

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego
Człowiek – najlepsza inwestycja

RAPORT

*Diagnoza potrzeb
w zakresie nauczania przedsiębiorczości*

RAPORT

Diagnoza potrzeb w zakresie nauczania przedsiębiorczości

Być Przedsiębiorczym

*– nauka przez działanie. Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości
w szkołach ponadgimnazjalnych*

Tekst:

Agnieszka Finneran
Dorota Kwiatkowska-Ciotucha
Janusz Lichtarski
Ewa Stańczyk-Hugiet
Marek Wąsowicz
Urszula Załuska

Recenzent:

dr hab. Józef Dziechciarz, prof. UE
dr hab. Marek Łyszczak, prof. UE

Projekt graficzny i skład:

MP Design Marta Płonka
www.mpdesign.pl

Druk i oprawa:

PALMApress
www.palmapress.pl

Uniwersytet Ekonomiczny
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel.: 71 36 80 857, 71 36 80 869

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część niniejszej książki, zarówno w całości, jak i we fragmentach, nie może być reprodukowana w sposób elektroniczny, fotograficzny i inny bez zgody wydawcy i właścicieli praw autorskich.

© Copyright Uniwersytet Ekonomiczny
Wrocław 2011

Publikacja dystrybuowana bezpłatnie.

ISBN 83-7076-137-2

RAPORT

*Diagnoza potrzeb
w zakresie nauczania przedsiębiorczości*

Wrocław, styczeń 2011

RAPORT

Diagnoza potrzeb w zakresie nauczania przedsiębiorczości

Wstęp.....	6
1. Opis projektu	8
– Ewa Stańczyk-Hugiet	
1.1. Cele projektu	8
1.2. Obszary badawcze	9
1.3. Realizacja badania	10
2. Istota przedsiębiorczości i potrzeba jej nauczania	11
– Janusz Lichtarski	
3. Opinie nauczycieli <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i> – wyniki badań fokusowych	13
– Agnieszka Finneran	
Wprowadzenie	13
3.1. Idea <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i> jako przedmiotu i korzyści dla uczniów	14
3.2. Organizacyjne aspekty realizacji przedmiotu	14
3.3. Podstawa programowa – opinie	15
3.4. Metody dydaktyczne w nauczaniu <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i>	18
3.5. <i>Podstawy Przedsiębiorczości</i> a uczniowie	19
3.6. Źródła pozyskiwania wiedzy przez nauczycieli	20
3.7. Wsparcie nauczania	20
4. Program nauczania – <i>desk research</i>	22
– Janusz Lichtarski, Marek Wąsowicz	
Wprowadzenie	22
4.1. Dyskusja nad programem nauczania <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i>	23
4.2. Ocena treści zawartych w podstawie programowej	27
4.3. Zakres programowy <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i> w świetle opinii ekspertów	34

5. Metody nauczania w dydaktyce <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i>	36
– <i>Ewa Stańczyk-Hugiet, Marek Wąsowicz</i>	
Wprowadzenie	36
5.1. Metody aktywne w nauczaniu.....	36
5.2. Wsparcie procesu dydaktycznego.....	39
5.3. Analiza wyników badań stosowanych metod nauczania	42
5.4. Rekomendowane metody nauczania przedsiębiorczości	47
Podsumowanie	53
6. Wyniki badań kwestionariuszowych.....	55
– <i>Dorota Kwiatkowska-Ciotucha, Urszula Załuska</i>	
6.1. Opinie uczniów.....	56
6.2. Opinie nauczycieli.....	71
Podsumowanie	80
7. Przedsiębiorczość a płeć	82
– <i>Dorota Kwiatkowska-Ciotucha, Urszula Załuska</i>	
Podsumowanie	90
Spis rysunków.....	94
Spis tabel.....	95
Bibliografia.....	96
Aneks.....	98

Zmiana sytuacji społeczno-ekonomicznej w Polsce spowodowała konieczność wprowadzenia modyfikacji w systemie edukacji młodzieży. Jednym z kluczowych zagadnień stało się przygotowanie ich do zetknięcia się z realiami gospodarki rynkowej w tym także, wymagającego rynku pracy. W wyniku reformy edukacji w 2002 roku wprowadzono do szkół nowy przedmiot pod nazwą *Podstawy Przedsiębiorczości*, którego najogólniejszym celem kształcenia jest przygotowanie do aktywnego i świadomego uczestnictwa w życiu gospodarczym oraz wykształcenie postaw rzetelnej pracy i przedsiębiorczości, co zostało zawarte w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Rozporządzenie Ministra Edukacji i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. Nr 51, poz. 458).

Współczesne tendencje rozwoju cywilizacyjnego, prowadzące do kształtowania się społeczeństwa informacyjnego i gospodarki opartej na wiedzy, wymagają stałej modernizacji procesu dydaktycznego na wszystkich poziomach edukacji. W odpowiedzi na rosnącą potrzebę kształtowania postaw przedsiębiorczych i zwiększania świadomości ekonomicznej uczniów, konieczne jest stałe doskonalenie i aktualizowanie treści programowych i metodyki nauczania przedsiębiorczości. Znajduje to wyraz między innymi w regularnych zmianach wprowadzanych do podstawy programowej przedmiotu pod nazwą *Podstawy Przedsiębiorczości*.

Projekt „*Być przedsiębiorczym – nauka przez działanie. Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych*” ukierunkowany jest na wypracowanie innowacyjnego programu nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości*. Realizowany jest w partnerstwie trzech podmiotów: pwn.pl (lider projektu) oraz Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu i Uniwersytet Ekonomiczny w Wiedniu

W raporcie zebrane zostały wyniki badań prowadzonych na etapie diagnozy sytuacji i potrzeb. Jest syntezą opinii nauczycieli *Podstaw Przedsiębiorczości*, dyrektorów szkół ponadgimnazjalnych, doradców metodycznych i nauczycieli konsultantów placówek doskonalenia nauczycieli oraz uczniów, na temat realizacji lekcji z *Podstaw Przedsiębiorczości* w polskich szkołach ponadgimnazjalnych. Opinie te są podstawą do wypracowania programów nauczania tego przedmiotu.

W raporcie przedstawiono wnioski dotyczące głównie problemów, które wymagają uwzględnienia przy konstruowaniu programu *Podstaw Przedsiębiorczości* i doborze metod dydaktycznych w nauczaniu tego przedmiotu. Przeprowadzone badania i opracowany na ich podstawie raport posłużą ostatecznie do wypracowania innowacyjnego programu nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości* w szkołach ponadgimnazjalnych. Mogą także stanowić punkt wyjścia dla działań podejmowanych przez różne instytucje i organizacje edukacyjne w przygotowywaniu oferty edukacyjnej dla nauczycieli *Podstaw Przedsiębiorczości*. Ogólnie, adresami tego raportu jest wiele grup odbiorców: począwszy od nauczycieli, przez metodyków, aż po podmioty podejmujące decyzje o treściach i kształcie podstawy programowej.

Szczegółowe wyniki badań przedstawiono w raportach cząstkowych¹.

W imieniu całego zespołu projektowego pragniemy bardzo serdecznie podziękować dyrekcji, gronu nauczycielskiemu, uczennicom i uczniom wszystkich szkół biorących udział w badaniu ankietowym; rodzicom, którzy poświęcili swój czas na wypełnienie ankiety oraz przedsiębiorcom, którzy zechcieli się podzielić swoimi spostrzeżeniami. Państwa zaangażowanie i pomoc pozwoliła nam w krótkim czasie przygotować i zrealizować profesjonalne badanie ankietowe, którego wyniki niewątpliwie przyczynią się do lepszego dostosowania wypracowywanych w ramach projektu produktów do potrzeb zarówno dzisiejszej szkoły, jak i wymagań współczesnego rynku pracy.

¹ „Raport z analizy wyników badań kwestionariuszowych”,
„Raport z badania opinii nauczycieli Podstaw Przedsiębiorczości – badania fokusowe”,
„Raport z oceny porównawczej w zakresie metod nauczania przedsiębiorczości i ich skuteczności”,
„Raport z oceny specyfiki płci w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych”,
„Raport oceny obecnego programu nauczania Podstaw Przedsiębiorczości
oraz możliwości modyfikacji – aspekt prawny i system oświaty”,
„Analiza nt. dobrych europejskich praktyk w zakresie nauczania przedsiębiorczości”.

1. OPIS PROJEKTU

1.1. Cele projektu

Projekt „*Być przedsiębiorczym – nauka przez działanie. Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych*” skierowany jest do uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz nauczycieli *Podstaw Przedsiębiorczości*, którzy otrzymają atrakcyjny program nauczania przedmiotu wykorzystujący aktywizujące metody nauczania (wykorzystanie dobrych praktyk w wyniku współpracy ponadnarodowej z Uniwersyte-tem Ekonomicznym w Wiedniu). Nauczanie przedmiotu oparte będzie także o nowoczesne technologie. Uczniowie, dzięki przygotowanemu programowi będą mogli kształtować postawy przedsiębiorcze i kompetencje ułatwiające im kontynuację kształcenia na kierunkach o kluczowym znaczeniu dla gospodarki. Jest to jednocześnie ogólny cel projektu „*Być przedsiębiorczym – nauka przez działanie. Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych*”, który realizowany będzie poprzez:

1. dopasowanie programów nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości* do trendów europejskich,
2. wprowadzenie narzędzi opartych o nowoczesne technologie i aktywne formy nauczania,
3. wypracowanie i wdrożenie innowacyjnego programu nauczania.

Program nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości* głównie zorientowany będzie na:

1. poszerzenie treści określonych w podstawie programowej,
2. kształtowanie postaw i zachowań przedsiębiorczych oraz zdobywanie praktycznych umiejętności,
3. zmiany w metodach nauczania i uczenia się.

Projekt ten jest przede wszystkim zorientowany na innowacje metodyczne: zastosowanie metod aktywizujących w trakcie lekcji oraz dodatkowe zajęcia z wykorzystaniem interaktywnych form, w tym symulacje i gry oraz projekty edukacyjne dla aktywnych uczniów.

1.2. Obszary badawcze

Na etapie diagnozy sytuacji i potrzeb środowiska przeprowadzone zostały badania różnego typu. Podstawowe obszary badawcze w układzie badanych podmiotów to:

- nauczyciele,
- uczniowie,
- eksperci,
- rodzice,
- przedsiębiorcy,
- studenci.

Obszary badawcze w perspektywie przedmiotu badań to:

- programy nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości* i podstawa programowa,
- metody i środki realizacji celów kształcenia,
- warunki organizacyjne w nauczaniu przedsiębiorczości,
- potrzeby w zakresie szkolenia i dokształcania nauczycieli,
- dobre europejskie praktyki w zakresie nauczania przedmiotu.

Cele badawcze – nauczyciele:

- uzyskanie opinii nauczycieli na temat postrzegania przez nich idei przedmiotu *Podstaw Przedsiębiorczości*, wymiaru godzin nauczania i innych spraw organizacyjnych dotyczących zajęć PP,
- zebranie informacji i opinii nauczycieli na temat założeń podstawy programowej *Podstaw Przedsiębiorczości*, i ich realizacji w praktyce,
- uzyskanie opinii na temat oczekiwanych zmian w zakresie nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości*,
- zebranie informacji na temat celów, jakie nauczyciele stawiają sobie w pracy z uczniami, metod dydaktycznych oraz pomocy dydaktycznych stosowanych w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości*,
- zebranie informacji dotyczących postaw i preferencji uczniów wobec przedmiotu *Podstaw Przedsiębiorczości* oraz problemów odbiorze treści *Podstaw Przedsiębiorczości*,
- zebranie informacji na temat źródeł pozyskiwania wiedzy przez nauczycieli, oceny tych źródeł, oczekiwań odnośnie możliwości dokształcania się przez nauczycieli *Podstaw Przedsiębiorczości*,
- zebranie pomysłów nauczycieli w kwestii sposobów i możliwości wspierania nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości*.

1.3. Realizacja badania

Projekt „Być przedsiębiorczym – nauka przez działanie. Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych” – zadanie: diagnoza potrzeb obejmował wybranych nauczycieli, doradców metodycznych, dyrektorów szkół oraz uczniów i inne grupy badawcze z województwa dolnośląskiego.

Termin realizacji projektu: lipiec 2010 – grudzień 2010 r.

Termin realizacji badań w terenie: październik – listopad 2010 r.

Badanie zostało zrealizowane metodami – ilościowymi i jakościowymi. W trakcie realizacji badań zastosowano następujące metody badawcze:

- kwestionariusz ankiety,
- zogniskowany wywiad pogłębiony,
- *desk research*,
- analiza wybranych programów nauczania i podstawy programowej.

Próba badawcza projektu (w części badań jakościowych i ilościowych) przedstawia się następująco:

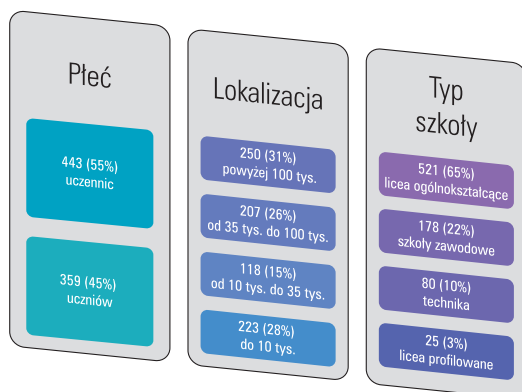
- badania fokusowe:
Nauczyciele *Podstaw Przedsiębiorczości* – 70 osób zostało poddanych badaniu.
- kwestionariusz ankiety – w tabeli 1.1. liczba respondentów:

Grupa badawcza	Liczba przeprowadzonych wywiadów
Nauczyciele	83
Uczniowie	807
Studenci	110
Rodzice	173
Przedsiębiorcy	45

Tabela 1.1.

Liczba respondentów
– badania kwestionariuszowe

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 1.1.

Struktura respondentów
– uczniowie

Źródło: opracowanie własne
na podstawie badań

Badania w najliczniej reprezentowanej grupie uczniów przeprowadzono w 22 szkołach. Struktura badanej grupy przedstawiona jest na rys. 1.1.

2. ISTOTA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I POTRZEBA JEJ NAUCZANIA

Punktem wyjścia do analizy treści programowych jest próba przybliżenia pojęcia i istoty przedsiębiorczości, w zestawieniu z identyfikacją obecnych i przyszłych potrzeb absolwentów szkół ponadgimnazjalnych.

Klasyczne ujęcie przedsiębiorczości traktuje ją, jako kombinację czynników produkcji: pracy, ziemi i kapitału [Say, Schumpeter, 1934]. Przedsiębiorca umiejętnie łączy czynniki produkcji przenosząc zasoby ekonomiczne z obszaru niższej do obszaru wyższej efektywności. Dynamizuje gospodarkę przez systematyczne wprowadzanie innowacji, które stanowią siłę napędową systemu gospodarczego [Schumpeter 1934]. Tradycyjne podejście zastępowane jest obecnie przez bardziej rozbudowane modele, uwzględniające traktowanie jej jako zespołu cech, jak również pewnego procesu [Morris, Lewis, Sexton 1994]. W opracowaniach poświęconych tej tematyce podkreśla się, że przedsiębiorczość związana jest z aktywnością w życiu gospodarczym i społecznym, identyfikacją i wykorzystaniem szans, motywacją do działania, konsekwentnym dążeniem do ustalonych celów i ponoszeniem ryzyka. To siła społeczno-ekonomiczna, siła posiadająca nie tylko wymiar ekonomiczny, ale również osobowy, społeczny i kulturowy [Jaremczuk 2003].

Według A.J. Isachsena, C.B. Hamiltona i T. Gylfasena przedsiębiorczość jest ekonomicznym „puls” społeczeństwa, który odmierza rytm i sposób zaspokajania potrzeb. Przedsiębiorczość zapewnia, że decyzje ekonomiczne mogą być koordynowane zgodnie z najlepiej pojętym interesem uczestników rynku. Dzieje się tak, dlatego, że człowiek ekonomiczny, jako konsument, znając wysokość cen i własnych dochodów, kieruje się jak najwyższą użytecznością, a człowiek ekonomiczny, jako producent, znając wysokość cen i własne możliwości produkcyjne, dąży do jak najwyższego zysku wykorzystując efektywnie posiadane zasoby [Isachsen, Hamilton, Gylfasen 1992]. Przedsiębiorczość jest podstawą i warunkiem innowacyjnego rozwoju gospodarki, podnoszenia życia społeczeństwa oraz indywidualnej zamożności. Zapewnia wzrost dochodów ludności, a zwłaszcza osób przedsiębiorczych [Koch 1997].

Szerokie rozumienie przedsiębiorczości nie zawęża jej wyłącznie do prowadzenia własnej działalności gospodarczej, ale odnosi się do zestawu wskazanych wcześniej cech wykonywanych w każdych okolicznościach życia zawodowego i prywatnego.

Wokół przedsiębiorczości narosło wiele mitów i stereotypów. Niektóre z nich mają niekorzystny wpływ na edukację w tym zakresie, np. uważa się, że przedsiębiorczość to zespół cech wrodzonych, które trudno nabyć i kształtować lub, że związana jest ona przede wszystkim z posiadaniem fartu, a nie z systematyczną i ciężką pracą [Koźmiński 2005; Kuratko 1998]. Jednym z celów kształcenia *Podstaw Przedsiębiorczości* jest obalenie tych i im podobnych stereotypów, jakie wykształciły się w naszym społeczeństwie w okresie kilku dekad drugiej połowy dwudziestego wieku. Panujący wówczas system nie sprzyjał rozwojowi przedsiębiorczości i nie wymagał od uczestników życia gospodarczej znajomości funkcjonowania mechanizmów rynkowych, świadomości ekonomicznej i aktywności, gdyż większość procesów regulowanych było odgórnie na zasadach dalece odbiegających od kanonów wolnego runku i gospodarki konkurencyjnej.

Obecna rzeczywistość gospodarcza wymaga od jej uczestników nie tylko wiedzy na temat jej funkcjonowania, ale właśnie aktywności i świadomego podejścia do kreowania procesów gospodarczych (czyli przedsiębiorczości). Potrzeby nauczania w tym zakresie i rozwijania niezbędnych cech obecnie nikt już nie kwestionuje, a rodzące się wątpliwości dotyczą szerokości zakresu tematycznego, szczegółowości podejmowania poszczególnych zagadnień, wymiaru godzinowego przedmiotu i jego rangi, a także roli nauczyciela w procesie nauczania i wykorzystywanych metod szkoleniowych.

Edukacja przedsiębiorcza ma na celu rozwijanie i wzmacnianie u uczniów cech człowieka przedsiębiorczego, do których zalicza się między innymi:

- potrzeba osiągnięć w życiu,
- pozytywne nastawienie do życia,
- poczucie możliwości wywierania wpływu na otoczenie (wewnętrzne poczucie umiejscowienia kontroli),
- działanie z zaangażowaniem i entuzjazmem (pasja w działaniach),
- umiejętność komunikowania się i współpracy w grupie,
- umiejętność podejmowania decyzji w warunkach ryzyka,
- gotowość do ponoszenia skalkulowanego ryzyka (umiejętność szacowania i akceptacji ryzyka),
- umiejętność negocjacji,
- konsekwencja w działaniu,
- kreatywność i zdolność twórczego rozwiązywania problemów, pomysłowość,
- umiejętność analizy sytuacji i szukania okazji osiągnięcia celu z jej wykorzystania,
- pewność i zdecydowanie w działaniu,
- odporność na stres,
- elastyczność w zdobywaniu i wykorzystaniu różnych środków.

Rozwijanie wskazanych cech i umiejętności wymaga opracowania i realizacji specjalnego programu nauczania, odbiegającego od tradycyjnych programów, które zorientowane są przede wszystkim na przekazywanie wiedzy i ogólny rozwój ucznia.

3. OPINIE NAUCZYCIELI PODSTAW PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

– WYNIKI BADAŃ FOKUSOWYCH

Wprowadzenie

W ramach projektu „*Być Przedsiębiorczym – nauka przez działanie*” zostały przeprowadzone badania jakościowe, których celem było uzyskanie pogłębionych opinii Nauczycieli na temat zajęć *Podstawy Przedsiębiorczości*, prowadzonych w szkołach ponadgimnazjalnych. Badania odbyły się w ramach pierwszego, diagnostyczno-badawczego, etapu projektu, którego celem jest pogłębiona diagnoza sytuacji oraz potrzeb nauczycieli dotyczących nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości* (w skrócie: *PP*).

Cele badawcze koncentrowały się na zagadnieniach takich jak:

- uzyskanie opinii nauczycieli na temat postrzegania przez nich idei przedmiotu *PP*, wymiaru godzin nauczania i innych spraw organizacyjnych dotyczących zajęć *PP*,
- zebranie informacji i opinii nauczycieli na temat założeń podstawy programowej *PP* i ich realizacji w praktyce,
- uzyskanie opinii na temat oczekiwanych zmian w zakresie nauczania *PP*,
- zebranie informacji na temat celów, jakie nauczyciele stawiają sobie w pracy z uczniami, metod dydaktycznych oraz pomocy dydaktycznych stosowanych w nauczaniu *PP*,
- zebranie informacji dotyczących postaw i preferencji uczniów wobec przedmiotu *PP* oraz problemów odbiorze treści *PP*,
- zebranie informacji na temat źródeł pozyskiwania wiedzy przez nauczycieli, oceny tych źródeł, oczekiwań odnośnie możliwości dokształcania się przez nauczycieli *PP*,
- zebranie pomysłów nauczycieli w kwestii sposobów i możliwości wspierania nauczania *PP*.

Badaniem zostali objęci Nauczyciele *Podstaw Przedsiębiorczości*, pracujący w szkołach ponadgimnazjalnych – liceach ogólnokształcących, liceach profilowanych, technikach i zasadniczych szkołach zawodowych – głównie z terenu województwa dolnośląskiego.

Opisane cele zrealizowano poprzez przeprowadzenie z zaproszonymi Nauczycielami grupowych wywiadów zogniskowanych. Uczestnikami wywiadów było w sumie siedemdziesięciu Nauczycieli. Wywiady odbyły się w okresie 22 października – 25 listopada 2010 r., we Wrocławiu, Jeleniej Górze, Legnicy i Wałbrzychu. Przeprowadzono je w oparciu o wcześniej przygotowany scenariusz dyskusji.

3.1. *Idea Podstaw Przedsiębiorczości jako przedmiotu i korzyści dla uczniów*

W opinii nauczycieli przedmiot *Podstawy Przedsiębiorczości* jest potrzebny, a nawet – zdaniem badanych – bardzo potrzebny. Powody tej opinii to:

- na lekcjach PP uczniowie mogą zdobyć wiedzę i praktyczne umiejętności z przydatnych dla nich dziedzin życia,
- zdaniem nauczycieli, jest to jedyny taki przedmiot, gdzie uczniowie mogą nauczyć się tego, co pomoże im się odnaleźć w dorosłym życiu,
- uczniowie uczą się rozpoznawać i rozumieć prawidłowości oraz pojęcia ekonomiczne. Wzrost świadomości uczniów w kwestiach dotyczących „realnego życia” jest – według Badanych – wielką wartością tego przedmiotu,
- przedmiot pomaga budzić i kształtować w uczniach przedsiębiorczą postawę, rozumianą jako proaktywność, wiara w siebie, umiejętność dostrzegania i wykorzystywania szans oraz radzenia sobie w różnych sytuacjach.

3.2. *Organizacyjne aspekty realizacji przedmiotu*

Na pytanie, w której klasie powinien być realizowany przedmiot *Podstawy Przedsiębiorczości*, nauczyciele odpowiadali w zależności od tego, jakie kryteria i okoliczności brali pod uwagę. Przeważała opinia, że lepiej, gdy przedmiot ten jest realizowany w starszych klasach z uwagi na:

- większą dojrzałość uczniów, a co za tym idzie – zainteresowanie i gotowość do rozumienia treści PP,
- lepsze przygotowanie do egzaminu zawodowego (w technikach i ZSZ), w skład którego wchodzi pytania z PP.

Należy jednak pamiętać, iż w liceach ogólnokształcących prowadzenie zajęć z PP w ostatniej klasie jest kłopotliwe:

- w klasie maturalnej rok szkolny kończy się w kwietniu, więc są problemy z realizacją materiału w skróconym czasie,
- uczniowie są zajęci przygotowaniem do egzaminu maturalnego i nie chcą poświęcać uwagi nauce PP.

Według respondentów, idealnym rozwiązaniem byłoby podejście systemowe, gdzie przyjmuje się, że postawę przedsiębiorczą należy kształtować stale i to od jak najwcześniejszych lat. W tym układzie lekcje PP należałoby prowadzić przez cały okres nauczania, odpowiednio dostosowując treści do potrzeb i możliwości percepcyjnych uczniów na danym etapie rozwoju.

Jeśli chodzi o wymiar godzinowy zajęć z *Podstaw Przedsiębiorczości*, to przytłaczającą większość badanych uważa, że jest on zbyt mały i zwiększenie ilości zajęć z PP byłoby zdecydowanie korzystne dla uczniów. Jednocześnie badani przyznają, że przy rozbudowanych programach zajęć i dużej ilości innych przedmiotów, zdają sobie sprawę, iż trudno byłoby znaleźć miejsce dla zwiększenia godzin PP.

Poważnym problemem jest sytuacja, gdy nauczyciel ma do dyspozycji tylko jedną godzinę PP w cyklu zajęć, albo dwie „nie zblokowane” (nie jedna lekcja po drugiej). Skutecznie eliminuje to możliwość wzbogacenia lekcji o ciekawe, ale czasochłonne metody nauczania. Podczas dyskusji, badani zwrócili uwagę na niski status przedmiotu PP na tle innych zajęć szkolnych.

3.3. Podstawa programowa – opinie

Warto zwrócić uwagę na szereg dodatkowych uwag dotyczących tematu podstawy programowej, zgłoszonych przez nauczycieli:

- podstawa programowa z PP jest taka sama dla uczniów ze szkół średnich i dla uczniów ze szkół zawodowych. Według badanych jest to błąd, nie uwzględniający innych predyspozycji intelektualnych, jak również odmiennych potrzeb i oczekiwań uczniów odnośnie zagadnień PP,
- w niektórych szkołach na zajęcia z PP przeznaczona jest jedna godzina w cyklu nauczania (szkoły zawodowe), w innych dwie. W obu przypadkach nauczycieli i uczniów obowiązuje ta sama podstawa programowa,
- w szkołach o profilu ekonomicznym część treści z PP pokrywa się z materiałem realizowanym na innych przedmiotach,
- respondenci, którzy mają doświadczenie w prowadzeniu lekcji PP w liceach technicznych, zauważyli, iż obowiązująca niegdyś w tych liceach podstawa programowa, przeznaczona wówczas do realizacji na osiem godzin zajęć tygodniowo, zupełnie nie różni się od podstawy aktualnej, rozpisanej na godzinę lub dwie.

Obecnie, jako akceptowalne wyjście z trudnej sytuacji wybierane są (głównie) dwie opcje:

- nauczyciel realizuje wszystko, co nakazuje podstawa programowa, jednak – z konieczności – szybko, powierzchownie i płytko,
- nauczyciel poświęca więcej czasu na zagadnienia szczególnie ważne i przydatne dla uczniów, zaś część innych (mniej istotnych) treści po prostu pomija. Przy tej opcji uczniowie zyskują, jednak jest to niezgodne z zapisami podstawy programowej.

Według respondentów, właściwym rozwiązaniem jest:

- albo zwiększenie wymiaru godzin zajęć z *Podstaw Przedsiębiorczości* i wtedy możliwe będzie rzeczywiste zrealizowanie wytycznych podstawy programowej w obecnym kształcie,
- albo przeformułowanie zapisów podstawy programowej: „wycięcie” z niej treści niepotrzebnych lub powtarzających się na innych przedmiotach oraz położenie większego nacisku na uzyskanie przez ucznia praktycznych umiejętności, nie zaś teoretycznej wiedzy (to opcja preferowana i uznawana przez nauczycieli za wykonalną).

Na pytanie, które elementy przewidziane przez podstawę programową dla PP nauczyciele uważają za zbędne, badani wyliczyli przede wszystkim zagadnienia:

- makroekonomiczne,
- omawiane już na innych przedmiotach i powtarzające się na PP,
- wszystkie zagadnienia przedstawione w sposób zbyt szczegółowy i zbyt teoretyczny/abstrakcyjny.

Nauczyciele, zapytani, o co warto byłoby rozszerzyć/uzupełnić zajęcia PP w stosunku do tego, co proponuje podstawa, zaproponowali poprowadzenie praktycznych zajęć, pozwalających uczniom przede wszystkim na nabycie nowych umiejętności w dziedzinach takich jak:

- procedura rejestracji działalności gospodarczej,
- uzyskiwanie dofinansowania na rozpoczęcie działalności gospodarczej z instytucji unijnych lub Urzędu Pracy,
- pisanie dokumentów aplikacyjnych oraz ćwiczenie przebiegu rozmów kwalifikacyjnych,
- pisanie profesjonalnych biznesplanów,
- wypełnianie urzędowych formularzy i druków typu PIT, NIP etc.,
- gospodarowanie budżetem domowym i osobistym,
- znajomość podstawowych elementów prawa Pracy,
- zakładanie konta, operowanie własnymi oszczędnościami; wiedza o tym, kiedy i jak zaciągnąć kredyt, jak go spłacać, jak lokować swoje pieniądze),
- kompetencje społeczne.

Ponadto, korzystne dla uczniów byłoby:

- praktyczne poszerzenie wiedzy dotyczącej Giełdy Papierów Wartościowych,
- zwiększenie świadomości w zakresie tematów takich jak ubezpieczenie i emerytura,
- zdobycie szczegółowych informacji, jakie działania może podjąć oraz gdzie ma szansę znaleźć pomoc i wsparcie finansowe bezrobotny absolwent.

Ogólnie, wypowiedzi nauczycieli na temat tego, co zmienić w programie zajęć PP da się podsumować krótko: „Więcej tematów praktycznych i ćwiczeń, mniej teorii”.

Jeśli chodzi o zalecane przez podstawę programową zajęcia poszerzające wiedzę uczniów z zakresu PP – takie jak wyjscia do firm czy instytucji, wyjazdy edukacyjne, spotkania z ludźmi biznesu lub urzędnikami, wykłady – sytuacja przedstawia się następująco:

- takich zajęć „dodatkowych” w przeciętnych szkołach jest zazwyczaj mało (wyjątkiem są szkoły z czołowych miejsc w rankingach lub takie, gdzie zajęcia PP prowadzi bardzo ambitny i przedsiębiorczy nauczyciel),
- preferowane jest zapraszanie prelegentów do szkoły, nie wyjscia i wycieczki (brak czasu, brak zgody Dyrekcji),
- zdaniem nauczycieli, uczniowie nie są mile widziani w przedsiębiorstwach i instytucjach. Badani twierdzą, że bardzo trudno uzyskać zgodę na „wejscie z uczniami do firmy”; aby móc to zrobić nauczyciele muszą wykorzystywać swoje prywatne kontakty – zwykle tylko w ten sposób udaje się to organizować,
- zdecydowana większość spotkań z przedstawicielami uczelni, banku czy biura maklerskiego to „transakcje wymienne” – w zamian za poprowadzenie wykładu/prezentacji, uczelnie i firmy reklamują się wśród uczniów lub wręcz rekrutują,
- współpraca z przedstawicielami lokalnego środowiska gospodarczego układa się nauczycielom różnie np. w zależności od lokalizacji szkoły. Zdaniem badanych, paradoksalnie, często łatwiej jest o dobrą współpracę w mniejszych miejscowościach niż w dużych miastach. Ogólnie, respondenci stwierdzili, że lokalne firmy raczej nie są otwarte na współpracę ze szkołami i trudno się organizuje z nimi jakiegokolwiek zajęcia dla młodzieży.

Według badanych, bardziej przyjazne uczniom niż przedsiębiorstwa są:

- banki,
- wyższe uczelnie,
- fundacje,
- urzędy,
- biura Karier czy Centra Planowania Kariery Zawodowej.

Osobny temat to działania podejmowane przez szkoły w ramach obchodów „Światowego Dnia Przedsiębiorczości”, „Tygodnia Przedsiębiorczości” oraz „Ogólnopolskiego Tygodnia Kariery”. Nauczyciele wyszukują wówczas przedsiębiorstwa chętne do współpracy ze szkołami, a uczniowie mają możliwość spędzenia dnia na obserwacji, jak wygląda praca w danej firmie na interesującym ich stanowisku. Te działania są realizowane w szkołach wszystkich badanych respondentów. Są to dobrze odbierane przez uczniów inicjatywy, w wyniku, których zyskują oni ciekawe doświadczenia.

Respondentów zapytano o ich indywidualne podejście do nauczania PP. Badani zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytania: „Co dla nich jest najważniejszą rzeczą, której powinien uczyć ten przedmiot?” oraz „Jakie cele stawiają sobie w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości*”.

Ogólnie, odpowiedzi nauczycieli na powyższe pytania przedstawiają się następująco:

- celem jest zmiana postawy uczniów na bardziej aktywną, świadomą i odpowiedzialną niż obecnie,
- nabycie przez uczniów konkretnej wiedzy i – zwłaszcza – praktycznych umiejętności pomocnych im w pewniejszym odnalezieniu się na rynku pracy.

Większość wymienionych przez badanych poszczególnych celów mieści się w sferze postaw i umiejętności, mniej zaś nauczyciele kładą nacisk na znaczenie czy wpojenie uczniom samej wiedzy teoretycznej.

Cele, jakie stawiają sobie nauczyciele, realizowane są przez nich nie tylko podczas zajęć lekcyjnych. Wielu nauczycieli, w ramach wspierania przedsiębiorczej postawy i doskonalenia umiejętności, proponuje swoim uczniom różne aktywności pozalekcyjne.

3.4. Metody dydaktyczne w nauczaniu Podstaw Przedsiębiorczości

Wszyscy badani zadeklarowali, że prowadząc zajęcia z PP stosują różne metody nauczania. Zdaniem nauczycieli, wybór optymalnej metody zależy od sytuacji i okoliczności.

Metody dydaktyczne, stosowane na zajęciach PP, wymienione przez badanych nauczycieli to: *(kolejność bez związku z częstotliwością stosowania)*

- gry dydaktyczne,
- testy interaktywne,
- analiza przypadku,
- porównawcza analiza danych (praca z komputerem),
- praca z tekstem/ podręcznikiem,
- praca z autentycznymi drukami i formularzami,
- praca w grupach wraz z prezentacją wyników podczas lekcji,
- „mini-burza mózgów”,
- odgrywanie ról,
- wykład,
- dyskusja,
- prezentacje i filmy pokazywane na lekcji,
- prezentacje przygotowywane przez uczniów w domu,
- dyktowanie notatki do zeszytu.

W celu uatrakcyjnienia zajęć oraz przybliżenia uczniom *praktycznej wiedzy*, nauczyciele podejmują dodatkowe działania, takie jak:

- zapraszanie na zajęcia interesujących prelegentów,
- korzystanie z ofert edukacyjnych uczelni i instytucji,
- wizyty uczniów w urzędach, biurach, przedsiębiorstwach,
- pobudzanie aktywności własnej uczniów,
- udział w olimpiadach, konkursach PP,

- tworzenie osobistego portfolio,
- wzbogacanie zajęć dodatkowymi materiałami,
- zachęcanie uczniów do zakładania własnej działalności gospodarczej.

3.5. Podstawy Przedsiębiorczości a uczniowie

Jeśli chodzi o nastawienie uczniów do przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*, bywa, iż początkowo jest ono mało pozytywne – uczniowie traktują PP jako kolejną, niepotrzebną lekcję, tzw. „przedmiot-michałek”. Respondenci przyznają jednak, że z czasem uczniowie „przekonują się” do zajęć, gdyż zauważają, iż przynoszą im one wartościową wiedzę i przydatne umiejętności.

Podejmując pracę z nowymi uczniami, stopień ich wiedzy, jak również zainteresowanie zagadnieniami z obszaru PP, nauczyciele oceniają jako słaby. Ponadto, wielu uczniów ma bardzo słabe wyobrażenie o realiach dorosłego życia i małą świadomość, jak bardzo ich przyszłość zależy od właściwego przygotowania się do wyzwań, jakie postawi przed nimi rynek. W zgodnej opinii nauczycieli, duże znaczenie dla postawy uczniów ma wpływ wzorców z domu rodzinnego.

Badani z satysfakcją przyznali, że wśród przeciętnych uczniów pojawiają się jednostki wybitne – osoby aktywne, przedsiębiorcze, ze świetnymi pomysłami, które już w czasach szkolnych potrafią przekuć je na dobry biznes i w młodym wieku z sukcesem zarządzają swoimi firmami.

Nauczyciele podkreślili, iż w różnych typach szkół, uczniowie przejawiają zainteresowanie odmiennymi tematami i zagadnieniami z zakresu PP, co w bezpośredni sposób wynika z wizji przyszłości, jaką dana młodzież dostrzega przed sobą (np. praca zaraz po ukończeniu szkoły, studia i budowanie długoletniej ścieżki kariery; samozatrudnienie, praca najemna).

Z powyższych powodów nauczyciele stwierdzili, iż podstawa programowa – obecnie niemal jednakowa dla wszystkich rodzajów szkół – zdecydowanie powinna zostać zmodyfikowana. Według badanych, dobrym rozwiązaniem byłoby stworzenie różnych podstaw programowych dla różnych rodzajów szkół, uwzględniających ich specyfikę (rodzaj i profil) oraz odmiennie potrzeby uczniów. Dzięki temu uczniowie bardziej interesowałiby się przedmiotem PP, jak i przynosiłby im on bardziej wymierne korzyści.

Tematy, które sprawiają młodzieży największe trudności, to – według badanych – wszystkie te z dziedziny „twardej ekonomii”, np.: rola państwa w gospodarce, budżet państwa i budżety lokalne, cykle koniunkturalne, rachunkowość i giełda papierów wartościowych.

Zagadnienia, które są szczególnie interesujące dla uczniów, to:

- wszystko, co dotyczy rynku pracy: prawa i obowiązki pracownika, rodzaje umów o pracę, rozliczenia wynagrodzeń, składek i podatków,
- wiadomości dotyczące działalności gospodarczej: jej otwierania i pozyskiwania funduszy, sporządzania biznesplanów,

- wiadomości dotyczące zarządzania budżetem własnym i domowym; w tym także dotyczące zaciągania i spłacania kredytów,
- wiedza i ćwiczenia kształtujące kompetencje interpersonalne.

Badani przyznali, że zdecydowanie zauważają u uczniów potrzebę większego pogłębienia powyższych tematów. Niestety, przy ograniczonej ilości godzin lekcyjnych PP i obszer-nych wymogach aktualnej podstawy programowej, nie mogą sobie na to pozwolić.

3.6. Źródła pozyskiwania wiedzy przez nauczycieli

Jako ulubione źródła pozyskiwania wiedzy, informacji i pomysłów do lekcji *Podstawy Przedsiębiorczości*, nauczyciele wymienili:

- materiały oferowane nauczycielom PP przez wydawnictwa edukacyjne Programy telewizyjne o tematyce informacyjnej i ekonomicznej (np. wiadomości w TVN24, „Plus-Minus”),
- ustawy, kodeksy,
- portale internetowe o tematyce ekonomicznej oraz inne strony internetowe, poświęcone tematyce związanej z przedsiębiorczością,
- kontakty z innymi nauczycielami PP – dyskusje, wymiana pomysłów i doświadczeń,
- szkolenia i konferencje dedykowane Nauczycielom PP, prowadzone przez wyższe uczelnie, banki, biura maklerskie, Centrum Informacji Zawodowej,
- współpraca z fundacjami,
- wsparcie ze strony wytwórni filmów edukacyjnych,
- dodatkowe działania własne.

Wszyscy Badani przyznali, że dotarcie do interesujących informacji wymaga od nich zaangażowania i poświęcenia dużej ilości czasu na przeglądanie wielu stron Internetowych.

3.7. Wsparcie nauczania

Badani chcieliby zgłębić podczas szkoleń takie zagadnienia jak:

- prezentacja przykładów z praktyki, opisów przypadków etc., ilustrujących/uzupełniających wiedzę teoretyczną podawaną uczniom podczas lekcji,
- dostarczenie nauczycielom wiedzy merytorycznej z ekonomii,
- uzupełnienie wiedzy na temat psychologicznych prawidłowości występujących w grupach (*„psychologia prowadzenia zajęć”*),
- pogłębienie wiedzy nauczycieli z zakresu tematycznego obowiązującego na „Olimpiadzie Wiedzy Ekonomicznej”,
- praktyczne warsztaty z metodyki prowadzenia gier,
- szkolenie z zasad zakładania firmy za granicą,

- tematy, które szczególnie interesują nauczycieli to: Prawo Pracy, Pozyskiwanie środków finansowych oraz Giełda (szkolenia prowadzone przez doświadczonych specjalistów-praktyków),
- szkolenia metodyczne,
- spotkanie z „człowiekiem sukcesu”.

Ponadto:

- nauczyciele są zainteresowani ciekawymi, merytorycznie wartościowymi i profesjonalnie przygotowanymi materiałami z zakresu PP („gotowymi” materiałami) do wykorzystania na tablicy interaktywnej, jak również szkoleniem z obsługi tych programów i samej tablicy,
- w przypadku, gdyby w ramach Projektu powstała platforma internetowa dedykowana nauczycielom PP – konieczne byłoby szkolenie z obsługi platformy,
- badani stwierdzili, że w ramach szkolenia chętnie obejrzeliby pokazowe lekcje PP.

Szkoły respondentów są bardzo różnie wyposażone w sprzęt i pomoce dydaktyczne, ułatwiające prowadzenie zajęć. Większość nauczycieli PP narzeka na niedoposażenie swoich szkół, gdzie często jeden laptop lub rzutnik musi służyć nauczycielom wszystkich przedmiotów.

W odniesieniu do pomocy dydaktycznych i sprzęt, na „liście marzeń” nauczycieli PP znajduje się głównie sprzęt multimedialny.

Inne pomoce, z których chętnie skorzystaliby respondenci, to: specjalna strona internetowa dedykowana nauczycielom PP bądź cała platforma edukacyjna przeznaczona dla nauczycieli tego przedmiotu.

Mile widziane przez nauczycieli materiały to:

- scenariusze lekcji,
- dobrze opracowane zeszyty/zestawy ćwiczeń dla uczniów, gry dydaktyczne etc.,
- prezentacje, foliogramy, filmy edukacyjne, wspierające zajęcia materiały do wykorzystania na tablicy interaktywnej,
- wzory druków i formularzy (do prowadzenia ćwiczeń).

Inne elementy, które mogłyby pomóc nauczycielom jeszcze lepiej prowadzić zajęcia PP, są to:

- wprowadzenie usprawniających pracę zmian organizacyjnych,
- ustanowienie nowych przepisów i wytycznych dotyczących PP, ułatwiających nauczycielom podejmowanie działań w zakresie PP,
- usprawnienie bieżącego przepływu oraz stała aktualizacja informacji przeznaczonych dla nauczycieli PP,
- stworzenie nauczycielom PP możliwości kształcenia się i wymiany doświadczeń,
- poprawa w kwestiach dotyczących: statusu przedmiotu PP oraz zrozumienia i wsparcia (nie)udzielanego nauczycielom ze strony dyrekcji szkół.

4. PROGRAM NAUCZANIA – DESK RESEARCH

Wprowadzenie

Ocena obowiązującej podstawy programowej przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* koncentruje się przede wszystkim na analizie szerokości zakresu tematycznego, powiązania z problematyką ujętą w ramach przedmiotów pokrewnych, np. Wiedzy o społeczeństwie i Ekonomii w praktyce, a także spójności, rozłączności i ważności treści szczegółowych ujętych w sześciu głównych blokach tematycznych *Podstaw Przedsiębiorczości*. Porównanie zakresu tematycznego zawartego w podstawie programowej z definicjami i opisami istoty przedsiębiorczości jako takiej, prowadzi do konkluzji, że przyjęta nazwa przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* nie do końca odpowiada treściom ujętym w ramach tego przedmiotu. Należy jednak w tym przypadku wziąć pod uwagę intencje ustawodawcy, jakimi było wprowadzenie do szkół ponadgimnazjalnych obowiązkowego przedmiotu, który miałby na celu przygotowanie uczniów do funkcjonowania w we współczesnej rzeczywistości gospodarczej w roli założycieli i właścicieli przedsiębiorstw, pracowników, konsumentów, inwestorów [Rachwał 2009].

W takim ujęciu nazwa *Podstawy Przedsiębiorczości* jest zbyt wąska, gdyż nawet szeroko pojmowana przedsiębiorczość, bez względu na to czy traktowana jest w kategoriach zespołu cech czy też procesu, rozumiana jest jako postawa człowieka zorientowanego na dostrzeganie i wykorzystywanie szans, przy wykorzystaniu posiadanej wiedzy, której towarzyszyć musi otwartość na zmiany i innowacyjność.

Interpretując zamysł ustawodawcy należy przyjąć szerokie pojmowanie przedsiębiorczości, uwzględniając nie tylko jej wewnętrzne składowe i czynniki, ale jej także wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania, jak np. funkcjonowanie mechanizmów rynkowych, funkcje i obieg pieniądza, rola instytucji regulujących i wspierających gospodarkę, a także kulturowe i etyczne aspekty działalności gospodarczej.

Analiza podstaw programowych przedmiotów pokrewnych ujawnia pewne nieścisłości, np. w ramach dodatkowego przedmiotu *Ekonomia w praktyce*, ujęte są problemy bliższe

przedsiębiorczości, niż ekonomii. A te, związane *stricte* z ekonomią, znajdują się w założeniach programowych podstawach przedsiębiorczości. Większy wpływ na rozkład treści pomiędzy przedmioty, miał fakt, czy dany przedmiot jest obowiązkowy czy do wyboru, a nie bliskość merytoryczna.

4.1. Dyskusja nad programem nauczania Podstaw Przedsiębiorczości

Wykorzystując metodę *desk research* przeprowadzono analizę, toczącej się od kilku lat na łamach prasy dyskusji, dotyczącej zawartości programu i sposobu nauczania przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*. Na podkreślenie zasługuje fakt, że żywo toczona dyskusja, z udziałem przedstawicieli różnych środowisk (nie tylko nauczycieli, ale także ekonomistów, praktyków zarządzania, jak i samych uczniów) jest zjawiskiem bardzo pozytywnym. Dyskusja nad wprowadzeniem do szkół przedmiotu przybliżającego podstawowe zasady funkcjonowania rynku i jego uczestników, ułatwiającego wejście na rynek pracy i rozpoczynanie własnej działalności gospodarczej, rozpoczęła się w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. W wyniku prowadzonej dyskusji i obiektywnych przesłanek, takich jak potrzeby uczniów i absolwentów szkół średnich, przedmiot *Podstawy Przedsiębiorczości* wprowadzono w 2002 roku. W miesięczniku „PROFIT”, w numerze 9 z września 2002 roku w artykule pod tytułem „Szkolna kuźnia menedżerów” można było przeczytać: „Do szkół średnich wkracza nowy przedmiot: *Podstawy Przedsiębiorczości*. (...) Korci, by powiedzieć: nareszcie zmiany w szkole idą we właściwym kierunku” [Lemberg 2002]. Wydaje się, że były trzy powody wprowadzenia tego przedmiotu do edukacji na poziomie szkoły średniej: gospodarka rynkowa i wszelkie tego konsekwencje, ciągły rozwój gospodarki oraz postępujące procesy globalizacji [Gmerek 2010].

Jest to więc przedmiot względnie nowy i jest rzeczą naturalną, że ujmowany w jego ramach zakres tematyczny, jak również stosowane sposoby nauczania nie są pozbawione słabości, podlegają częstym zmianom i ciągłemu doskonaleniu.

Rzeczowa dyskusja w takim przypadku nie tylko inspiruje i motywuje do rozwoju i doskonalenia programów nauczania, ale również dostarcza wskazówek dotyczących kierunków zmian w podstawie programowej. Zmiany w podstawie programowej i programach nauczania są w tym przypadku zjawiskiem normalnym i pożądanym. Dokonywane są one w sposób ewolucyjny, a nie rewolucyjny, w związku z tym nie można się zgodzić z negatywnymi opiniami na temat dokonywania częstych zmian i modyfikacji programowych przedstawianymi przez niektórych uczestników dyskusji. Konieczność zmian wynika z samej specyfiki przedmiotu, z jego ścisłym związaniem z praktyką życia gospodarczego i gospodarki wolnorynkowej.

Burzliwość i nieprzewidywalność otoczenia współczesnych organizacji, wynikająca między innymi z postępu technicznego, procesu globalizacji gospodarki, zmian społeczno-kulturowych, narastającej konkurencji, sprawia, że zakres i treści przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* aktualizowane powinny być niemal na bieżąco.

Większość wątków w omawianej dyskusji dotyczy słabości i wad dotychczasowego rozwiązania, a także identyfikacji braków w realizowanych programach. Specjaliści reprezentujący różne dziedziny podkreślają niedostatki w swoich obszarach zainteresowań, takich jak np.: polityka makroekonomiczna, finanse przedsiębiorstw i osobiste, prawo gospodarcze, procesy integracji z Unią Europejską, itd. [zob. m.in.: Sołtys 2006; Polak 2008]. Część poglądów poparta jest zasadnymi i przemawiającymi argumentami, jednak nie sposób wziąć wszystkie te opinie w pełni pod uwagę, uwzględniając ograniczony wymiar godzinowy. Program *Podstaw Przedsiębiorczości* dla przedstawicieli poszczególnych dziedzin zawsze pozostanie „niepełny” i pewne grupy specjalistów stale wskazywać będą istnienie niedostatków.

Znaczna część wskazywanych wad i słabości dotyczy niewłaściwego rozłożenia ciężaru pomiędzy zdobywanie wiedzy teoretycznej, a kształtowanie postaw przedsiębiorczych i rozwijanie umiejętności praktycznych. Realizowane programy w zbyt dużym stopniu koncentrują się na pierwszym z wymienionych aspektów, które w istocie stanowią jedynie dodatek dla osoby przedsiębiorczej [Polak 2008]. Program za bardzo nastawiony jest na kształcenie teoretyczne, zwłaszcza w zakresie teorii ekonomii, natomiast kwestiom zarządzania małą firmą, uruchamiania działalności gospodarczej czy kreatywności i innowacji poświęca się stosunkowo niewiele miejsca. Nadmierna koncentracja na znajomości procedur, dokumentów i aktów prawnych, powoduje pominięcie tak ważnych aspektów przedsiębiorczości, jak samodzielność, kreatywność i skłonność do ponoszenia ryzyka. Dokonana przez autorów raportu analiza treści wybranych programów nauczania *Podstaw przedsiębiorczości* częściowo potwierdza te opinie.

Wielu przedstawicieli środowiska biznesu uważa, że przedmiot jest przeteoretyzowany, niepraktyczny i mało przydatny. W kontekście wyzwań stawianych przez współczesną rzeczywistość gospodarczą i niezwykle wymagający rynek pracy, wiedza z zakresu ekonomii i zarządzania ulega niezwykle szybkiej dezaktualizacji, np. klasyczne mechanizmy ekonomii zastępowane są przez założenia i modele nowej ekonomii, zmieniają się zasady funkcjonowania gospodarki, rozwijają się nowatorskie nowe koncepcje i metody zarządzania, itd. W tak dynamicznych i niepewnych warunkach ważniejsze, niż zdobywanie wiedzy, jest:

- kształtowanie w uczniach postaw i cech, takich jak wewnętrzne poczucie umiejscowienia kontroli, właściwa samoocena, otwartość, asertywność, akceptacja odmienności, samodoskonalenie, itd.,
- rozwijanie twardych umiejętności (*hard skills*), w tym między innymi tworzenia spójnego systemu celów, organizacji pracy własnej, priorytetyzacji działań, gospodarowania czasem, a także zdobywania, gromadzenia i porządkowania danych i informacji,
- rozwijanie miękkich umiejętności (*soft skills*), jak np. elementy inteligencji emocjonalnej i empatii, umiejętności komunikacji, pracy w zespole, budowania zespołu, wywierania wpływu społecznego, itp.

Zarówno w podstawie programowej, jak również w realizowanych programach nauczania, udział elementów wyraźnie zorientowanych na rozwój wskazanych wcześniej grup kompetencji, wydaje się niewystarczający.

Przyczyn nadmiernej koncentracji na przekazywaniu wiedzy, zamiast na rozwijaniu umiejętności i kształtowaniu postaw, upatrywać należy w przynajmniej dwóch czynnikach. Pierwszym jest zakorzenienie w kulturze i metodach pracy kadry nauczycielskiej metod podawczych, zorientowanych głównie na przekazywanie wiedzy teoretycznej. Podejście to jest skuteczne i sprawdza się w dziedzinach podstawowych i z powodzeniem wykorzystywane jest w nauczaniu wielu przedmiotów, jednak w odniesieniu do przedsiębiorczości wydaje się nieodpowiednie. Drugi czynnik to samo sformułowanie zapisów w podstawie programowej, której wymaganiom odpowiadać muszą realizowane programy nauczania. W opisie wymagań szczegółowych występuje zbyt wiele zapisów takich jak: uczeń „wymienia”, „przedstawia”, „omawia”, „opisuje”, „charakteryzuje” czy „wyjaśnia”. Sugeruje to nauczanie tradycyjne zorientowane na posiadanie wiedzy. Biorąc pod uwagę specyfikę przedmiotu i wskazane wcześniej wyzwania otoczenia, lepszym rozwiązaniem byłoby zastosowanie określeń takich jak: „identyfikuje”, „rozumie”, „rozwiązuje”, „wykorzystuje”, „wykonuje” czy „realizuje” (w odniesieniu do konkretnych działań podejmowanych przez ucznia). Należy także wskazać na konieczność wprowadzenia do programu zagadnień związanych z:

- szeroko rozumianym zarządzaniem finansami przedsiębiorstwa, analizą możliwości finansowania przedsięwzięć, porównaniem poszczególnych źródeł finansowania, analizą stopy zwrotu z inwestycji, itd.,
- finansami osobistymi, kwestią oszczędzania i inwestowania prywatnych środków z myślą o przyszłości, z wykorzystaniem różnych form inwestowania środków, funduszy inwestycyjnych, lokat, indywidualnych kont emerytalnych i produktów strukturyzowanych,
- elementami zarządzania w warunkach wielokulturowych, zorientowanych na zwiększenie tolerancji i rozwój umiejętności współpracy z przedstawicielami innych obszarów kulturowych.

W efekcie sygnalizowanych braków i niedostatków założone w programach cele nie są osiągnięte, przez co młodzież po ukończeniu edukacji na poziomie szkoły średniej jest słabo przygotowana do wejścia na rynek pracy i prowadzenia działalności gospodarczej. Jej wiedza o funkcjonowaniu gospodarki rynkowej, roli państwa w gospodarce i mechanizmach rynkowych jest również niska [Pogoda 2008].

Zdecydowanie rzadziej podejmowanym wątkiem w dyskusji jest wskazywanie mocnych stron dotychczasowych rozwiązań. Jest to naturalne, jeżeli weźmiemy pod uwagę cel tej dyskusji, jakim jest doskonalenie programu nauczania, jednak podejście takie prowadzić może do mylnego wniosku, że dotychczasowe rozwiązanie pozbawione jest zalet i wymaga radykalnej zmiany. Krytyka obecnych rozwiązań jest pożądana, ale należy zwrócić w niej uwagę także na dobre strony obecnych programów i pozytywnie oceniane kierunki zmian.

Zakres tematyczny określony w obowiązującej podstawie programowej daje możliwość stworzenia programu, odpowiadającego współczesnym wyzwaniom gospodarki i rynku pracy. Treści zawarte w wielu analizowanych, przez autorów raportu, programach autorskich, pozwalają nie tylko na przekazanie podstawowej wiedzy z zakresu ekonomii i zarządzania, ale umożliwiają także kształtowanie cech przedsiębiorczych i zwiększają świadomość ekonomiczną uczniów. Jednakże większość opisywanych działań ma charakter postulatywny.

Z przedmiotem *Podstawy Przedsiębiorczości* związane są obecnie aż trzy olimpiady szkolne: Olimpiada Ekonomiczna, Olimpiada Przedsiębiorczości i Olimpiada wiedzy o finansach, a w ciągu kilku lat przedsiębiorczość została również włączona do cyklu największych programów edukacyjnych w Polsce, takich jak „Moje Finanse”, „Ekonomia w Szkole” prowadzone przez Narodowy Bank Polski wspólnie z Fundacją Młodzieżowej Przedsiębiorczości czy bardziej zaawansowane jak „Zarządzanie Firmą”, „Banki w Akcji”, „Droga do Sukcesu” i „Młodzieżowe Mini przedsiębiorstwo” oraz „Szkolna Internetowa Gra Giełdowa” prowadzona przez działającą przy giełdzie Fundację Edukacji Rynku Kapitałowego. W tegorocznej edycji Olimpiady Przedsiębiorczości udział wzięło ponad 21 tysięcy uczniów z ponad 1100 szkół [Olimpiada Przedsiębiorczości 2010].

Dodatkowo, co roku wiele uczelni państwowych i prywatnych organizuje wiele konkursów i projektów z zakresu tematycznego omawianego przedmiotu, by dotrzeć do jak największej liczby uczniów. W sumie w ciągu roku szkolnego pojawia się ponad 70 tego rodzaju konkursów. Jest to liczba znacznie przewyższająca możliwości szkoły i nauczyciela, ponieważ liczba godzin na przedmiot w szkole ponadgimnazjalnej wynosi zaledwie dwie godziny tygodniowo w cyklu rocznym lub jedną w cyklu dwuletnim [Kawecki 2009]. Przykładami uczniów bardzo dobrze przygotowanych, posiadających dużą wiedzę i praktyczne umiejętności rozwiązywania problemów z obszaru ekonomii i zarządzania są finaliści Olimpiady Przedsiębiorczości. Potwierdzają to nie tylko wyniki konkursu, ale również spostrzeżenia ekspertów zaangażowanych w jego realizację. Badania ankietowe przeprowadzone wśród 133 opiekunów wykazały między innymi, że w trakcie przygotowań uczniów do konkursu najczęściej bazowano na lekcjach przedsiębiorczości w szkole (113 wskazań), omawianiu testów i zadań z poprzednich edycji (113), samodzielnych studiach literatury (105) i dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych (103) [Olimpiada Przedsiębiorczości 2010]. Z badań tych wynika, że przy odpowiednim zaangażowaniu uczniów i nauczycieli można na bazie obecnej podstawy i programu nauczania dobrze przygotować uczniów. Do 2009 roku ponad 250 szkół otrzymało certyfikat „Szkoły Przedsiębiorczości” oznaczający, że przygotowują one uczniów do wejścia na rynek pracy, uczą gospodarowania finansami, współpracują ze środowiskiem lokalnym i upowszechniają wiedzę ekonomiczną oraz wyróżniają się dbałością o jakość wychowania i nauczania. Certyfikaty przyznawane są w ramach konkursu dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, organizowanego przez Fundację Młodzieżowej Przedsiębiorczości we współpracy z Ministerstwem Edukacji Narodowej, ośrodkami doskonalenia nauczycieli, Narodowym Bankiem Polskim oraz środowiskiem przedsiębiorców.

Warto podkreślić również pozytywny kierunek zmian w zakresie nauczania przedsiębiorczości. Treści programowe, mimo sygnalizowanych wcześniej słabości i braków, próbują nadążać za zmianami społeczno-ekonomicznymi i coraz lepiej przygotowują uczniów do aktywnego uczestnictwa w życiu gospodarczym. Dyskusja nad dalszym rozwojem i doskonaleniem treści programowych, a także zwiększaniem rangi tego przedmiotu, między innymi poprzez wprowadzenie go jako przedmiotu maturalnego, wydaje się potrzebna [Kawecki 2009].

4.2. Ocena treści zawartych w podstawie programowej

Ocena ważności poszczególnych wymagań szczegółowych ujętych w podstawie programowej, z punktu widzenia możliwości rozwoju świadomości ekonomicznej oraz kształtowania postaw przedsiębiorczych i umiejętności praktycznych jest niezwykle zasadna. Dokonując tej oceny zastosowano trzystopniową skalę ważności, przypisując poszczególnym elementom rangi A, B i C, gdzie A oznacza, że dane zagadnienie jest bardzo istotne z punktu widzenia rozwoju postaw i umiejętności przedsiębiorczych, ranga B oznacza, że dany obszar jest ważny, jednakże nie powinien on dominować w przekazywanych treściach, często też powinien być realizowany przy okazji innych działań, ranga C oznacza najniższą wagę danego zagadnienia, czyli obszar mało istotny, który powinien być marginalizowany, omawiany bardzo ogólnie, bez wchodzenia w szczegóły. Przyznane wagi mogą stanowić praktyczną wskazówkę w tworzeniu konkretnego programu nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości*, w kwestii rozłożenia akcentów i ilości czasu poświęconego na poszczególne zagadnienia. Dodatkowo, poszczególne zagadnienia opatrzone zostały stosownymi komentarzami.

Tabela 4.1. Człowiek przedsiębiorczy

	Ocena ważności	Komentarz
1) Zna cechy, jakimi charakteryzuje się osoba przedsiębiorcza;	A	Obszar niezbędny do realizacji z uzupełnieniem o omówienie w jaki sposób można u siebie rozwijać poszczególne cechy.
2) Odróżnia zachowania asertywne, uległe i agresywne; odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej;	A	Obszar powinien być realizowany w ramach szerszego bloku kompetencji interpersonalnych.
3) Zna mocne i słabe strony własnej osobowości; odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej;	A	Obszar niezbędny, do realizacji z uzupełnieniem o ćwiczenia pozwalające budować odpowiednią samoocenę.
4) Zna role społeczne i typowe dla nich zachowania;	A	Obszar istotny gdyż każdy człowiek funkcjonuje w grupie, nie tylko w życiu zawodowym.
5) Zna korzyści wynikające z planowania własnych działań i inwestowania w siebie;	A	Podstawowy obszar w przygotowaniu osób aktywnych i zorientowanych perspektywicznie.
6) Zna przebieg kariery zawodowej osoby, która zgodnie z zasadami etyki odniosła sukces w życiu zawodowym;	A	Bardzo ważny element w sposób praktyczny ukazujący możliwości rozwoju (learning by example). Do realizacji w połączeniu z aspektami etycznymi.
7) Podejmuje racjonalne decyzje, opierając się na posiadanych informacjach, i ocenia skutki własnych działań;	A	Obszar ważny i trudny do samodzielnej realizacji. Powinien być włączany we wszystkie inne zagadnienia.
8) Stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej w celu autoprezentacji oraz prezentacji własnego stanowiska;	A	Obszar niezwykle ważny nie tylko z punktu widzenia celów zawodowych, ale również z punktu widzenia budowy nowoczesnego społeczeństwa informacyjnego.
9) Przedstawia drogę, jaką dochodzi się własnych praw w roli członka zespołu, pracownika, konsumenta;	B	Obszar nieco mniejszej rangi ze względu na częste zmiany uwarunkowań prawnych określających ścieżki i możliwości dochodzenia swoich praw we wskazanych rolach.
10) Zna prawa konsumenta oraz wymienia instytucje stojące na ich straży; przedstawia zasady składania reklamacji w przypadku niezgodności towaru z umową;	B	Podobnie jak powyżej, element ten jest ważny ale dynamika uwarunkowań prawnych powoduje szybką dezaktualizację wiedzy z tego obszaru.
11) Odczytuje informacje zawarte w reklamach, odróżniając je od elementów perswazyjnych; wskazuje pozytywne i negatywne przykłady wpływu reklamy na konsumentów.	B	Obszar ważny z punktu widzenia roli konsumenta, nieco mniej z perspektywy przedsiębiorcy czy pracownika.

Źródło: opracowanie własne

Tabela 4.2. Rynek – cechy i funkcje

	Ocena ważności	Komentarz
1) Zna społeczne i ekonomiczne cele gospodarowania, odwołując się do przykładów z różnych dziedzin;	A	Problem podstawowy, do realizacji w podstawowym zakresie i w ujęciu praktycznym.
2) Czynniki wytwórcze (praca, przedsiębiorczość, kapitał i ziemia) i wyjaśnia ich znaczenie w różnych dziedzinach gospodarki;	B	Zagadnienie ważne, jednak w kontekście obecnych potrzeb nie jest aktualne. Do realizacji w powiązaniu z [1] z podkreśleniem współczesnych czynników: wiedzy i informacji.
3) Podstawowe cechy, funkcje i rodzaje rynków;	A	Obszary podstawowe do realizacji łącznej. Istotne jest bowiem powiązanie pieniądza z rynkiem.
4) Okrężny obieg pieniądza w gospodarce rynkowej;	A	
5) Transformacja gospodarki Polski po 1989 r.;	C	Wiedza o transformacji gospodarki jest bardzo obszerna, a jej posiadanie nie ma dużego wpływu na postawy i zachowania przedsiębiorcze.
6) Czynniki wpływające na popyt i podaż;	A	Bardzo ważne zagadnienie, które powinno być ujęte w jak najbardziej praktyczny sposób, wykorzystujący przykłady i symulacje.
7) Punkt równowagi rynkowej na prostych przykładach.	A	

Źródło: opracowanie własne

Tabela 4.3. Instytucje rynkowe

	Ocena ważności	Komentarz
1) Formy i funkcje pieniądza;	B	Uczeń powinien znać formy pieniądza, ponieważ każdy człowiek ma kontakt z pieniądzem – do realizacji np. z obszarem [2 w tej tabeli] – 1 godz. lekcyjna.
2) Rola, jaką w gospodarce pełnią instytucje rynkowe: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne, firmy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne;	B	Instytucje finansowe stanowią ważny element otoczenia biznesu dlatego uczeń powinien się orientować jakie rodzaje instytucji finansowych funkcjonują i jakie dają możliwości pozyskiwania środków – do realizacji w ciągu 1 godz. lekcyjnej razem z formami i funkcjami pieniądza.
3) Procent od kredytu i lokaty bankowej, możliwość spłaty zaciągniętego kredytu przy określonym dochodzie;	A	Bardzo ważny obszar wiedzy i umiejętności, bowiem każdy uczeń powinien posiadać umiejętności wyliczania oprocentowania kredytu czy lokaty – do realizacji na 2 godz. lekcyjnych na podstawie rzeczywistych ofert banków.

Tabela 4.3. Instytucje rynkowe

	Ocena ważności	Komentarz
4) Mechanizm funkcjonowania giełdy papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;	A	GPW i mechanizmy funkcjonowania są ważnym zagadnieniem zwłaszcza, że każdy uczeń jest potencjalnym inwestorem – 2 godz. Lekcyjne (wraz z rodzajami papierów wartościowych oraz wskaźnikami giełdowymi).
5) Różnicę między różnymi rodzajami papierów wartościowych;	B	Zagadnienia powinny być realizowane w powiązaniu z GPW na poziomie podstawowych informacji.
6) Podstawowe wskaźniki giełdowe i ich wagę w podejmowaniu decyzji dotyczących inwestowania na giełdzie;	C	Zagadnienia powinny być realizowane w powiązaniu z GPW na poziomie podstawowych informacji.
7) Formy inwestowania kapitału i zróżnicowanie stopnia ryzyka w zależności od rodzaju inwestycji oraz okresu inwestowania;	B	Zagadnienia powinny być włączone do obszaru [2] oraz [4] są ważnym zagadnieniem zwłaszcza, że każdy uczeń jest potencjalnym inwestorem.
8) Przewidywany zysk z przykładowej inwestycji kapitałowej w krótkim i długim okresie;	B	Zagadnienia powinny być włączone do obszaru [2] oraz [4] są ważnym zagadnieniem zwłaszcza, że każdy uczeń jest potencjalnym inwestorem.
9) System emerytalny w Polsce i związek pomiędzy swoją przyszłą aktywnością zawodową, a wysokością emerytury;	B	Zagadnienia mniej istotne z punktu widzenia młodego człowieka, realizacja tylko na poziomie podstawowych informacji.
10) Oferty banków, funduszy inwestycyjnych, firm ubezpieczeniowych i funduszy emerytalnych.	B	Zagadnienia powinny być włączone do obszaru [2] oraz [4] są ważnym zagadnieniem zwłaszcza, że każdy uczeń jest potencjalnym inwestorem.

Źródło: opracowanie własne

Tabela 4.4. Państwo, gospodarka

	Ocena ważności	Komentarz
1) Ekonomiczne funkcje państwa;	B	Obszar tematyczny powinien być realizowany w podstawowym zakresie w powiązaniu z [2], [3], [4], [5] – nie ma bezpośredniego przełożenia na przygotowanie ucznia do wejścia na rynek pracy.
2) Podstawowe mierniki wzrostu gospodarczego;	B	Obszar tematyczny powinien być realizowany w podstawowym zakresie w powiązaniu z obszarem [1] w tej tabeli – nie ma bezpośredniego przełożenia na przygotowanie ucznia do wejścia na rynek pracy.
3) Przyczyny i narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę;	B	Obszar tematyczny powinien być realizowany w podstawowym zakresie w powiązaniu z [1] – nie ma bezpośredniego przełożenia na przygotowanie ucznia do wejścia na rynek pracy.

4) Źródła dochodów i rodzaje wydatków państwa;	B	Obszar tematyczny powinien być realizowany w podstawowym zakresie w powiązaniu z [1] – nie ma bezpośredniego przełożenia na przygotowanie ucznia do wejścia na rynek pracy.
5) Wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na gospodarkę;	B	Obszar tematyczny powinien być realizowany w podstawowym zakresie w powiązaniu z [1] – nie ma bezpośredniego przełożenia na przygotowanie ucznia do wejścia na rynek pracy.
6) Narzędzia polityki pieniężnej;	B	Obszar tematyczny powinien być realizowany w podstawowym zakresie w powiązaniu z [2] z obszaru: Instytucje rynkowe] – nie ma bezpośredniego przełożenia na przygotowanie ucznia do wejścia na rynek pracy.
7) Rodzaje inflacji w zależności od przyczyn jej powstania oraz stopy inflacji;	B	Zjawiska inflacji nie tylko oddziałują na gospodarkę ale też na codzienne życie – obszar ważny.
8) Wpływ kursu waluty na gospodarkę i handel zagraniczny;	B	Bardzo ważne aby uczeń posiadał umiejętności wykorzystywania informacji o kształtowaniu się kursów walut, nacisk powinien jednak być położony nie na makro skalę lecz mikro.
9) Zjawiska recesji i dobrej koniunktury w gospodarce;	B	Zagadnienia mniej istotne z punktu widzenia przygotowania do wejścia na rynek pracy, realizacja na poziomie podstawowym w połączeniu z wybranymi zagadnienia z obszaru: Państwo, gospodarka.
10) Wyszukiwanie informacji o aktualnych tendencjach i zmianach w gospodarce świata i Polski;	B	Obszar istotny, realizacja powinna być włączona do realizacji w ramach poszczególnych tematów z obszaru: Instytucje rynkowe oraz Państwo i gospodarka, a także przy pozostałych obszarach nauczania <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i> jako aktywna metoda nauczania.
11) Największe centra finansowe i gospodarcze na świecie;	B	Zagadnienia mniej istotne z punktu widzenia przygotowania do wejścia na rynek pracy, realizacja na poziomie podstawowym w połączeniu z wybranymi zagadnienia z obszaru: Państwo, gospodarka i/lub [4] z obszaru Instytucje rynkowe.
12) Wpływ globalizacji na gospodarkę świata i Polski oraz przykłady oddziaływania globalizacji na poziom życia i model konsumpcji.	B	Zagadnienia ważne, gdyż każdy uczeń korzystając czy to z ICT czy wyjeżdżając do różnych krajów może zauważać różnice w modelu życia i konsumpcji. Można realizować wskazując wartości kulturowe w różnych obszarach świata.

Źródło: opracowanie własne

Tabela 4.5. Przedsiębiorstwo

	Ocena ważności	Komentarz
1) Rozumie otoczenie, w którym działa przedsiębiorstwo;	A	Umiejętności analizy otoczenia zarówno dalszego jak i bliższego w podstawowym zakresie jest niezbędna w celu podejmowania racjonalnych decyzji dotyczących podjęcia działalności gospodarczej.
2) Zna cele działania przedsiębiorstwa oraz sposoby ich realizacji;	A	Zdolność do formułowania celów działania przedsiębiorstwa oraz określenie sposobów ich realizacji jest niezbędne także w celu późniejszej oceny sukcesu przedsiębiorstwa.
3) Potrafi sporządzić projekt własnego przedsiębiorstwa oparty na biznesplanie;	A	Wiedza podstawowa i niezbędna.
4) Zna podstawowe formy prawno-organizacyjne przedsiębiorstwa;	A	Umiejętność rozróżnienia różnych form prowadzenia działalności jest potrzebne, ale powinno być rozwinięte o kryteria wyboru danej formy kiedy korzystne jest wybranie jednej formy prowadzenia działalności, a kiedy innej.
5) Procedury i wymagania związane z zakładaniem przedsiębiorstwa;	A	Niezbędny obszar w podstawach programowych, który powinien być ukierunkowany na zdobycie praktycznych umiejętności wypełniania dokumentacji wymaganej do założenia przedsiębiorstwa, a nie tylko jej omówieniu.
6) Zasady pracy zespołowej i wyjaśnia, na czym polegają role lidera i wykonawcy, omawia cechy dobrego kierownika zespołu;	B	Praca zespołowa jest wszechobecna w społeczeństwie, jednakże powinna być ona omawiana w ramach innego przedmiotu. W ramach PP powinny być kształtowane pewne postawy i umiejętności uczniów w tym zakresie, a nie dostarczanie wiedzy teoretycznej.
7) Identyfikuje i analizuje konflikty w zespole i proponuje metody ich rozwiązania, szczególnie w drodze negocjacji;	B	Ukierunkowanie na zdobycie wiedzy w połączeniu z obszarami wcześniejszymi dotyczącymi pracy w zespole.
8) Etapy realizacji projektu oraz planuje działania zmierzające do jego realizacji;	A	Planowanie działań w ramach realizacji projektu jest niezbędne.
9) Zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie krajowym i międzynarodowym;	B	W ograniczonym zakresie jest to przydatne w celu wskazania na dobre praktyki prowadzenia przedsiębiorstwa.
10) Czynniki wpływające na sukces i niepowodzenie przedsiębiorstwa.	A	Umiejętność wskazania czynników sukcesu przedsiębiorstwa, bądź rynku jest konieczna dla uczniów chcących rozpocząć działalność gospodarczą.

Źródło: opracowanie własne

Tabela 4.6. Rynek pracy

	Ocena ważności	Komentarz
1) Zna mierniki i skutki bezrobocia dla gospodarki oraz sposoby walki z bezrobociem;	C	Podstawowa wiedza o bezrobociu jest potrzebna, jednakże nie jest celowe omawianie tematu szczegółowo względnie mierniki bezrobocia czy jego skutki dla społeczeństwa.
2) Motywy aktywności zawodowej człowieka;	B	Motywy aktywności zawodowej powinny być omawiane w ramach przedmiotu Wiedza o społeczeństwie ponieważ skupiają się one na roli człowieka w gospodarce. Jednakże warto na przykładach omówić ten obszar na PP.
3) Analizuje własne możliwości znalezienia pracy na rynku lokalnym, regionalnym, krajowym i europejskim;	A	Analiza własnego potencjału jest ważna jednakże warto ją przeprowadzić w kierunku analizy w jakim stopniu możemy podjąć własną działalność, a w jakim rozpocząć pracę w innym przedsiębiorstwie.
4) Wyszukuje oferty pracy, uwzględniając własne możliwości i predyspozycje;	A	Umiejętność korelowania własnych umiejętności z oczekiwaniami pracodawców jest niezbędna w działalności na rynkach pracy.
5) Sposoby zatrudnienia pracownika i interpretuje podstawowe przepisy Kodeksu pracy w tym obowiązki i uprawnienia pracownika i pracodawcy;	A	Wiedza o formach zatrudnienia pracownika takich jak umowa o pracę, umowy cywilno-prawne jest niezbędna w celu prowadzenia działań przedsiębiorczych, ukierunkowanych na efektywne gospodarowanie pieniędzem.
6) Dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy;	A	Umiejętności te są potrzebne na rynku pracy. Obszar powinien być realizowany wspólnie z punktem 4 i stanowić jedną całość.
7) Przygotowuje się do rozmowy kwalifikacyjnej i uczestniczy w niej w warunkach symulowanych;	A	Działania zmierzające do pokazania w jaki sposób przygotować się do rozmów aplikacyjnych i jak się zachowywać są istotne.
8) Różne formy wynagrodzeń o oblicza swoje wynagrodzeń brutto i netto, wypełnia deklarację podatkową PIT, opierając się na przykładowych danych;	A	Umiejętność naliczania zobowiązań cywilno-prawnych jest ważną umiejętnością, pomimo zmian w ustawach podatkowych podstawowa wiedza w tym zakresie jest niezbędna.
9) Zachowania etyczne i nieetyczne w roli pracodawcy i pracownika, wyjaśnia zjawisko mobbingu w miejscu pracy oraz przedstawia sposoby przeciwdziałania.	B	W ramach przedmiotu można omówić zachowania etyczne i nieetyczne jednakże bezcelowe wydaje się szersze omawianie tych zjawisk jako patologii miejsca pracy.

Źródło: opracowanie własne

4.3. Zakres programowy Podstaw Przedsiębiorczości w świetle opinii ekspertów

Obowiązujący zakres programowy przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* został przeanalizowany przez zespół ekspertów z dziedziny ekonomii, zarządzania i finansów. Wykorzystanie wiedzy i bogatego doświadczenia celowo dobranych przedstawicieli środowiska akademickiego ma za zadanie przede wszystkim uzyskanie pełniejszego obrazu analizowanego zagadnienia z uwzględnieniem reguły intersubiektywności.

W ramach *metody eksperckiej* jako podstawowe narzędzie zbierania informacji wykorzystano metodę ankietową uzupełnianą wywiadami. W badaniu udział wzięli pracownicy z trzech ośrodków akademickich z zakresu ekonomii i zarządzania w kraju: Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu i Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Kryteriami doboru ekspertów były zainteresowania naukowe i posiadane doświadczenie w działalności edukacyjnej i praktyce biznesowej (osoby z tytułem profesora lub stopniem doktora habilitowanego, posiadające wieloletnie doświadczenie w nauczaniu przedsiębiorczości, ekonomiki przedsiębiorstwa i podstaw zarządzania).

W opinii ekspertów najważniejszymi zagadnieniami, które powinny być podejmowane na *Podstawach Przedsiębiorczości* są:

- organizacja pracy (w tym pracy własnej i gospodarowania czasem) i zasady pracy zespołowej,
- tworzenie planu działalności gospodarczej (biznes plan) i planowanie kariery zawodowej,
- możliwości pozyskiwania kapitału na rozpoczęcie działalności i rozwój przedsiębiorstw,
- funkcjonowanie rynku i gospodarki rynkowej (z punktu widzenia podmiotu gospodarującego, nie zaś skali makro).

Nieco mniejsze znacznie eksperci przypisali takim obszarom tematycznym jak:

- funkcjonowanie giełdy papierów wartościowych i możliwości inwestowania środków,
- procedury podjęcia działalności gospodarczej i formy prawno-organizacyjne przedsiębiorstw (jak wynika z wywiadów mniejsza ranga tych zagadnień wynika w tym przypadku z ich szybkiej dezaktualizacji),
- system zabezpieczenia emerytalnego oraz ubezpieczenia zdrowotne i majątkowe,
- etyka biznesu,
- nawiązywanie i rozwiązywanie stosunku pracy, prawa i obowiązki pracownika, przepisy kodeksu pracy (tu również mniejsza waga wynika z częstych zmian w otoczeniu prawnym). W szkołach zawodowych zagadnienie to uznano za priorytetowe.

Pozostałe zagadnienia ujęte w podstawie programowej, takie jak wzrost gospodarczy i jego mierniki, budżet państwa – funkcje, źródła wpływów i kierunki wydatków, itd., ocenione zostały jako problemy w najmniejszym stopniu związane z przedsiębiorczością (co nie znaczy, że w ogóle nie istotne). Warto przytoczyć jedną z opinii, która sygnalizuje potrzebę wprowadzenia dodatkowych przedmiotów (jako obowiązkowych) przybliżających otoczenie ekonomiczne przedsiębiorstw i jednostek, opisujących podstawowe procesy cywilizacyjne, takie jak globalizacja czy postęp technologiczny, oraz skutki tych zmian. Najważniejsze postawy, cechy i umiejętności, jakie zdaniem ekspertów powinny być rozwijane w toku realizacji przedstawionych wcześniej zagadnień to: wewnętrzna motywacja do działania (uświadomienie i wywołanie u uczniów potrzeby osiągnięć we wszystkich aspektach życia, nie tylko materialnych), umiejętność samodzielnego myślenia i rozwiązywania problemów, umiejętność pracy w zespole, oraz zdolność do odroczenia konsumpcji (oszczędzanie, inwestowanie zamiast „przejadania” posiadanych środków). Dodatkowo, badani zgodnie podkreślali, że zarówno zakres merytoryczny przedmiotu, jak również wykorzystywana metodyka prowadzenia zajęć, powinny być silnie zorientowane nie na przekazywanie wiedzy, a właśnie na kształtowanie postaw i naukę umiejętności praktycznych. Dotyczy to wszystkich typów szkół ponadgimnazjalnych. Podsumowując, opinie ekspertów są zbieżne z ogólnym kierunkiem dyskusji nad doskonaleniem programu *Podstaw Przedsiębiorczości*. Potwierdza to potrzebę odpowiedniego rozłożenia akcentów pomiędzy zagadnienia ujęte w podstawie programowej.

5. METODY NAUCZANIA

W DYDAKTYCE PODSTAW PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Wprowadzenie

Przedmiot *Podstawy Przedsiębiorczości* jest realizowany w ciągu 2 godzin lekcyjnych w całym procesie edukacyjnym liczącym 90 godzin. Dysponując dwoma godzinami, dobrze przygotowany nauczyciel, co najwyżej może przekazać podstawową podręcznikową wiedzę, natomiast trudno jest zrealizować cele związane z kształtowaniem postaw i rozwojem praktycznych umiejętności. Kluczem jest zaangażowanie w wychowanie kształtujące postawy przedsiębiorcze wszystkich nauczycieli. Wystarczy tylko, by w trakcie pozostałych osiemdziesięciu ośmiu godzin lekcyjnych realizowanych przez nauczycieli innych przedmiotów preferowane były aktywne, a nie odtwórcze postawy uczniów [Raczko 2007, s. 153].

W metodyce nauczania przedmiotów ekonomicznych, w tym *Podstaw Przedsiębiorczości*, niezależnie od poziomu edukacyjnego, należy odchodzić od podejścia dedukcyjnego (*theory – first approach*) realizowanego głównie przez wykłady i inne metody podawcze w kierunku podejścia indukcyjnego (*problem – first approach*), gdzie znaczenia nabierają przykłady z rzeczywistego świata i praktyczne zastosowania teorii.

5.1. Metody aktywne w nauczaniu

Szczególnie wartościowe z punktu widzenia dydaktyki *Podstaw Przedsiębiorczości* są metody aktywne. Znaczenia tych metod nie sposób przecenić. Są one doskonałym uzupełnieniem innych metod. Odpowiednie ich ukierunkowanie znacznie wzmacnia efekty szkoleniowe. Metody aktywne (poszukujące) przygotowują ucznia do brania odpowiedzialności za efekty uczenia się. W dzisiejszym świecie dużego znaczenia nabierają te umiejętności, które są niezbędne w codziennym życiu, w pracy zawodowej.

Wyniki przeprowadzonych badań przez Uniwersytet Wrocławski i Politechnikę Wrocławską dotyczące oczekiwań pracodawców w aspekcie rozwijania przez szkoły i uczelnie zdolności przydatnych w karierze zawodowej wskazały, iż wśród najważniejszych zdolności przydatnych w karierze zawodowej według pracodawców są:

- umiejętność rozwiązywania problemów,
- łatwość przystosowania do nowych sytuacji,
- myślenie strategiczne,
- operatywność,
- umiejętność wykorzystania teorii w praktyce,
- umiejętność pracy w zespole,
- opanowanie w sytuacjach stresowych,
- realizacja założonych celów.

Przeprowadzona w ramach tych samych badań ankieta pożądanych cech pracownika wskazała, iż do cech pożądanych w karierze zawodowej w opinii pracodawców zaliczyć należy:

- odpowiedzialność,
- samodzielność,
- motywacja,
- chęć do nauki i samokształcenia.

Do kształtowania tak wielu różnych umiejętności znakomicie nadają się metody problemowe, a wśród nich gry dydaktyczne i symulacje.

Gry dydaktyczne pierwszy uporządkował i przeniósł z zachodniej dydaktyki K. Kruszewski [1994]. Są to metody z grupy aktywizujących. Gry dydaktyczne są to metody nauczania należące do grupy metod problemowych, które organizują treści kształcenia w modele rzeczywistych zjawisk, sytuacji, w celu zbliżenia procesu poznawczego ucznia do poznania bezpośredniego, dzięki dostarczeniu okazji do manipulowania modelem. Istnieje wiele form gier dydaktycznych. Najczęściej wymienia się tu: metodę sytuacyjną oraz metodę symulacyjną i inscenizację.

W praktyce istnieje szerokie spectrum technik i metod aktywizujących możliwych do zastosowania w dydaktyce *Podstaw Przedsiębiorczości*. Jeśli nauka ma być realizowana przez działanie, to metody aktywizujące w nauczaniu przedsiębiorczości powinny stanowić punkt wyjścia, a nie uzupełnienie innych metod.

Dokonując doboru metod kształcenia należy kierować się różnymi kryteriami. Podstawowe kryteria doboru metod kształcenia to:

- cele i zadania dydaktyczne, które należy zrealizować w ciągu danej lekcji lub jednostki metodycznej,
- treści: charakterystyczne właściwości poszczególnych przedmiotów nauczania,
- wiek uczniów, faza ich rozwoju,

- przygotowanie nauczyciela (przygotowanie metodyczne, jakie zna metody nauczania),
- baza materialna szkoły (wyposażenie).

Jeśli cel i zadania dydaktyczne są najważniejszym kryterium, a jednocześnie oznaczają ukierunkowanie na kształtowanie postaw przedsiębiorczych, co dowodzi, że punkt ciężkości spoczywać powinien na metodach aktywizujących.

Projektując jednostkę lekcyjną należy pamiętać, że uczniowie mają różne style uczenia się. Istnieje szereg badań dotyczących stylów uczenia się. Ze względu na to, że nie stanowi to kanwy tego opracowania wskażmy na cztery główne style uczenia się: wzrokowy, słuchowy, dotykowy i kinestetyczny.

Badania prowadzone nad stylami przetwarzania informacji wykazują, że:

- około 30% ludzi zapamiętuje trzy czwarte tego, co usłyszy,
- około 15% najlepiej uczy się dotykowo,
- około 15% z nas uczy się poprzez ruch, działanie.

Z tych badań można wysunąć wniosek, że o doborze metod kształcenia powinny decydować różne czynniki, w tym dopasowanie do różnych stylów uczenia się. Należy się także kierować atrakcyjnością metod ze względu na stopień zapamiętywania materiału. Wykaz zakresu zapamiętywania materiału przedstawia tzw. stożek Dale'a (rysunek 5.1.).

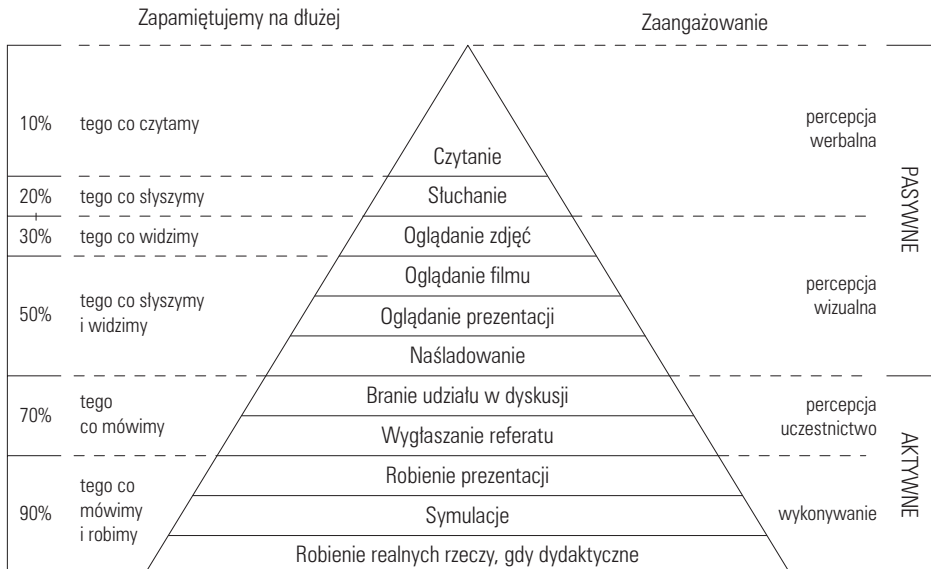
Rysunek 5.1.

Stożek Dale'a (piramida zapamiętywania)

Źródło: [Dale 1969].

Z rysunku wynika, że im większe zaangażowanie uczniów w realizację zadań dydaktycznych tym większy odsetek przekazywanej informacji pozostaje w pamięci ucznia. Ponadto dzięki aktywnym metodom możliwe staje się kształtowanie pożądanych umiejętności z punktu widzenia danej jednostki dydaktycznej.

Na rysunku nr 5.2. bardziej precyzyjnie ukazuje relację między aktywnością a zapamiętywaniem. Wynika z niego, że największą skuteczność mają gry dydaktyczne.

Rysunek 5.2.
Stożek Dale'a (piramida zapamiętywania) – wersja szczegółowa
Źródło: [Dale 1969].

5.2. Wsparcie procesu dydaktycznego

Cele edukacyjne przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* nakładają na nauczyciela konieczność wykorzystywania różnorodnych środków dydaktycznych w nauczaniu. Różnorodność treści programowych stwarza możliwość bardzo szerokiego zastosowania programów komputerowych i Internetu w procesie dydaktycznym.

Najczęściej spotykane w literaturze pedagogicznej definicje ujmują środki dydaktyczne jako przedmioty usprawniające proces nauczania-uczenia się i umożliwiające uzyskiwanie lepszych wyników nauczania. Dostarczając uczniom bodźców oddziałujących na ich zmysły (np. wzrok, słuch), ułatwiają poznawanie rzeczywistości i praw nią rządzących, a także służą opanowywaniu różnego rodzaju umiejętności.

Do najczęściej stosowanych pomocy dydaktycznych należą:

- rzutnik folii,
- rzutnik multimedialny,
- tablice, plansze, schematy, ilustracje,
- filmy dydaktyczne,
- tablica interaktywna,
- laboratorium komputerowe.

Rzutnik folii jest jednym z najpopularniejszych i najbardziej dostępnych pomocy szkoleniowych. Główną zaletą jego jest łatwość obsługi i przygotowania materiałów do wyświetlenia, jednakże wadą jest jego przestarzałość technologiczna i problemy w momencie, gdy chcemy pokazać wiele rzeczy. Bardzo dobre urządzenie do prezentacji rysunków i ilustracji.

Powoli rzutnik folii jest wypierany ze szkół przez rzutnik multimedialny, który w nowoczesny sposób jest w stanie przeprowadzić lekcję. Zaletą jego jest także możliwość wyświetlania plików multimedialnych. Wadami takiego rozwiązania jest przede wszystkim koszt urządzeń, a co zatem idzie ich dostępność w szkołach.

Filmy dydaktyczne mogą pełnić funkcję wspierającą proces dydaktyczny, ponieważ w atrakcyjny sposób pokazują zjawiska. W kulturze, w której multimedia stały się jednym z podstawowych form przekazu, filmy dydaktyczne stały się ciekawym sposobem zainteresowania ucznia.

Tablice interaktywne to przyszłość edukacji. Jest to urządzenie o wyglądzie dużej tablicy, współdziałające z komputerem i projektorem multimedialnym. Tablica pełni rolę wielkiego monitora, który reaguje na dotyk. W ten sposób zajęcia można prowadzić w sposób interaktywny i bardzo atrakcyjny. Problemem jest tutaj koszt tablicy i urządzeń wspomagających, co jest barierą rozpowszechniania się tej pomocy dydaktycznej w szkołach.

Z pewnością komputer prawidłowo stosowany w praktyce szkolnej jest w stanie sprostać wymaganiom oddziaływania na zmysły, stwarza wiele nowych możliwości jego wykorzystania, chociażby dla rozwoju myślenia twórczego uczniów. Można go, więc uznać za niezwykle cenny, nowoczesny środek dydaktyczny na miarę naszych czasów.

W praktyce szkolnej wykorzystanie technik informatycznych w nauczaniu przedmiotów innych niż informatyka i technologia informacyjna napotyka szereg trudności. Przede wszystkim związanych z dostępnością odpowiedniego sprzętu i oprogramowania oraz umiejętności ich obsługi przez nauczyciela [Czapka, 2010].

W ramach wsparcia procesu dydaktycznego najczęściej stosowanymi narzędziami są książki i artykuły prasowe, jednakże w dzisiejszych czasach nie są one atrakcyjne dla młodych ludzi. W związku z tym coraz częściej wykorzystuje się oprogramowanie multimedialne, który w sposób atrakcyjny ma przedstawić uczniowi wiedzę, a także często sprawdzić pewne umiejętności.

Kolejnym ograniczeniem procesu dydaktycznego jest często czas. W związku z tym w ostatnich latach można zauważyć dynamiczny rozwój technologii, które ogólnie można nazwać e-learningiem.

W szkołach e-learning stosowany jest najczęściej jako strona internetowa z udostępnionymi kursami, ćwiczeniami, grami decyzyjnymi, symulacjami itp. Powszechnie wykorzystywanym w tym celu systemem informatycznym są platformy LMS (Learning Management System) oraz LCMS (Learning Content Management System). Oprogramowania te umożliwiają przygotowanie i administrowanie szkoleniami elektronicznymi oraz planowaniem i organizacją nauki. Pozwalają one na uruchomienie kursu, śledzenie postępów słuchaczy w nim uczestniczących. Rejestrują wszystkie wyniki osiągnięte przez nich

w trakcie przebiegu kursu, odnotowują ich „obecność” i postępy w nauce, np. zaliczenie poszczególnych jednostek dydaktycznych wchodzących w skład kursu. Ułatwia to nauczycielowi ocenę uczącego się – jego postępów, samodzielnie przerobionego materiału oraz jeszcze niezrealizowanych tematów. Tworzy to szansę na skuteczną personalizację zdalnego nauczania i doskonalenia wykorzystywanych metod i narzędzi. Z kolei korzyści, jakie przynosi e-learning uczącemu się to przede wszystkim możliwość wyboru czasu i miejsca nauki (szkoła, dom, biblioteka), a także dynamiczna, atrakcyjna prezentacja nauczanego zagadnienia.

E-learning występuje w wielu formach, które zostały opisane w tabeli 5.1.

Tabela 5.1. Wybrane formy e-learningu

Kryterium podziału	Forma e-learningu
Dostępność w czasie	<ul style="list-style-type: none"> Tryb synchroniczny – jednoczesna obecność uczących się i nauczyciela Tryb asynchroniczny – nie wymaga obecności nauczyciela w czasie korzystania ze szkolenia przez uczestników kursu
Relacja uczeń – nauczyciel	<ul style="list-style-type: none"> Kursy z obecnością nauczyciela – realizowane w dowolnym trybie opisanym powyżej Kursy bez udziału nauczyciela – z wykorzystaniem przygotowanych, dedykowanych materiałów multimedialnych Nauka samodzielna – z wykorzystaniem różnorodnych materiałów i form nauczania
Relacja do tradycyjnego nauczania	<ul style="list-style-type: none"> Uzupełnienie nauczania tradycyjnego – nauczanie drogą elektroniczną wspiera tradycyjne procesy dydaktyczne Zastąpienie nauczania tradycyjnego – cały program jest realizowany z wykorzystaniem metod e-learningu

Źródło: A. Wodecki, *Po co e-learning na uczelni?*, [w:] *E-learning w kształceniu akademickim*, pod red. M. Dąbrowskiego, M. Zając, *Materiały z II Ogólnopolskiej Konferencji „Rozwój e-edukacji w ekonomicznym szkolnictwie wyższym”*, Warszawa 2006.

Wybór odpowiedniej formy e-learningu oprócz kryteriów wymienionych w tabeli zależy w głównej mierze od charakteru wiedzy jaką chce się przekazać, rodzaju grupy i wieku grupy. Przykładowo w ostatnich latach dużą popularność zdobywa sobie blended-learning, czyli połączenie nauczania wykorzystującego media elektroniczne oraz zajęć tradycyjnych, z nauczycielem. Jest to forma nauczania, która będzie w najbliższym czasie dynamicznie rozwijała się m.in. na rynku szkoleń językowych. Blended-learning oferuje wszystkie zalety szkoleń tradycyjnych: regularny osobisty kontakt z nauczycielem i możliwość ćwiczenia nabytych umiejętności oraz osobistą uwagę poświęcaną uczniowi przez nauczyciela. Równocześnie daje możliwość samodzielnej pracy z językiem za pośrednictwem mediów elektronicznych, odbywającej się w dowolnym miejscu i czasie.

Nauczanie w systemie blended-learning pozwala zintegrować materiał zawarty w nośnikach elektronicznych z kursem tradycyjnym obszarowo i tematycznie oraz dostarcza dodatkowej stymulacji i pozwala wyćwiczyć te umiejętności, na które trzeba poświęcić więcej uwagi, niż jest to możliwe w nauczaniu tradycyjnym ze względu na jego ograniczenia czasowe i kosztowe.

Przy doborze odpowiednich pomocy dydaktycznych oraz narzędzi wspierających proces dydaktyczny należy zwrócić uwagę na to, aby atrakcyjność metody nie przeważała nad celami nauczania tzn. warto dopasować stosowane środki do tego co chcemy osiągnąć.

5.3. Analiza wyników badań stosowanych metod nauczania

W tej części opracowania przedstawione zostały wyniki dostępnych badań dotyczących stosowania metod nauczania oraz ich skuteczności.

Czy szkoły wprowadzają metody nauczania XXI wieku? To pytanie zadali sobie eksperci prowadzący projekt Project Tomorrow w Stanach Zjednoczonych, w ramach którego zbadano uczestników procesu edukacji; nauczycieli, uczniów, rodziców, kadre zarządzające szkołami (badanie Speak Up 2007) w zakresie korzystania przez nich z nowych technologii edukacyjnych i wprowadzania zmian w sposobie nauczania.

W ramach Speak Up przebadano ponad 367 tysięcy osób, wyniki badania przynoszą zatem wiele ciekawych ocen i opinii na temat nowoczesnej edukacji. Wykorzystanie technologii do celów edukacyjnych ma w założeniu prowadzić do zwiększenia efektywności procesu uczenia się. Tymczasem duża część uczniów wskazuje, że szkoły i osoby odpowiedzialne w szkole za IT często tworzą dodatkowe bariery w uczeniu się, niż pomagają przezwyciężać istniejące ograniczenia. Nie są tego świadomi nauczyciele, władze szkolne i rodzice. Nauczyciele o sobie: 33% badanych nauczycieli uważa, że są ekspertami od nowoczesnych technologii edukacyjnych, zaś 56% uznaje się raczej za przeciętnych znawców w tym zakresie. Zapytani, jakich technologii używają, wymieniają: e-mail i komunikatory (93%), prezentacje PowerPoint (59%), podcasty i filmy wideo online (35%). Najczęstsze wykorzystanie technologii edukacyjnych wypada w zakresie prac domowych i zadań praktycznych (51%). Trzy najważniejsze umiejętności, których uczniowie nabywają dzięki nowym technologiom to: komunikacja (80%), efektywne wykorzystanie technologii (73%), rozwiązywanie złożonych problemów (63%). Wyniki badania ukazują wyraźną różnicę w ocenie sytuacji po stronie uczniów i pozostałych uczestników szeroko rozumianego procesu edukacji. Z jednej strony 66% osób zarządzających szkołami, 43% rodziców i 47% nauczycieli przyznało, że szkoły robią dobrą robotę w zakresie przygotowania uczniów do zawodu i kariery. Z drugiej, 40% uczniów szkół średnich wskazało, że to nauczyciele przyczyniają się do ograniczania wykorzystania nowych technologii do celów edukacyjnych, a zdaniem 45% młodych respondentów zbyt sztywne reguły bezpieczeństwa (takie jak choćby filtry zawartości stron internetowych), nie pozwalają im w pełni wykorzystać zasobów sieci do edukacji. Uczniowie są zaawansowani technologicznie,

potrafią adaptować, modyfikować i odkrywać nowe zastosowania cyfrowych zasobów i technologii w celu wzbogacania ich życia osobistego i własnej edukacji.

W wielu przypadkach wyprzedzają umiejętności swoich nauczycieli i rodziców, nie tylko w wykorzystaniu różnych narzędzi, ale przede wszystkim w ich wykorzystaniu do celów edukacyjnych. Zarówno studenci, jak i nauczyciele doszli do podobnych ocen, gdy chodzi o ogólną ocenę elektronicznych technologii edukacyjnych, włączając w to gry edukacyjne. Nieco ponad połowa badanych uczniów szkół ponadpodstawowych uważa, że gry ułatwiają zrozumienie trudnych koncepcji i tematów. 46% przyznaje, że więcej by się nauczyli, gdyby dana informacja wkomponowana w grę; 44% zauważyło, że metoda gry pozwoliłaby lepiej zrozumieć praktyczne problemy. Z kolei około jednej trzeciej badanych uznało, że wykorzystanie gier w szkole pomoże im lepiej uczyć się i współpracować w zespołach, a przy okazji w lepszym stopniu uwidacznia bezpośrednio rezultaty ich prac. Nauczyciele okazali się być jeszcze bardziej entuzjastyczni w ocenie roli gier w edukacji. 65% badanych przyznało, że gry edukacyjne mogłyby stać się efektywnymi narzędziami edukacji dla uczniów z różnymi stylami uczenia się i na pewno zaktywizowałyby uczniów w pracy nad szkolnymi zadaniami. Ponad połowa przyznała, że chciałaby dowiedzieć się więcej na temat gier edukacyjnych, zaś 46% przyznało, że chciałoby wziąć udział w szkoleniach, na których zdobyliby wiedzę na temat wykorzystania gier w programie nauczania. Z drugiej strony wyniki badania wskazały, że tylko 11% nauczycieli wykorzystuje gry edukacyjne podczas zajęć szkolnych. Wszyscy respondenci wyrażają duże zainteresowanie różnego rodzaju formami edukacji online. 34% uczniów szkół średnich chciałoby brać udział w kursach, które pomogłyby im dostać się na studia. 39% uczniów skłania się do wykorzystania kursów e-learning w zdobywaniu wiedzy przy poszczególnych tematach, które są trudne do zrozumienia. Z drugiej strony tylko 8% uczniów w szkołach średnich korzystało do tej pory z e-learningu. Dla porównania korzystała z nich jedna trzecia badanych nauczycieli. Również jedna trzecia z nich jest zainteresowana kursami w formie e-learningu jako formą rozwoju zawodowego, a dla 26% e-learning jest już preferowaną metodą szkolenia i pogłębiania wiedzy. Z kolei dla 45% osób zarządzających szkołami e-learning okazał się być tylko narzędziem aktywizacji uczniów. W ramach badania spytano rodziców, jakie cechy powinien posiadać idealny portal edukacyjny. Respondenci uznali, że powinien on umożliwiać dostęp do zadań domowych (70%), umożliwiać bezpośrednią komunikację poprzez komunikatory z nauczycielami i kadrą zarządzającą szkołą (65%), umożliwiać podgląd wyników i danych dotyczących własnych dzieci uczących się w szkole, wraz z ocenami, listami obecności, itp. (65%). Dodatkowo rodzice wskazywali na przydatność kalendarza wydarzeń szkolnych online (56%), szybkość informowania o wyjątkowych wydarzeniach i wypadkach (36%).

Kolejnym obszarem badawczym były mobilne technologie – skupiono się zwłaszcza na stosunku do laptopów, telefonów komórkowych, mobilnych odtwarzaczy cyfrowych. Wśród nauczycieli i kadry zarządzającej ponad połowa osób (52%) była zdania, że pomagają one zwiększyć zaangażowanie uczniów w proces uczenia się. Dla 43% respondentów wartościowe w nich jest to, że mogą pomóc rozciągnąć proces uczenia się poza

dzień szkolny. 42% uznało je za wartościowe pod kątem przygotowywania do pracy. Na pytanie, które mobilne technologie byłyby ich zdaniem najważniejsze dla, 58% nauczycieli wskazało na program; wyposażenie każdego ucznia w prostego laptopa w celach edukacyjnych. Pomiędzy osobami uczącymi się przeważały bardziej entuzjastyczne opinie. Ponad połowa uczniów przyznała, że wykorzystanie technologii w szkole byłoby łatwiejsze i częstsze, gdyby mogli korzystać z własnego laptopa, telefonu, czy innego urządzenia przenośnego, w celu realizacji projektów zleconych przez nauczyciela, zdobywania informacji z Internetu, czy komunikowania się z kolegami w klasie. Jedna trzecia uczniów szkół amerykańskich przyznaje, że może korzystać z laptopów. Większość uczniów szkół średnich (67%) ma telefony komórkowe, 75% dysponuje odtwarzaczami medialnymi. Wymarzone technologie edukacyjne w szkole XXI wieku. Według nauczycieli laptopy dla wszystkich uczniów (58%), powszechny dostęp online do baz danych zawierających wyniki badań (47%), tablice interaktywne w każdej klasie (45%). Najmniej znaczące rozwiązania dla tej grupy: nieograniczony dostęp uczniów do Internetu (11%), technologie Web 2.0, w tym blogi i wiki (10%). Według kadry zarządzającej szkołami; laptopy dla wszystkich uczniów (56%), powszechny dostęp online do baz danych zawierających wyniki badań (49%), tablice interaktywne w każdej klasie (45%). Najmniej znaczące rozwiązania dla nich: symulacje wirtualne i gry (15%) oraz nieograniczony dostęp uczniów do Internetu (12%). W obu grupach popularne wśród uczniów są urządzenia mobilne takie jak odtwarzacze mp3, palmtopy, kalkulatory graficzne².

Podobne badania, choć niemające tak szerokiego wymiaru przeprowadzono w szkołach ponadgimnazjalnych województwa wielkopolskiego. Nauczyciele zostali zapytani między innymi o to, co ich zdaniem ma największy wpływ na skuteczność nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości*. Każdy mógł zaznaczyć dowolną liczbę czynników. Spośród 11 wymienionych czynników, najczęściej wskazywaną determinantą była dostępność pomocy i materiałów dydaktycznych (71,6%)³.

Wielu interesujących wyników dostarcza także Raport zbiorczy nt. *Badanie środowisk szkolnych w zakresie realizacji edukacji ekonomicznej w polskich szkołach ponadgimnazjalnych* [CODN 2006]. Raport został opracowany w ramach projektu finansowanego przez Narodowy Bank Polski. Jak pokazują wyniki badania, wszyscy uczestniczący w badaniu nauczyciele, dyrektorzy, uczniowie i doradcy metodyczni, doceniają rolę metod aktywizujących w pracy edukacyjnej. Natomiast ze stosowaniem tych metod wiążą się pewne utrudnienia, które wskazują zarówno nauczyciele jak i doradcy. Ponieważ są to

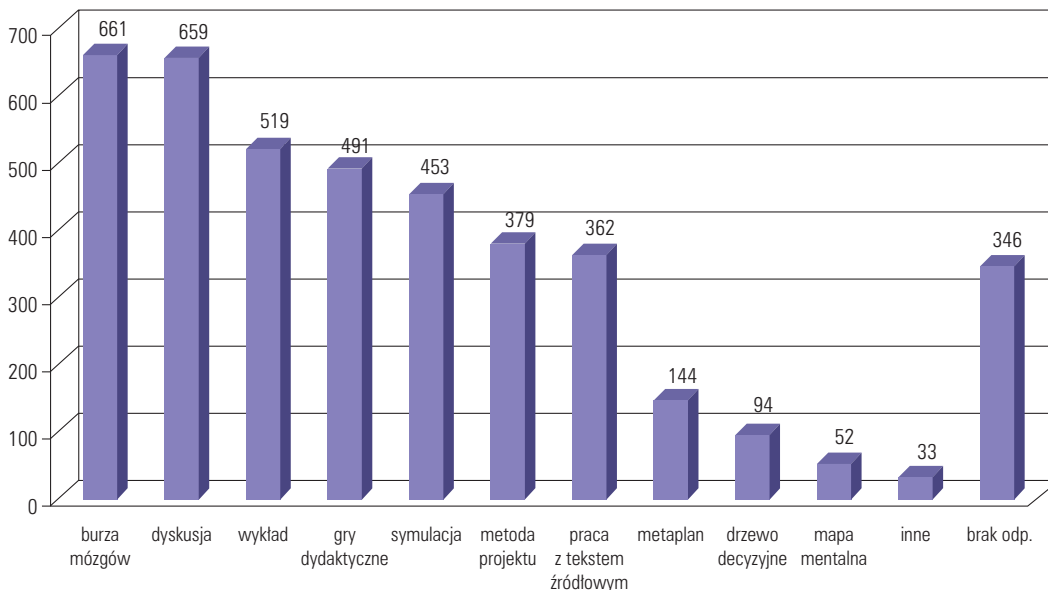
² Opracowano na podstawie analizy „Are Schools Inhibiting 21st Century Learning?” w magazynie internetowym T.H.E. Journal. <http://www.edunews.pl> Powered by Joomla! Utworzony: 31. 05. 2009, 11:54.

Pełne wyniki realizowanego stale od 2003 r. Project Tomorrow, wraz z przeprowadzanym co roku badaniem Speak Up, są dostępne na stronie internetowej projektu. Badanie to, zarówno od strony metody realizacji, jak i stawianych pytań, może być cennym źródłem wiedzy dla polskich edukatorów pod kątem wprowadzania technologii edukacyjnych XXI wieku do polskich szkół i organizacji edukacyjnych.

³ Badania, których celem było zdiagnozowanie stanu i uwarunkowań realizacji *Podstaw Przedsiębiorczości* w szkołach średnich w Wielkopolsce. Przeprowadzone badanie miało w zasadzie charakter pełny, tzn. objęło wszystkie szkoły ponadgimnazjalne z terenu województwa wielkopolskiego, w sumie 290 organizacji [Aldona Andrzejczak, Skuteczność nauczania przedsiębiorczości w szkołach średnich].

czasochłonne formy pracy, nauczyciele często z nich rezygnują na rzecz realizacji obszernego programu *Podstaw Przedsiębiorczości*. Wymaga to od nich także zabiegów organizacyjnych – przejścia do pracowni komputerowej, wyjścia poza szkołę, itp. Nauczyciele deklarują, że grupą najczęściej stosowanych metod pracy są: burza mózgów, dyskusja, wykład, gry dydaktyczne i symulacja. Ilustruje to rysunek 5.3.

Metody pracy na lekcjach

Rysunek 5.3.

Deklarowane przez nauczycieli metody pracy stosowane na lekcjach przedsiębiorczości

Źródło: Raport zbiorczy nt. *Badanie środowisk szkolnych w zakresie realizacji edukacji ekonomicznej w polskich szkołach ponadgimnazjalnych [CODN 2006]*.

Badani uczniowie z kolei oceniają, że kolejność najczęściej stosowanych metod jest nieco inna, a mianowicie:

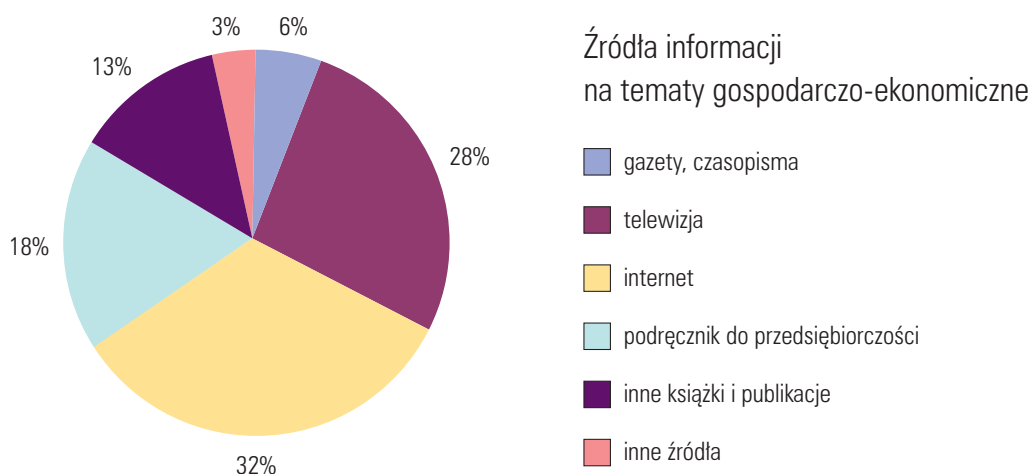
- wykład – 70% wskazań,
- dyskusja – 67% wskazań,
- praca w grupach – 48%,
- praca z tekstem źródłowym – 17%,
- projekty edukacyjne – 8%,
- gry dydaktyczne – 4%.

Wyniki badań dotyczące stosowanych środków dydaktycznych są równie interesującym materiałem poznawczym. Podstawowym środkiem dydaktycznym wskazywanym przez

nauczycieli jest podręcznik. Ale deklarują też w ponad 80% korzystanie z dodatkowych materiałów edukacyjnych. W ich oczach poza podręcznikowymi źródłami informacji, z których korzystają oni i ich uczniowie są w kolejności:

- materiały NBP,
- materiały wydawnictw,
- materiały organizacji pozarządowych,
- materiały stowarzyszeń i organizacji przedsiębiorców,
- inne.

Uczniowie stwierdzili natomiast, że podstawowymi poza podręcznikowymi źródłami informacji są dla nich Internet i telewizja. Ilustruje to rysunek 5.4.

Rysunek 5.4.

Źródła informacji na tematy gospodarczo-ekonomiczne wykorzystywane przez uczniów

Źródło: Raport zbiorczy nt. *Badanie środowisk szkolnych w zakresie realizacji edukacji ekonomicznej w polskich szkołach ponadgimnazjalnych [CODN 2006]*.

Wśród posiadanych przez nauczycieli, dostępnych w pracy z uczniami środków dydaktycznych pojawiają się:

- foliogramy,
- literatura fachowa,
- Internet,
- prasa fachowa.

Natomiast potrzebowaliby: prezentacji multimedialnych, filmów dydaktycznych, programów komputerowych, gier dydaktycznych.

Uczniowie także oczekują wyżej wspomnianych pomocy dydaktycznych. Symptomatyczne jest jednak, że najchętniej korzystałoby w procesie uczenia, z Internetu. Jednocześnie wysoko oceniają dostępność do komputerów i Internetu w macierzystych szkołach (na poziomie 95%).

Należy sądzić, że przy braku gotowych pomocy dydaktycznych w postaci prezentacji, programów komputerowych, nauczyciele nie podejmują częstych prób pracy na lekcjach przedsiębiorczości z wykorzystaniem komputera.

Z kolei badania dotyczące technik i metod nauczania przeprowadzone w szkołach ekonomicznych w Świdnicy, Wałbrzychu i Wrocławiu zorientowane na ocenę ich skuteczności w przyszłym życiu zawodowym przeprowadzone były w formie sondażu. Przebadano 198 uczniów. Około 80% uczniów potwierdziło, że metody aktywizujące pozwalają na opanowanie umiejętności i nowych zagadnień na dłuższy czas. Metody te dają możliwość połączyć wiedzę z kilku obszarów, co przy tradycyjnych metodach nie zawsze było możliwe. 50% uczniów potwierdziło, że takie metody uczą ich nowego spojrzenia na problemy gospodarki, w przede wszystkim twórczego, samodzielnego myślenia [Łuszkiewicz 2010].

Na koniec warto wskazać na wyniki badań prowadzonych w ramach projektu „*Być przedsiębiorczym – nauka przez działanie. Innowacyjny program nauczania przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych*” przedstawione w rozdziale 6.

5.4. Rekomendowane metody nauczania przedsiębiorczości

Dla potrzeb analizy porównawczej metod nauczania wyodrębniono następujące metody:

- wykład,
- dyskusja,
- praca z książką/tekstem,
- studium przypadku,
- projekty,
- burza mózgów,
- gry dydaktyczne,
- prezentacje,
- inscenizacje,
- symulacje,
- ćwiczenia.

W poniższej tabeli przedstawiono pozytywne i negatywne strony każdej z nich z perspektywy dydaktyki *Podstaw Przedsiębiorczości*.

Tabela 5.2. Zestawienie pozytywnych i negatywnych stron różnych metod

Wykład	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • ekonomia czasu • rzetelność i uporządkowanej wiedzy sprawdzonej • przekazywanie wiedzy w sposób rzeczowy, zwięzły, spokojny jasny i przystępny
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • ogranicza aktywność uczestników • często oferuje za dużo szczegółów • zagrożenie wystąpienia braku związku teorii z praktyką • monotonia przekazu – monolog • mała wartość dodana w stosunku do podręcznika • straty z powodu spadku natężenia uwagi
Dyskusja	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • ukazuje wielość i odmiennność punktów widzenia tego samego problemu, przez co poszerza horyzonty (szczególnie, gdy grupa dyskutantów jest zróżnicowana pod względem wieku, płci, wykształcenia, itd.) • pozwala na konfrontowanie własnych poglądów i opinii ze zdaniem innych • rozwija zdolność logicznego myślenia, wzbogaca światopogląd i słownictwo uczniów • integruje wokół wspólnych wartości i poglądów (dyskusja może być toczona z zewnętrznym lub hipotetycznym oponentem) • rozwija zdolności argumentacji własnych poglądów i popierania ich własnymi doświadczeniami • uczy zachowań w sytuacji odmienności poglądów i kształtuje postawy tolerancji
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • wymaga oddzielenia aspektu merytorycznego od podmiotowego, czyli zdystansowania się do omawianego problemu (co w przypadku młodych ludzi nie jest łatwe) • wymaga równomiernego przygotowania uczestników w zakresie omawianego materiału • stwarza zagrożenie wystąpienia przedłużającego się konfliktu pomiędzy stronami dyskusji
Praca z książką /tekstem	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • dostarcza informacji o istotnym znaczeniu dla pogłębienia i rozszerzenia opanowanego w szkole materiału • rozwija zainteresowania oraz budzi nowe potrzeby intelektualne • źródło nowych wiadomości • przedstawia wiedzę w sposób usystematyzowany
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • sprawia, że uczniowie starają się unikać samodzielnego studiowania i przyswajania wiedzy • brak zrozumienia problemów

Tabela 5.2. Zestawienie pozytywnych i negatywnych stron różnych metod

Studium przypadku	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • pomaga w samodzielnym dochodzeniu do pewnych wniosków czy też rozwiązań • rozwija myślenie analityczne i zdolności twórczego rozwiązywania problemów • rozwija umiejętności podejmowania decyzji, umiejętności pracy zespołowej, a także umiejętność radzenia sobie z konfliktem • pozwala uczyć się bez emocji, które towarzyszą prawdziwym wydarzeniom
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • nie zawsze występuje możliwość sprawdzenia rozwiązania, często pojawiają się rozwiązania życzeniowe • pracochłonna (wymaga dokładnego przygotowania) • trudna do realizacji w mało aktywnej grupie
Burza mózgów	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • możliwość wykreowania twórczych pomysłów • rozwijanie umiejętności pracy zespołowej • aktywny udział uczestników, pobudza do myślenia • nie jest wymagana gruntowna znajomość omawianych kwestii • wspólne dochodzenie do rozwiązań stwarza atmosferę współpracy i większej akceptacji efektu końcowego • uczy tolerancji wobec innych poglądów • rozwija umiejętność słuchania i zapamiętywania faktów
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • burza mózgów może wpłynąć negatywnie na zespół, istnieje możliwość wywołania konfliktów • nie nadaje się do wykorzystania przy wszystkich problemach • niska skuteczność przy przekazywaniu wiedzy, kształtowaniu postaw oraz rozwijaniu umiejętności
Gry dydaktyczne	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • możliwość rywalizacji pozwala na znaczne zaangażowanie uczestników i tym samym ich zainteresowanie danym tematem • uczą współdziałania w zespole (w grach zespołowych) • uczą dyscypliny związanej z koniecznością przestrzegania ustalonych zasad (reguł gry) • umożliwiają naukę na własnych błędach oraz rozwijają fantazję i kreatywność uczestników • umożliwiają uczestnikom działanie (a nauczycielowi obserwację) w różnych stanach emocjonalnych (wygrana, przegrana)
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • gry w znacznym stopniu upraszczają omawiane zjawiska (szczególnie te, wykorzystywane na wcześniejszych etapach edukacji) • mogą wystąpić problemy z odniesieniem do świata rzeczywistego (w którym nie wszyscy przestrzegają ustalonych zasad, racjonalność nie jest podstawą decyzji, itd.) • w przypadku niektórych gier mogą wystąpić trudności w odniesieniu omawianych działań i zjawisk do rzeczywistości (w sytuacji gdy reguły odbiegają od rzeczywistości)

Tabela 5.2. Zestawienie pozytywnych i negatywnych stron różnych metod

Metoda projektu	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • rozwijanie samodzielności osób i umiejętności rozwiązywania problemów • w projektach zespołowych rozwój umiejętności współpracy w grupie (rozwiązywania konfliktów, podziału pracy, słuchania opinii innych, szukania kompromisów) • własna praca nad problemem pozwala na skuteczne przyswajanie wiedzy • wymiana wiedzy pomiędzy poszczególnymi członkami zespołu
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • problemy z oceną wkładu poszczególnych uczestników zespołu • możliwość pojawienia się zjawiska „próżniactwa społecznego” • możliwość wystąpienia konfliktów • rywalizacja wewnątrz zespołu
Prezentacje	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • aktywizuje do poszerzania wiedzy i zdobywania wiadomości spoza wymaganego zakresu, głównie w celu zainteresowania tematem innych uczestników • pozwala spojrzeć na odbiorców „okiem nauczyciela”, co ma korzystny wpływ na zrozumienie jego sytuacji i poprawę wzajemnej komunikacji • rozwija umiejętności selekcji informacji i koncentracji na kluczowych elementach • rozwija zdolności autoprezentacji i pozwala pokonywać wewnętrzne bariery związane z wystąpieniami publicznymi
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • może być źródłem stresu (szczególnie w przypadku osób nieśmiałych) • w określonym czasie aktywizuje jedynie część uczestników (a pozostali występują w roli odbiorców wiadomości) • małe wsparcie ze strony nauczyciela w trakcie przygotowywania prezentacji, co wymaga od uczniów dużej samodzielności • wymaga panowania nad odbiorcami przekazu w trakcie jego prezentacji
Inscenizacje	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • wcielenie się w rzeczywiste sytuacje i rozwiązywanie konkretnych problemów • duże zaangażowanie uczestników • wysoka zapamiętywalność odgrywanych scen wśród uczestników
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • opór osób biorących udział przed odgrywaniem ról • brak możliwości przekazania szerokiej wiedzy na dany temat • duży nakład pracy dla nauczyciela w przygotowaniu
Symulacje	Pozytywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • umożliwiają ukazanie złożoności świata rzeczywistego (wielość zmiennych, współzależność zjawisk) • umożliwiają akcelerację czasową, czyli analizę w krótkim czasie zjawisk i zmian, które w rzeczywistości trwają znacznie dłużej • umożliwiają popełnianie błędów bez ponoszenia wysokich kosztów (nie tylko w sensie ekonomicznym, ale również społecznym i emocjonalnym) • pozwalają na pełne zastosowanie metody scenariuszowej (co jeżeli?), dając na bieżąco możliwość obserwacji zmian w wyniku podjętych decyzji, rozpoczynania symulacji od nowa w zmienionych warunkach, itd.
	Negatywne strony	<ul style="list-style-type: none"> • symulacje redukują poznanie do sfery racjonalnej (symulacje nie uwzględniają takich emocji, jakie pojawiają się w sytuacjach prawdziwych) • opracowanie odpowiednich modeli jest niezwykle trudne, czaso- i kosztochłonne, a wiele z nich wymaga stałego rozwoju i aktualizacji, ze względu na dynamikę zmian w otoczeniu społeczno-gospodarczym • długi czas wprowadzania uczestników do symulowanego „świata”

Źródło: opracowanie własne

Istotnym zagadnieniem było zidentyfikowanie kryteriów porównania. Zastosowane kryteria podporządkowane były charakterowi przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*. Założono, że w ramach tego przedmiotu celem jest przede wszystkim kształtowanie postaw i praktycznych umiejętności, niż wyłącznie przekazywanie wiedzy. Wśród wykorzystanych kryteriów znalazły się:

- adekwatność do grupy docelowej pod względem liczby odbiorców,
- adekwatność do grupy docelowej pod względem wieku odbiorców,
- trudność/pracochłonność,
- uniwersalność zastosowania metody w kontekście tematyki,
- skuteczność w kontekście zdobywania wiedzy i rozwijania umiejętności,
- ilość przekazywanej wiedzy,
- wymagane zaangażowanie uczniów.

Oceny metod nauczania w przekroju poszczególnych kryteriów dokonano postępując się prostą skalą: 1-3, gdzie 1 oznacza spełnianie kryterium na podstawowym poziomie lub brak spełnienia kryterium, a 3 oznacza, że dane kryterium zostało w pełni spełnione. Wyniki porównania prezentuje tabela 5.3.

Tabela 5.3. Analiza porównawcza metod nauczania

KRYTERIUM	Wykład	Dyskusja	Praca z książką / tekstem	Studium przypadku	Projekty	Burza mózgów	Gry dydaktyczne	Prezentacje	Inscenizacje	Symulacje	Cwiczenia
Adekwatność do grupy docelowej pod względem liczby odbiorców	1	1	3	3	2	1	1	3	1	2	3
	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	2
Adekwatność do grupy docelowej pod względem wieku odbiorców	1	1	3	1	2	2	3	2	2	1	3
	1	2	2	1	2	2	3	3	1	2	3
	2	3	2	2	3	3	3	3	1	2	2
	3	3	2	3	3	3	3	2	2	3	1
Trudność / pracochofność	3	2	1	3	2	1	3	1	3	3	1
	2	3	1	2	1	2	1	1	2	1	1
Uniwersalność zastosowania metody w kontekście tematyki	3	2	3	2	2	2	2	2	1	2	2
	2	1	2	2	2	1	2	3	1	2	2
Skuteczność w kontekście	1	1	1	3	2	1	3	1	1	3	2
	1	3	1	2	2	2	2	2	2	2	1
Ilość przekazywanej wiedzy	3	1	3	2	2	1	2	2	1	2	2
	1	2	1	2	3	3	3	2	3	3	2
Wymagane zaangażowanie uczniów	1	2	1	2	3	3	3	2	3	3	2

Źródło: opracowanie własne

Kryteria doboru metod dydaktycznych uzależnione są od kilku czynników, o których wcześniej pisano. Dla przypomnienia do najważniejszych należą:

- cel,
- treści nauczania,
- zadania dydaktyczne,
- wiek uczniów.

Do elementów mających wpływ na dobór metod mogą mieć wpływ dostępne środki nauczania, specyficzna sytuacja w danej grupie i inne zewnętrzne czynniki, których wpływ może być wprost lub pośrednio określony, mimo że w typowych modelach jest pomijany. Z praktyki wiadomo, że najlepsze wyniki daje stosowanie różnych kombinacji metod. Jednak najważniejszym kryterium oceny metod jest ich skuteczność.

W. Zaczyński za podstawę określenia skuteczności dydaktycznej danej metody lub grupy metod przyjął odpowiedź na następujące pytania [Zaczyński, 1995]:

- o ile i w jakim zakresie dana metoda wywołuje i rozwija procesy samodzielnego działania i myślenia uczniów w procesie dydaktycznym?
- o ile i w jakim zakresie dana metoda wywołuje i rozwija zainteresowania i zamiłowania poznawcze uczniów?
- czy i w jakim stopniu dana metoda daje uczniom bogate i wielostronne przeżycia?

Biorąc pod uwagę powyższe, a w szczególności możliwości rozwijania umiejętności (twardych i miękkich) oraz stopień zaangażowania uczniów, na plan pierwszy, po przeprowadzonej analizie, wysuwają się metody aktywizujące, jako metody nauczania przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* (por. tabela 5.3).

Podsumowanie

Reforma szkolnictwa spowodowała głębokie zmiany w programach nauczania. Zdecydowanie zaczęto preferować odejście od encyklopedycznego modelu zdobywania wiedzy na rzecz aktywizowania uczniów do samodzielnych działań, twórczego rozwiązywania problemów i kreatywności. Stosowane dotychczas, tradycyjne metody nauczania opierały się na nauczycielu, jako wyłącznym źródle wiedzy, ewentualnie na pracy zespołowej. Najczęściej były to: wykład informacyjny, opis, opowiadanie, prelekcja i pogadanka. Aktualnie zmienia się rola nauczyciela – z pozycji wykładowcy staje się bardziej organizatorem i koordynatorem pracy uczniów, aktywizując ich do działań twórczych. W tym procesie tradycyjne metody już nie wystarczą. Nauczyciele zadają sobie pytanie: jak uczyć, aby uczniowie przyswoili informacje i potrafili odnieść je do swoich doświadczeń?

Przygotowanie młodego człowieka do życia w społeczeństwie konsumpcyjnym, zalewanym potokiem informacji, jest trudnym zadaniem i wymaga aktywnej postawy zarówno od nauczyciela, jak i od ucznia. Najistotniejsza w procesie nauczania, decydująca o sukcesie stosowanych metod, jest skuteczna komunikacja pomiędzy uczniem i nauczycielem.

Placówki oświatowe zalecają do przeprowadzania lekcji z *Podstaw Przedsiębiorczości* metody aktywizujące młodzież, które oferują pomoce i wskazówki, dzięki którym uczeń poszerza swoją wiedzę, pogłębia swoje zainteresowania, rozwija nowe pomysły i nowe idee, komunikuje się z innymi, uczy się dyskutować i spierać na różne tematy. Metody te charakteryzują się:

- dużą siłą stymulowania aktywności uczniów i nauczycieli,
- wysoką skutecznością,
- dużą różnorodnością i atrakcyjnością.

Metody aktywizujące pozwalają nie tylko rozbudzić w uczniu zainteresowanie przedmiotem czy sprawdzić jego wiedzę. Główna zaleta tych metod polega na doskonaleniu umiejętności przydatnych nie tylko podczas lekcji, ale również w codziennym życiu, np. umiejętności wyciągania wniosków, myślenia analitycznego i krytycznego, łączenia zdażeń i faktów w związku przyczynowo-skutkowe, umiejętności właściwego zachowania się w nowej sytuacji, komunikatywności, dyskutowania, kreatywności. Uczeń pracujący metodami aktywizującymi:

- zmienia się z biernego odbiorcy w aktywnego uczestnika planowania, organizowania oraz oceniania własnej nauki,
- może pogłębić zainteresowanie wspólnymi sprawami,
- uczeń uczy się komunikacji i asertywności,
- uczeń zaczyna być samodzielny, rozwija własne strategie uczenia się,
- uczeń wyzwala w sobie autentyczną motywację,
- uczeń buduje swoją autonomię w pracy i w nauce,
- podejmuje działania z własnej inicjatywy na rzecz swojej klasy, szkoły.

Podsumowując, *Podstaw Przedsiębiorczości* należy uczyć z wykorzystaniem metod aktywizujących, w których uczeń rozwija swoje umiejętności i zdobywa wiedzę poprzez działanie i gdzie możliwe jest kształtowanie postaw przedsiębiorczych.

6. WYNIKI BADAŃ KWESTIONARIUSZOWYCH

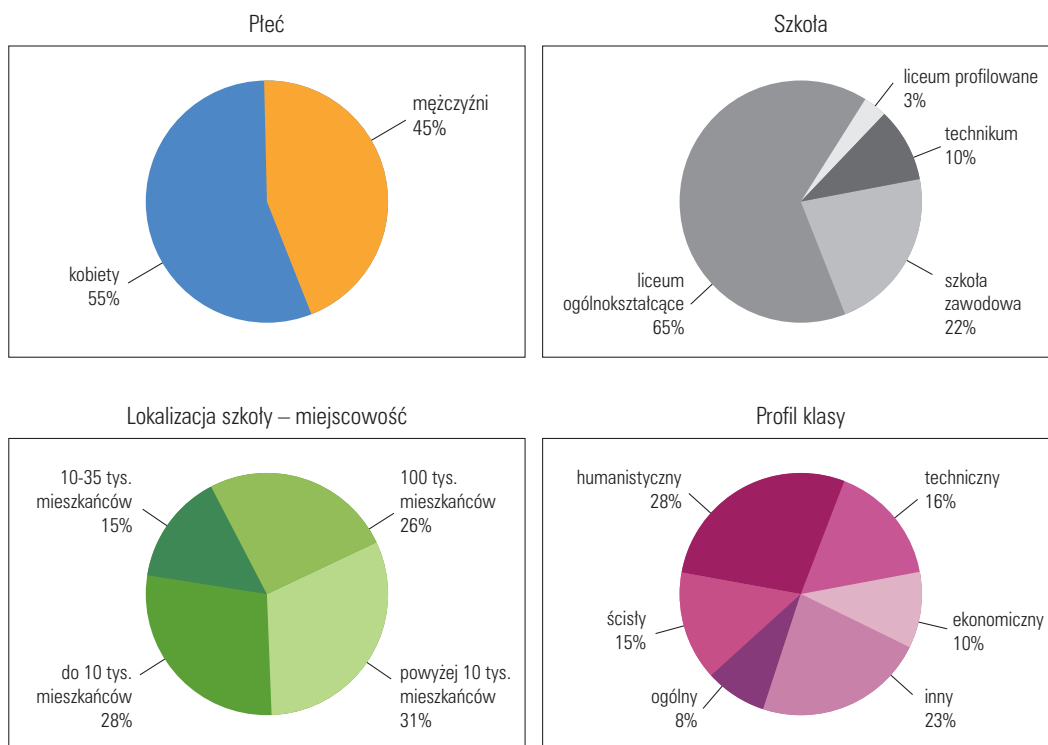
Zaplanowane w projekcie badania ankietowe przeprowadzono w październiku i listopadzie 2010 r. na terenie województwa dolnośląskiego. Ankietowaniem objęto pięć grup respondentów: uczniów szkół ponadgimnazjalnych, nauczycieli przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*, rodziców uczniów szkół ponadgimnazjalnych, studentów pierwszego roku, przedsiębiorców. Badania stanowiły element pogłębionej diagnozy potrzeb w zakresie podstawy programowej *Podstaw Przedsiębiorczości* oraz wykorzystywanych na lekcjach z tego przedmiotu metod dydaktycznych, środków dydaktycznych i działań dodatkowych. Uczniowie i rodzice proszeni byli również o ocenę wpływu przedmiotu na zainteresowania i plany uczniów, a także o odpowiedź na pytanie dotyczące wyobrażeń o charakterze przyszłej pracy ucznia. Uczniowie dodatkowo określali swoje plany na przyszłość, w przypadku uczniów zamierzających kontynuować edukację proszono o sprecyzowanie kierunku przyszłego kształcenia. Wszystkie grupy respondentów proszono o określenie cech osoby przedsiębiorczej i cech wspomagających rozwój kariery zawodowej, ocenę rozwijania tych cech w ramach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*. Rodzice wypowiedzieli się na temat zainteresowania współudziałem w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości*. Nauczyciele wskazywali dodatkowo, jakie elementy programu przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* chcieliby doskonalić w ramach kursów, szkoleń czy poradników. Studentów Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu proszono natomiast o ocenę wpływu tego przedmiotu na podjęcie przez nich decyzji o studiowaniu w uczelni ekonomicznej. Ankieta skierowana do przedsiębiorców zawierała pytania, których celem była ocena: etapu edukacji, na którym skuteczne wydaje się rozwijanie cech przedsiębiorczych, przygotowania absolwentów szkół ponadgimnazjalnych w zakresie przedsiębiorczości, realności i skuteczności wybranych dodatkowych działań w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych u uczniów. Próby badawcze w ramach poszczególnych grup docelowych nie były dobierane losowo z zachowaniem warunków dla próby reprezentatywnej. Wynikało to w dużej mierze z przesłanek niezależnych od realizatorów badań,

o charakterze zewnętrznym, jak na przykład gotowość szkół (decyzja dyrektora) do udziału w ankietowaniu, zaangażowanie nauczycieli przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* w dodatkowe aktywności (w tym udział w badaniach), poziom zwrotności kwestionariuszy ankiet skierowanych do rodziców (ok. 20%). Tym samym wyników badań nie należy uogólniać, stanowią one jednak bogate źródło informacji bezcennych dla prawidłowego projektowania produktu finalnego projektu, którym jest innowacyjny program nauczania przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* w szkołach ponadgimnazjalnych. Poniżej zaprezentowane zostały wyniki badań przeprowadzonych na grupie uczniów i nauczycieli.

6.1. Opinie uczniów

Badania uczniów prowadzone były w szkołach przez przeszkolonych ankieterów. W badaniach brali udział uczniowie ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych. Ankieta miała charakter anonimowy, cechy respondentów określane były w metryczce, w której uwzględniono płeć badanych, typ i lokalizację szkoły oraz profil klasy. Badaniem objęto 807 uczennic i uczniów z 22 szkół. W poszczególnych typach szkół próba liczyła odpowiednio: 521 uczniów liceów ogólnokształcących, 25 uczniów liceów profilowanych, 80 uczniów techników, 178 uczniów szkół zawodowych. Ze względu na płeć udział kobiet wynosił 55% (443 uczennice), udział mężczyzn 45% (359 uczniów). Kolejną z badanych cech była lokalizacja szkoły, gdzie o wielkości miejscowości decydowała liczba mieszkańców. Wyróżniono miejscowości o liczbie mieszkańców: do 10 tysięcy osób, pomiędzy 10 a 35 tysięcy osób, pomiędzy 35 a 100 tysięcy osób oraz powyżej 100 tysięcy mieszkańców. Największy udział w próbie badawczej mieli uczniowie uczęszczający do szkół zlokalizowanych w miejscowościach powyżej 100 tysięcy mieszkańców (31%, 250 osób), następnie w miejscowościach liczących do 10 tysięcy mieszkańców (28%, 223 osoby), kolejno w miejscowościach od 35 do 100 tysięcy mieszkańców (26%, 207 osób), najmniej licznie reprezentowani byli uczniowie szkół zlokalizowanych w miejscowościach o liczbie mieszkańców od 10 do 35 tysięcy osób (15%, 118 osób). Biorąc pod uwagę profil klasy, do której uczęszczają uczennice i uczniowie, najwięcej badanych było w klasach o profilu humanistycznym (28%, 226 uczniów), technicznym (16%, 129 uczniów) i ścisłym (15%, 117 uczniów). Najmniej było uczniów z klas o profilu ogólnym (8%, 67 osób). W przypadku 23% badanych (179 uczniów) wybrany został wariant odpowiedzi „inny” profil, dotyczyło to uczniów wszystkich typów szkół, którzy kształcili się między innymi w następujących zawodach: ślusarz spawacz, górnictwo, czy profilach: medialny, politologiczny, europejski. Strukturę próby badawczej uczniów ze względu na powyżej podane cechy zaprezentowano na rys. 6.1.

Opracowując wyniki badań w przypadku niektórych pytań uwzględniono cechy metryczne uczniów. Dla cechy typ szkoły, ze względu na bardzo małą liczebność, nie wyodrębniono liceów profilowanych.

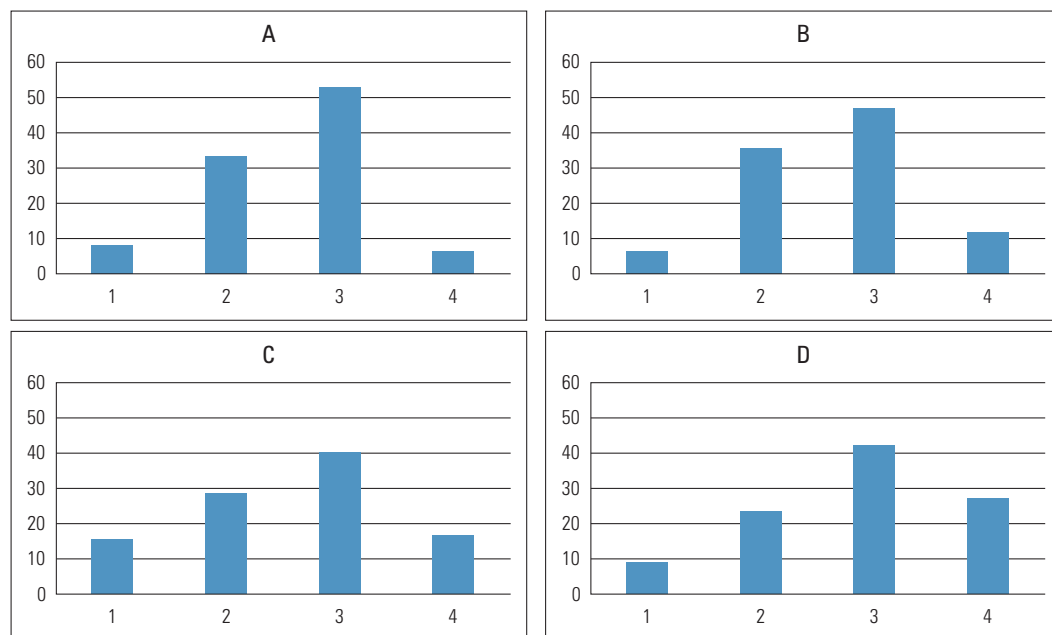

Rysunek 6.1.
Struktura próby badawczej uczniów
Źródło: opracowanie własne

W ankiecie proszono uczniów o ocenę zakresu tematycznego, poziomu ogólności, stopnia trudności przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* oraz stopnia zaspokojenia oczekiwań przez program tego przedmiotu. Respondenci ustosunkowywali się do ww. kwestii zaznaczając wybrany wariant odpowiedzi na czterostopniowej skali ocen mając podany opis skrajnych stanów. Szczegóły zakresu oceny przedstawiono poniżej:

A	Program przedmiotu jest bardzo ogólny. Obejmuje wiele elementów bez konkretów i szczegółów.	1 2 3 4	Program przedmiotu bardzo szczegółowy. Wnikliwie opisujący każdy z omawianych elementów.
B	Program przedmiotu jest wąski, nie zawiera wielu istotnych treści.	1 2 3 4	Program przedmiotu jest zbyt szeroki i przeładowany.
C	Program przedmiotu zupełnie nie spełnił moich oczekiwań. Myślałem, że będzie omawiał inne problemy.	1 2 3 4	Program przedmiotu zawiera dokładnie to, czego się po nim spodziewałem.
D	Przedmiot bardzo trudny, tylko uczniowie z zacięciem biznesowym sobie z nim radzą.	1 2 3 4	Każdy uczeń z łatwością przyswaja sobie treści przedmiotu.

We wszystkich kategoriach oceny najczęściej wybieranym wariantem odpowiedzi była ocena 3, następnie 2 (dla punktu A, B i C) lub 4 (dla punktu D) – por. rys. 6.2. W opinii większości uczniów (53%) program przedmiotu jest szczegółowy i w wystarczającym stopniu opisuje każdy z omawianych elementów. Jednak ponad 30% respondentów uważa, że jest raczej

Rysunek 6.2.
Ocena programu przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*
Źródło: opracowanie własne

ogólny i co prawda obejmuje wiele elementów, ale bez konkretów i szczegółów. Uczniowie twierdzą przede wszystkim, że program jest szeroki i pełen treści (47%). Jednocześnie 35% badanych jest zdania, że nie zawiera co najmniej kilku istotnych treści, tym samym jest zawężony. Sam przedmiot nie należy zdaniem uczniów do szczególnie trudnych, 68% respondentów uważa, że każdy uczeń jest w stanie przyswoić sobie treści przedmiotu. Program przedmiotu nie w pełni spełnia oczekiwania wszystkich uczniów, 56% badanych uznało, że przedmiot zawiera raczej lub dokładnie to, czego po nim się spodziewano, jednak 44% jest odmiennego zdania.

Według wyników badań elementy uwzględnione w programie przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* są w opinii zdecydowanej większości przydatne w życiu zawodowym i prywatnym. Wariant odpowiedzi raczej przydatny lub bardzo przydatny w przypadku wszystkich wskazanych elementów wybrało co najmniej / blisko 70% respondentów (por. tab. 6.1). Za najbardziej wartościowe uznane zostały w kolejności ważności (wynik ponad 80%): *Podjęcie pracy, Operatywność oraz Zakładanie i prowadzenie własnej firmy.*

Najniższą ocenę (69,9% respondentów określiło jako przydatne) otrzymało *Zarządzanie czasem*, które w oczach praktyków jest niezmiernie ważne. Wynik ten wskazuje więc na brak przekonania uczniów do tego zagadnienia lub przedstawianie go w nieodpowiednim świetle.

Tabela 6.1. Ocena przydatności i atrakcyjności poszczególnych elementów przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* – skumulowany procent odpowiedzi na warianty *raczej przydatny/atrakcyjny oraz bardzo przydatny/atrakcyjny*

Elementy	Przydatność	Atrakcyjność
Funkcjonowanie gospodarki i państwa (rynek, budżet państwa)	75,1	43,6
Giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne i emerytalne, banki	76,1	54,2
Zakładanie i prowadzenie własnej firmy. Typy spółek i formy działalności gospodarczej	83,3	72,9
Praca zespołowa – przywództwo, współpraca, konflikty	77,2	66,3
Podejmowanie pracy (formy zatrudnienia, wynagrodzenie, rynek pracy)	87,1	71,9
Podejmowanie decyzji (w tym w warunkach ryzyka)	77,8	63,7
Pomysłowość, innowacyjność, kreatywność	79,9	70,4
Elementy zarządzania firmą	73,9	58,2
Zarządzanie czasem	69,9	56,9
Pozyskiwanie funduszy z Unii Europejskiej	76,2	61,8
Operatywność, umiejętność reprezentowania siebie przed instytucjami (np. starając się o kredyt, pożyczkę, zaświadczenie)	84,4	66,9

Źródło: opracowanie własne

Oprócz oceny przydatności poszczególnych elementów programu, uczniowie wypowiedzieli się na temat ich atrakcyjności. Tutaj opinie były już mniej entuzjastyczne, żaden element nie uzyskał wyniku powyżej 80%, tematy związane z *Funkcjonowaniem gospodarki państwa* w opinii większości należą do nieatrakcyjnych. Za najbardziej atrakcyjne uznane zostały: *Zakładanie i prowadzenie własnej firmy*, *Podejmowanie pracy* oraz *Pomysłowość, innowacyjność, kreatywność*. Wyniki te świadczą o silnej potrzebie kształtowania postaw przedsiębiorczych wśród młodzieży.

Analiza zróżnicowania w ocenie atrakcyjności poszczególnych elementów programu ze względu na płeć respondentów generalnie wskazała na brak różnic zdań w tym zakresie w grupie uczniów i uczennic.

W kolejnym pytaniu uczniowie wypowiedzieli się na temat cech osoby przedsiębiorczej oraz możliwości rozwoju tych cech w ramach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*. Wyniki zaprezentowano w tab. 6.2 – każdy z respondentów mógł wybrać maksymalnie pięć cech.

Tabela 6.2. Cechy osoby przedsiębiorczej oraz cechy rozwijane w ramach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* w opinii uczniów – procent wyboru

Cecha	Cechy osoby przedsiębiorczej	Cechy rozwijane w ramach przedmiotu
Samodzielność	47,1	31,5
Skłonność do ryzyka (podejmowanie ryzyka)	41,5	17,8
Optymizm	18,5	18,3
Chęć działania, aktywność	44,6	31,2
Pomysłowość	49,2	30,7
Zaangażowanie w realizowane działania (angażowanie całej energii w wykonanie zadania, pasja w działaniu)	34,2	22,2
Otwartość	17,0	21,7
Chęć uczenia się	11,8	28,0
Umiejętność pracy zespołowej	27,4	39,0
Przystosowywanie się do sytuacji	16,0	23,7
Ambicja	28,6	13,3
Pewność siebie	26,6	14,4
Odwaga	13,9	9,8
Zdolność przewodzenia	22,1	18,1
Zaradność	25,4	17,8
Bystrość	13,9	14,7
Sumiennność	8,9	16,5
Skuteczność	18,2	14,6
Solidność	14,3	18,0
Uczciwość	10,3	12,4
Inne	0,1	0,4

Źródło: opracowanie własne

Według uczniów osobę przedsiębiorczą cechuje przede wszystkim: pomysłowość, samodzielność, chęć działania i skłonność do ryzyka (dla każdego z wariantów ponad 40% odpowiedzi). Warty odnotowania i niestety nie napawającym optymizmem jest fakt, że respondenci niewielkie znaczenie przypisali takim cechom, jak: sumiennność, uczciwość, czy chęć uczenia się (poniżej 12% odpowiedzi). Spośród wymienionych w wariantach odpowiedzi cech w ramach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* rozwijane są głównie: umiejętność pracy zespołowej, samodzielność oraz chęć działania (ponad 30% odpowiedzi).

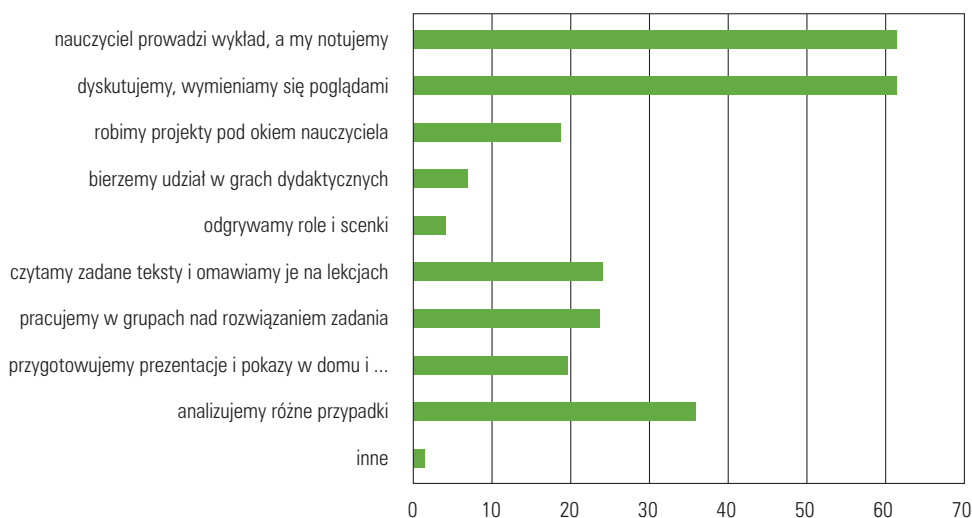
W ocenie cech osoby przedsiębiorczej występują drobne różnice w zdaniu uczennic i uczniów – por. tab. 6.3. Uczniowie częściej wybierali takie cechy jak samodzielność, pomysłowość i solidność, natomiast uczennice większą wagę przywiązywały do zaangażowania w realizowane działania, zdolności przewodzenia oraz zaradność.

Tabela 6.3. Cechy osoby przedsiębiorczej w opinii uczniów – procent wyboru, zróżnicowanie w odpowiedziach uczennic i uczniów

Cecha	Kobieta	Mężczyzna
Samodzielność	42,9	52,5
Sklonność do ryzyka (podejmowanie ryzyka)	42,0	41,3
Optymizm	14,9	22,6
Chęć działania, aktywność	47,0	41,3
Pomysłowość	44,2	55,3
Zaangażowanie w realizowane działania (angażowanie całej energii w wykonanie zadania, pasja w działaniu)	37,7	29,9
Otwartość	17,6	16,5
Chęć uczenia się	10,2	14,0
Umiejętność pracy zespołowej	29,8	24,6
Przystosowywanie się do sytuacji	14,9	17,0
Ambicja	28,9	28,5
Pewność siebie	29,3	23,7
Odwaga	14,0	14,0
Zdolność przewodzenia	25,7	17,9
Zaradność	28,4	22,1
Bystrość	12,6	15,6
Sumienność	10,8	6,4
Skuteczność	18,5	17,9
Solidność	10,4	19,3
Uczciwość	11,3	9,2
Inne	0,2	0,0

Źródło: opracowanie własne

Uczniów proszono również o podanie najczęściej wykorzystywanych na lekcjach *Podstaw Przedsiębiorczości* metod dydaktycznych. Każdy z badanych mógł podać maksymalnie trzy metody, które są najczęściej stosowane. Wyniki odpowiedzi na to pytanie prezentuje rys. 6.3.

Rysunek 6.3.
Najczęściej wykorzystywane metody dydaktyczne na lekcjach *Podstaw Przedsiębiorczości*
Źródło: opracowanie własne

Dominujące sposoby prowadzenia zajęć z *Podstaw Przedsiębiorczości* to wykład nauczyciela oraz dyskusja i wymienianie się poglądami przez uczniów (każdy z wariantów ponad 60% odpowiedzi). Na kolejnym miejscu znalazła się analiza różnych przypadków (36%). Zgodnie z wynikami badań, bardzo rzadko są stosowane takie metody, jak gry dydaktyczne oraz odgrywanie ról i scenek (poniżej 10%). Ciekawa wydaje się analiza badanej zmiennej z uwzględnieniem typu szkoły – por. tab. 6.4.

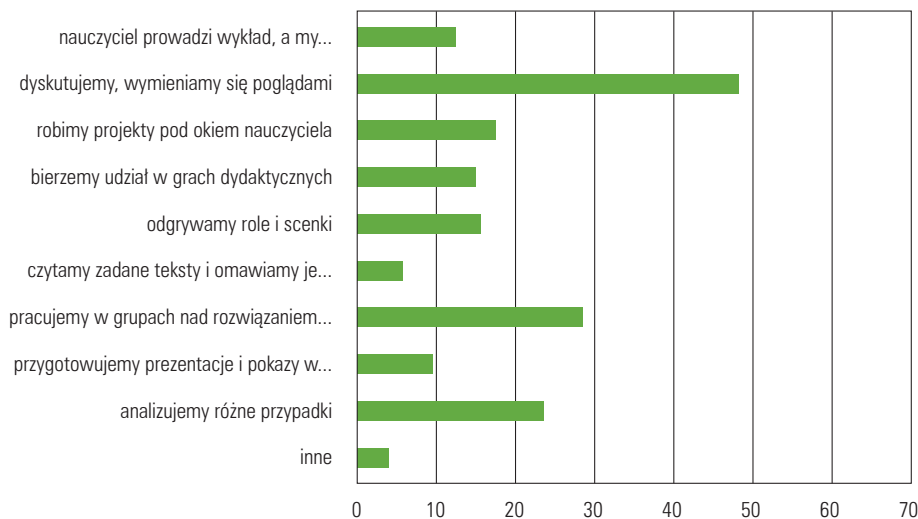
Tabela 6.4. Najczęściej wykorzystywane metody dydaktyczne na lekcjach *Podstaw Przedsiębiorczości* – zróżnicowanie ze względu na typ szkoły

Metoda	liceum	szkoła zawodowa	technikum
Nauczyciel prowadzi wykład, a my notujemy	64,9	66,3	48,3
Dyskutujemy, wymieniamy się poglądami	55,5	77,5	71,9
Robimy projekty pod okiem nauczyciela	17,7	23,8	21,9
Bierzemy udział w grach dydaktycznych	7,1	2,5	10,1
Odgrywamy role i scenki	3,5	6,3	5,1
Czytamy zadane teksty i omawiamy je na lekcjach	23,0	37,5	23,6
Pracujemy w grupach nad rozwiązaniem zadania	25,9	12,5	20,8
Przygotowujemy prezentacje i pokazy w domu i przedstawiamy je na lekcjach	20,0	18,8	20,8
Analizujemy różne przypadki	33,8	45,0	38,2
Inne	1,2	1,3	2,8

Źródło: opracowanie własne

W liceach ogólnokształcących częściej spotkać można formy podawcze (*nauczyciel prowadzi wykład, a my notujemy*, 65%) niż np. *dyskusję i wymienianie się poglądami* (55,5%). W szkołach zawodowych zdecydowanie prym wiedzie druga z wymienionych powyżej form, w technikach stosunkowo niskie notowania ma wykład nauczyciela (poniżej 50% odpowiedzi). Warto zwrócić uwagę na fakt, że w szkołach zawodowych relatywnie często korzysta się z metody polegającej na czytaniu zadanego tekstu i omawianiu go na lekcji oraz z analizy przypadków, stosunkowo rzadko pracuje się w grupach nad rozwiązaniem zadanego problemu i wykorzystuje gry dydaktyczne.

Oprócz podania metod najczęściej wykorzystywanych na lekcjach, uczniowie oceniali ich atrakcyjność ze swojego punktu widzenia. Zdania były mniej jednomyślne niż w poprzednim przypadku, dla żadnej z propozycji zawartych w odpowiedziach nie uzyskano ponad 50% poparcia – por. rys 6.4. Najchętniej uczniowie widzieliby zajęcia, w trakcie których dyskutowaliby i wymieniali swoje poglądy. Interesująca również byłaby praca w grupach nad rozwiązaniem zadania oraz analiza różnych przypadków. Nie cieszyłoby się powodzeniem czytanie zadanych tekstów i omawianiem ich na lekcjach oraz przygotowywanie prezentacji i pokazów w domu i przedstawianie ich na lekcjach. Generalnie młodzież jest niechętna do angażowania swojego czasu pozalekcyjnego i poświęcania go na studia nad problemami przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*. To przynajmniej częściowo świadczy o niedostrzeganiu przez uczniów głównego celu, jaki powinien przyświecać temu przedmiotowi, a mianowicie kształtowaniu odpowiednich postaw, ułatwiających odnalezienie się na współczesnym rynku pracy.

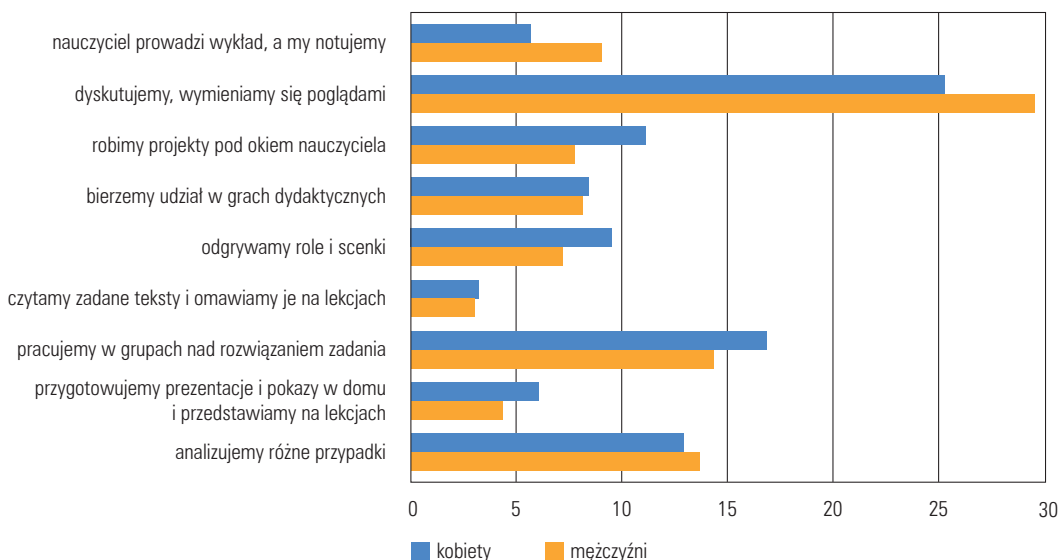

Rysunek 6.4.

Najlepsze w opinii uczniów metody dydaktyczne w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości*
– procent wyboru

Źródło: opracowanie własne

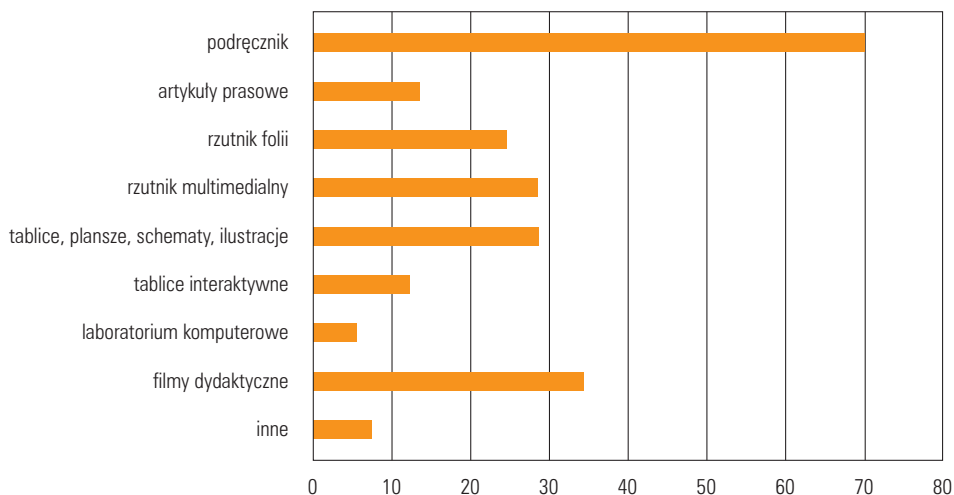
Na rysunku 6.5 zaprezentowano opinie uczniów na temat najlepszych ich zdaniem metod dydaktycznych z uwzględnieniem płci respondentów. Podany odsetek odpowiedzi nie przedstawia jak poprzednio procentu uczniów, którzy dokonali wyboru danej metody, a pokazuje udział metody we wszystkich udzielonych odpowiedziach. Taki sposób prezentacji został wymuszony „niechęcią” uczniów do odpowiedzi na pytania wymagające wpisania własnych spostrzeżeń. Odsetek chłopców wypełniających tą część pytania był znacznie niższy niż dziewcząt.

Rysunek 6.5. Najlepsze w opinii uczniów metody dydaktyczne w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości* – udział we wszystkich odpowiedziach, zróżnicowanie ze względu na płeć

Źródło: opracowanie własne

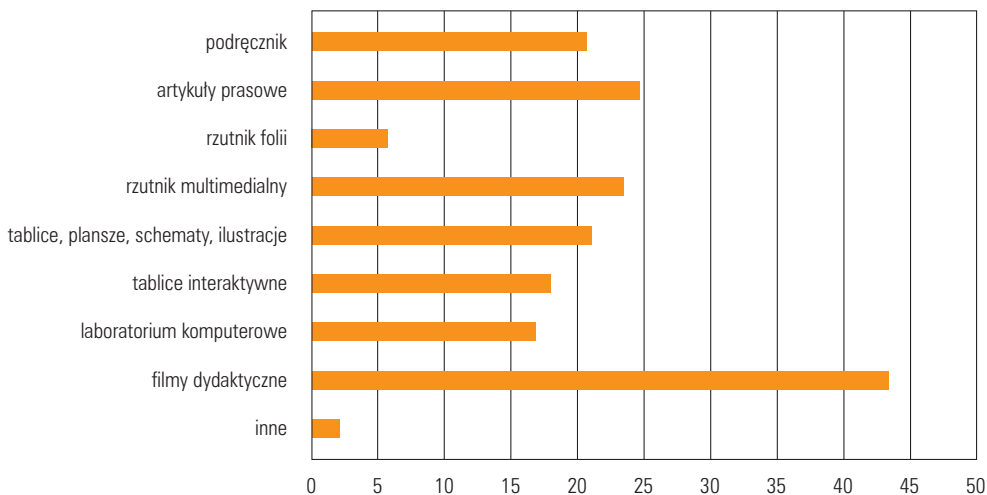
Uczniowie częściej niż uczennice wskazywali na metody dotychczas stosowane na lekcjach, jako ich zdaniem najlepsze w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości*, a więc dyskusje, analizę przypadków i wykład nauczyciela. Pozostałe metody były częściej wybierane przez uczennice. Wśród nich znalazły się przede wszystkim: praca w grupach nad rozwiązaniem zadania, robienie projektów pod okiem nauczyciela oraz odgrywanie ról i scenek. Oprócz opinii na temat metod dydaktycznych uczniowie oceniali również środki dydaktyczne najczęściej wykorzystywane w trakcie lekcji oraz te, które wydają im się najbardziej atrakcyjne. W czasie lekcji z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* najczęściej korzysta się z podręcznika (ponad 70% odpowiedzi). Na kolejnych miejscach, ze znacznie mniejszym udziałem odpowiedzi znalazły się: filmy dydaktyczne (34%), tablice, plansze, schematy, ilustracje (29%) oraz rzutnik multimedialny (29%). Bardzo rzadko nauczyciele przedmiotu prowadzą zajęcia w laboratorium komputerowym, korzystają z tablicy interaktywnej i wykorzystują artykuły prasowe (wszystkie kategorie poniżej 15%). Szczegółowe wyniki odpowiedzi na pytanie o najczęściej wykorzystywane środki dydaktyczne zaprezentowano na rys. 6.6.

Rysunek 6.6.

Środki dydaktyczne najczęściej wykorzystywane na lekcjach z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*
Źródło: opracowanie własne

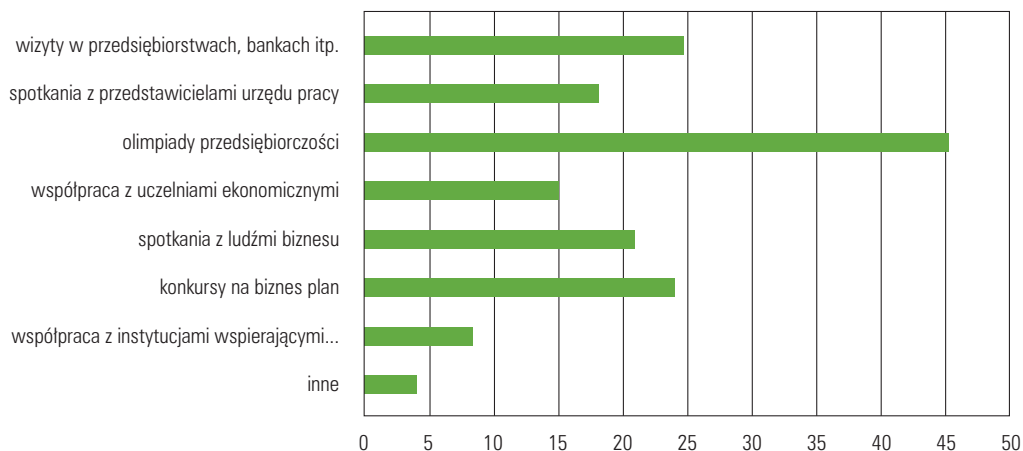
Zdaniem uczniów lekcje z *Podstaw Przedsiębiorczości* byłyby atrakcyjne, gdyby w trakcie ich prowadzenia wykorzystywano przede wszystkim filmy dydaktyczne (43% odpowiedzi). Na kolejnych miejscach znalazły się jako najlepsze środki dydaktyczne artykuły prasowe i rzutnik multimedialny, potem tablice, plansze, schematy, ilustracje oraz podręcznik (od 20% do 25% odpowiedzi) – por. rys. 6.7.

Rysunek 6.7.

Najlepsze w opinii uczniów środki dydaktyczne w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości*
Źródło: opracowanie własne

Realizując przedmiot *Podstawy Przedsiębiorczości* można wykorzystywać dodatkowe działania, uatrakcyjniające formułę zajęć i pozytywnie oddziaływujące na kształtowanie wśród uczniów postaw przedsiębiorczych. Propozycje takich działań wraz z opinią uczniów na temat ich wykorzystania w trakcie lekcji przedstawiono na rys. 6.8.

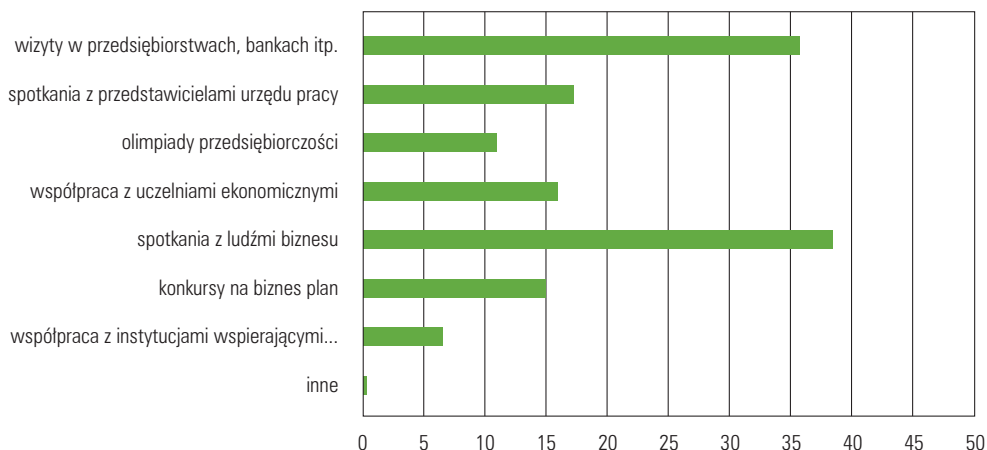
Rysunek 6.8.

Działania dodatkowe wykorzystywane na lekcjach z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*

Źródło: opracowanie własne

Najczęściej spotykaną dodatkową aktywnością są olimpiady przedsiębiorczości (ponad 45% odpowiedzi), na kolejnych miejscach, ze znacznie niższym odsetkiem wskazań, uplasowały się wizyty w firmach i konkursy na biznes plan (poniżej 25% wskazań). Uczniowie bardzo rzadko mają okazję współpracować z instytucjami wspierającymi przedsiębiorczość (8% wskazań) oraz rzadko z uczelniami ekonomicznymi (15% wskazań).

Wyobrażenia uczniów na temat atrakcyjności ewentualnych dodatkowych działań wykorzystywanych w ramach lekcji *Podstaw Przedsiębiorczości* odbiegają od popularności dotychczasowych praktyk – por. rys. 6.9. Uczniowie przede wszystkim chcieliby spotykać się z ludźmi biznesu, praktykami życia gospodarczego (38% odpowiedzi), na kolejnym miejscu uplasowały się wizyty w przedsiębiorstwach, bankach itp. instytucjach (36% wskazań). Trzecia atrakcyjna zdaniem uczniów forma, to spotkania z przedstawicielami urzędów pracy (17%, podobnie jak przy ocenie dotychczasowych aktywności dodatkowych – 18%). Jako jeden z najmniej interesujących sposobów wzbogacania treści przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* uczniowie uznali olimpiady przedsiębiorczości, które w dotychczasowych działaniach dodatkowych były najczęściej spotykane. Uczniowie nie widzą również potrzeby współpracy z instytucjami wspierającymi przedsiębiorczość (zaledwie 6,6% respondentów wskazało na ten element jako atrakcyjny w urozmaiceniu nauczania przedmiotu).

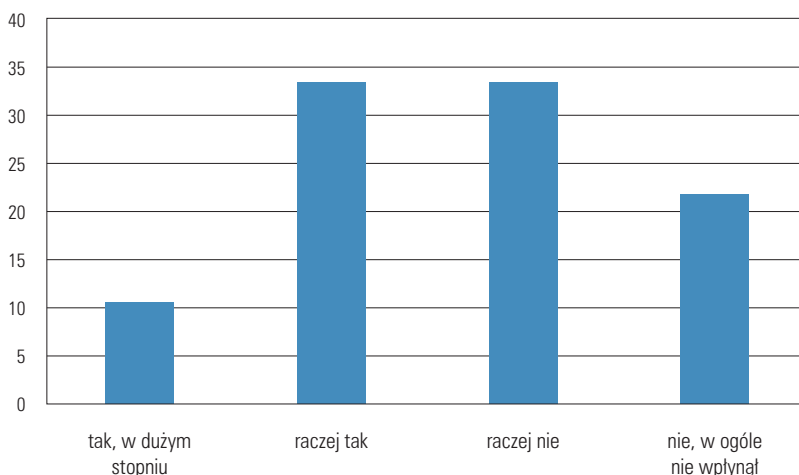

Rysunek 6.9.

Najlepsze w opinii uczniów działania dodatkowe wykorzystywane na lekcjach z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*

Źródło: opracowanie własne

Uczniowie w jednym z pytań wypowiedzieli się na temat wpływu przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* na ich zainteresowania i plany na przyszłość. Ponad 55% respondentów nie dostrzega występowania takiego wpływu, przy czym ponad 20% stwierdziło, że przedmiot ten w ogóle nie wpłynął na ich wizję przyszłości. Zaledwie nieco ponad 10% uczniów uważa, że *Podstawy Przedsiębiorczości* miały duży wpływ na ich obecne zainteresowania i plany przyszłościowe. Rozkład odpowiedzi na pytanie zaprezentowano na rys. 6.10.

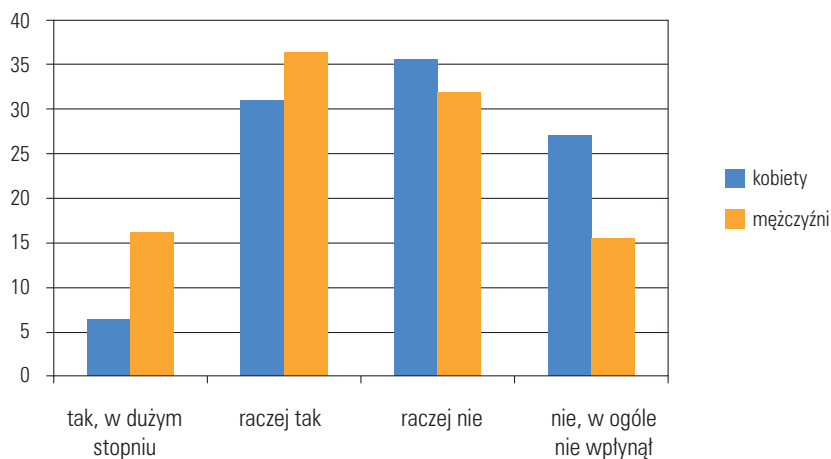

Rysunek 6.10.

Wpływ przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* na zainteresowania i plany uczniów

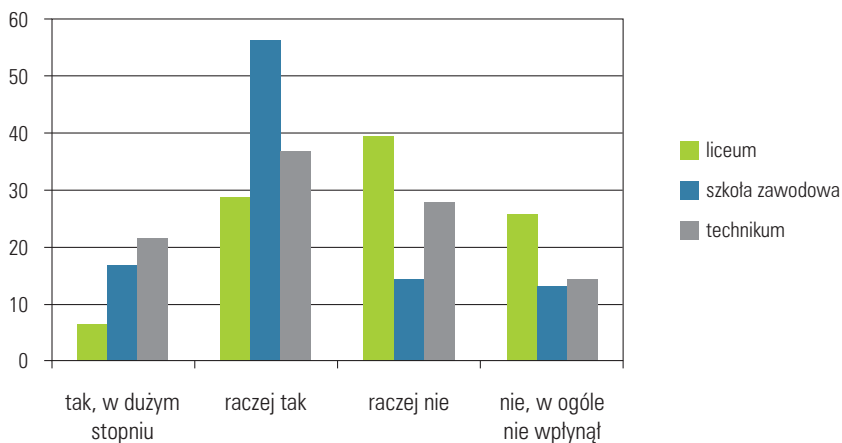
Źródło: opracowanie własne

W próbie badawczej można dostrzec rozbieżności w znaczeniu przedmiotu dla przyszłości uczniów różnego typu szkół oraz uczennic i uczniów – por. rys. 6.11 i 6.12. Blisko trzykrotnie więcej mężczyzn niż kobiet stwierdziło, że *Podstawy Przedsiębiorczości* wpłynęły w dużym stopniu na ich zainteresowania i plany, jednocześnie również więcej uczniów niż uczennic udzieliło odpowiedzi „raczej tak”. Największe znaczenie dla przyszłych planów miał przedmiot w przypadku uczniów szkół zawodowych (56% odpowiedzi „raczej tak” oraz dodatkowo 17% odpowiedzi „tak, w dużym stopniu”). Najmniejszy wpływ obserwowany jest w liceach ogólnokształcących, jednak odpowiedź „raczej tak” wybrało blisko 30% uczniów. W technikum najczęściej spośród wszystkich typów szkół był wybierany wariant odpowiedzi „tak, w dużym stopniu” (ponad 20% wskazań).

Rysunek 6.11. Wpływ przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* na zainteresowania i plany uczniów – zróżnicowanie ze względu na płeć

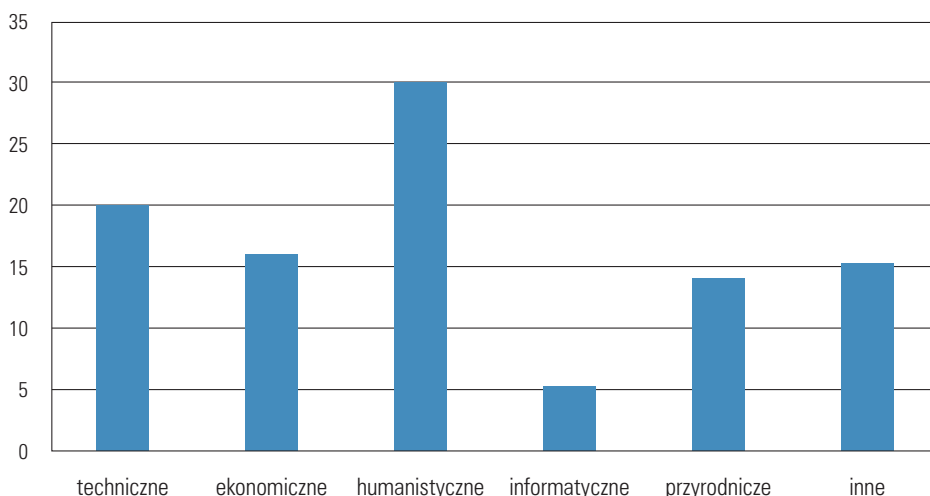
Źródło: opracowanie własne

Rysunek 6.12. Wpływ przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* na zainteresowania i plany uczniów – zróżnicowanie ze względu na typ szkoły

Źródło: opracowanie własne

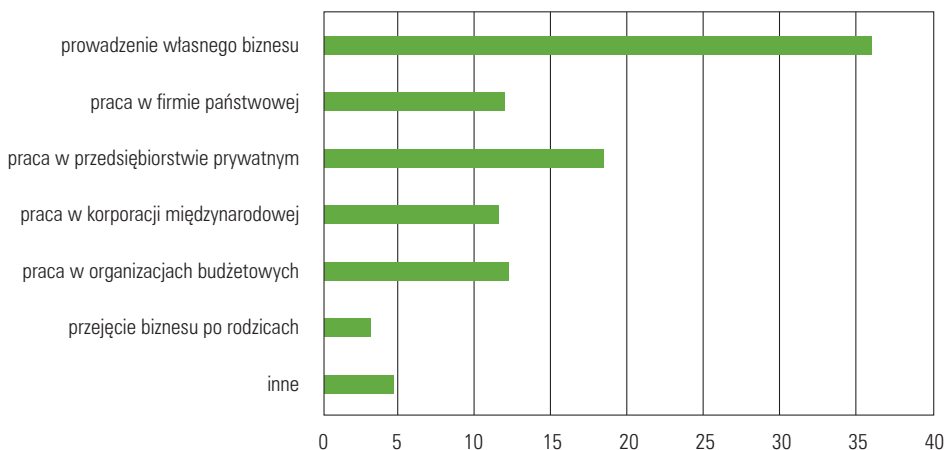
Uczniowie precyzowali swoje plany na przyszłość mając do wyboru następujące opcje: zamierzam kontynuować edukację, jeszcze nie zdecydowałem/am co dalej będę robić, nie zamierzam kontynuować edukacji. Zdecydowana większość ankietowanych (74% odpowiedzi) chce kontynuować naukę, 21% nie podjęło jeszcze decyzji, zaledwie 5% nie jest zainteresowana dalszym podnoszeniem poziomu wykształcenia. Uczennice i uczniów, którzy zamierzają kontynuować edukację, proszono o sprecyzowanie kierunku kształcenia – rozkład odpowiedzi zaprezentowano na rys. 6.13.

Rysunek 6.13.
Planowany kierunek kontynuowania edukacji
Źródło: opracowanie własne

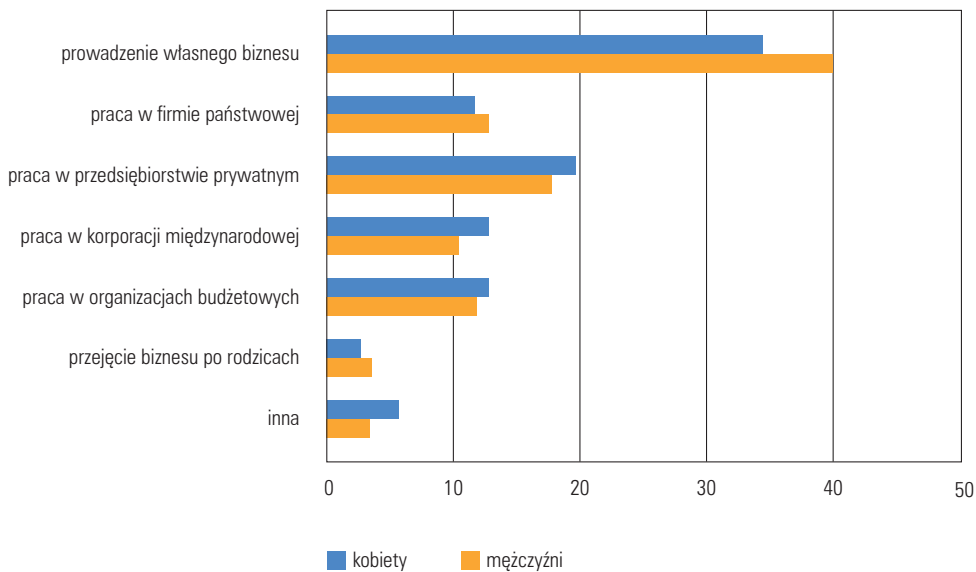
Największą popularnością w grupie badawczej cieszą się kierunki humanistyczne (30% uczniów), następnie techniczne (20%) i ekonomiczne (16%). Zaledwie 5% ankietowanych deklaruje kontynuację edukacji na kierunkach informatycznych. Opcję „inne” wybierali najczęściej uczniowie szkół zawodowych, którym trudno było przyporządkować swój wybór do zaproponowanych kategorii (np. kosmetologia, fryzjerstwo) oraz osoby zdecydowane kontynuować edukację w ramach szkół / uczelni sportowych i wojskowych.

Kolejną ciekawą analizowaną kwestią było wyobrażenie uczniów o charakterze ich przyszłej pracy zawodowej. Zdecydowanie najczęściej wybraną odpowiedzią było „prowadzenie własnego biznesu” (ponad 36% wskazań). Dla powodzenia takich planów uczniów niepodważalne znaczenie powinny mieć wiadomości i umiejętności wyniesione z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*. Na drugim miejscu znalazła się „praca w prywatnym przedsiębiorstwie” (wariant wskazywany jednak dwukrotnie rzadziej niż poprzedni – ok. 18% odpowiedzi). Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie, z uwzględnieniem wszystkich możliwych wariantów odpowiedzi, przedstawiono na rys. 6.14.

Rysunek 6.14.
Wyobrażenia uczniów o przyszłej pracy
Źródło: opracowanie własne

Wyobrażenia uczennic i uczniów dotyczące ich przyszłej pracy znacząco od siebie nie odbiegają – por. rys. 6.15. W przypadku obu podpopulacji badawczych najchętniej wybierany był pierwszy wariant odpowiedzi. Zwraca jednak uwagę fakt, że uczniowie częściej (różnica 5,5 punktu procentowego) niż uczennice postrzegają siebie jako przyszłych przedsiębiorców, częściej również planują przejęcie biznesu po rodzicach.

Rysunek 6.15.
Wyobrażenia uczniów o przyszłej pracy – różnicowanie ze względu na płeć
Źródło: opracowanie własne

6.2. Opinie nauczycieli

W badaniach uczestniczyli nauczyciele ze szkół, w których ankietowano uczniów, nauczyciele biorący udział w pierwszych badaniach fokusowych oraz nauczyciele, których pozyskano w ramach odrębnych, indywidualnych działań w regionie wałbrzyskim, legnickim i jeleniogórskim. W momencie podsumowywania wyników ilościowych w bazie były opinie 47 nauczycieli przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*, pozostałe ankiety zostały więc uwzględnione jedynie na etapie analizy jakościowej. Nauczyciele biorący udział w badaniach ankietowych zazwyczaj posiadali duże doświadczenie zawodowe i wysoki stopień awansu zawodowego. Większość respondentów miała stopień nauczyciela dyplomowanego (52%), kolejną grupą to nauczyciele mianowani (39%), nauczyciele kontraktowi stanowili 7% próby badawczej, natomiast nauczyciele stażyści 2%. W próbie badawczej dominowały kobiety (87%), co jest typowe dla tej grupy zawodowej. Większość nauczycieli prowadziła przedmiot *Podstawy Przedsiębiorczości* w liceach ogólnokształcących i technikach, znacząca część była pracownikami zespołów szkół, tym samym uczestniczyła w realizacji przedmiotu w kilku typach szkół, w tym w szkołach zawodowych i liceach profilowanych. Ponad połowa ankietowanych nauczycieli pracowała w szkołach usytuowanych w miastach o liczbie mieszkańców przekraczającej 100 tys. (57%), kolejną grupę stanowili nauczyciele ze szkół z miejscowości od 35 do 100 tys. mieszkańców (22%), potem od 10 do 35 tys. oraz najmniej licznie reprezentowaną grupą nauczycieli byli Ci, którzy pracują w miejscowościach liczących do 10 tys. mieszkańców (9%). Spośród wszystkich przebadanych nauczycieli przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* zaledwie 51% posiadało wykształcenie ekonomiczne. Większość jednak miała zarówno długi staż pracy, jak i satysfakcjonujący staż w nauczaniu przedmiotu będącego w centrum zainteresowań. Największą grupą, to nauczyciele o stażu pracy pomiędzy 11 a 20 lat (40%), następnie 21 a 30 lat (36%). W przypadku nauczania *Podstaw Przedsiębiorczości* 54% stanowili nauczyciele o co najmniej 10 – letnim stażu pracy, kolejne 39% o stażu co najmniej 5-cio letnim.

Zarówno nauczyciele, których ankiety poddano obróbce ilościowej, jak i Ci, których wyniki odpowiedzi poddano jedynie analizie jakościowej, generalnie bardzo chętnie i licznie formułowali swoje dodatkowe spostrzeżenia i uwagi, które okazały się cennym materiałem badawczo-poznawczym.

Tabela 6.5. Ocena elementów programu przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* i potrzeb doskonalenia ich przez nauczycieli

Treści programowe	Przydatność	Atrakcyjność	Zbędne	Wymagające głębszego ujęcia	Potrzeba / chęć doskonalenia
Cechy i przejawy przedsiębiorczości	66,0	34,8	17,0	25,5	25,5
Organizacja pracy, zasady pracy zespołowej	46,8	34,0	36,2	12,8	19,1
Funkcjonowanie rynku i gospodarki rynkowej	76,6	31,9	6,4	25,5	29,8
Funkcjonowanie giełdy papierów wartościowych	40,4	42,6	17,0	38,3	59,6
Gospodarstwa domowe – dochody i wydatki	63,8	25,5	8,5	12,8	19,1
System zabezpieczenia emerytalnego	55,3	17,0	8,5	31,9	42,6
Ubezpieczenie zdrowotne i ubezpieczenia majątkowe	44,7	17,0	10,6	12,8	25,5
Majątek przedsiębiorstwa. Koszty i przychody oraz zasady rozliczeń finansowych przedsiębiorstwa	40,4	21,3	19,1	21,3	17,0
Formy pozyskiwania kapitału i jego inwestowania	55,3	31,9	6,4	40,4	42,6
Procedury podjęcia działalności gospodarczej	80,9	46,8	2,1	27,7	21,3
Formy organizacyjno-prawne jednostek gospodarczych	51,1	22,2	14,9	12,8	2,1
Nawiązywanie i rozwiązywanie stosunku pracy. Podstawowe prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy	83,0	42,6	2,1	31,9	21,3
Wzrost gospodarczy i jego mierniki	21,3	6,5	29,8	4,3	4,3
Pieniądz i banki	63,8	44,7	8,5	27,7	14,9
Budżet państwa – funkcje, źródła wpływów, kierunki wydatków	27,7	10,6	10,6	14,9	8,5
Rynek pracy i bezrobocie	83,0	44,7	0,0	38,3	25,5
Integracja z Unią Europejską	31,9	10,6	34,0	8,5	12,8
Etyka biznesu	40,4	17,0	21,3	17,0	6,4

Uwaga: ocena przydatności i atrakcyjności – odsetek odpowiedzi bardzo przydatny / bardzo atrakcyjny, ocena „zbędny” i „wymagający głębszego ujęcia” – procent wskazań, ocena potrzeb doskonalenia nauczycieli – procent wskazań.

Źródło: opracowanie własne

W tabeli 6.5 przedstawiono w sposób kompleksowy ocenę poszczególnych elementów programu przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* dokonaną przez nauczycieli biorących udział w badaniu ankietowym. Nauczyciele oceniali przydatność oraz atrakcyjność poszczególnych treści programowych, proponowali elementy ich zdaniem zbędne lub wymagające głębszego ujęcia (gdyby były takie możliwości modyfikacji) oraz podawali, w jakich tematach potrzebowaliby / chcieliby pogłębić swoją wiedzę i / lub umiejętności. W przypadku oceny przydatności i atrakcyjności w tabeli podano odsetek odpowiedzi na jeden z wyróżnionych wariantów: *bardzo przydatny / bardzo atrakcyjny*. Przez nauczycieli za najbardziej przydatne uznane zostały następujące tematy / zakresy: Rynek pracy i bezrobocie, Nawiązywanie i rozwiązywanie stosunku pracy, Podstawowe prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy oraz Procedury podjęcia działalności gospodarczej. Nieprzydatne natomiast są głównie: Wzrost gospodarczy i jego mierniki, Budżet Państwa oraz Integracja z Unią Europejską. Szczególnie atrakcyjne dla uczniów w ocenie nauczycieli są takie zagadnienia, jak: Procedury podjęcia działalności gospodarczej, Pieniądz i banki, Rynek pracy i bezrobocie. Zaznaczyć jednak należy, że opinie na temat atrakcyjności poszczególnych elementów / tematów nauczanych w ramach *Podstaw Przedsiębiorczości* są zdecydowanie mniej zgodne (tym samym bardziej rozproszone) niż w przypadku oceny przydatności. W sytuacji możliwości wykluczenia podanych w ankiecie tematów, powinny to być przede wszystkim: Organizacja pracy, zasady pracy zespołowej, Integracja z Unią Europejską oraz Wzrost gospodarczy i jego mierniki. Zdanie respondentów w tej kwestii nie było jednak zgodne (częstość odpowiedzi w granicach 30 – 36%). Zaskoczeniem jednak jest podanie jako najczęściej wybieranego wariantu Pracy zespołowej, która jest podkreślana jako ważny czynnik zarówno przez literaturę przedmiotu, jak i opinie innych grup respondentów. Głębszego ujęcia wymagają w opinii nauczycieli przede wszystkim Funkcjonowanie giełdy papierów wartościowych, Rynek pracy i bezrobocie, System zabezpieczenia emerytalnego, Formy pozyskiwania kapitału i jego inwestowania oraz Nawiązywanie i rozwiązywanie stosunku pracy. Podstawowe prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy (odsetek wyboru powyżej 30%).

Nauczycieli biorących udział w badaniach proszono również o ocenę potrzeb szkoleniowych w zakresie uwzględnionych w ankiecie tematów. Podkreślić należy, że w chęci samodoskonalenia każdy z nauczycieli wskazał co najmniej jeden z wymienionych elementów. Blisko 60% badanych chciałoby się doskonalić w temacie Funkcjonowanie giełdy papierów wartościowych. Na kolejnych miejscach uplasowały się następujące zagadnienia: System zabezpieczenia emerytalnego (42,6%), Formy pozyskiwania kapitału i jego inwestowania (42,6%). Na podane tematy powinno się zwrócić szczególną uwagę przy ewentualnych działaniach projektowych.

W różnym zakresie poszczególne grupy badawcze proszone były o ocenę cech, które powinny towarzyszyć osobie przedsiębiorczej, a które rozwijane są w trakcie lekcji *Podstaw Przedsiębiorczości*. W tabeli 6.6 skonfrontowano opinię nauczycieli i uczniów pozyskaną na ten temat w wyniku realizacji badań pierwotnych projektu, w trakcie badań ankietowych.

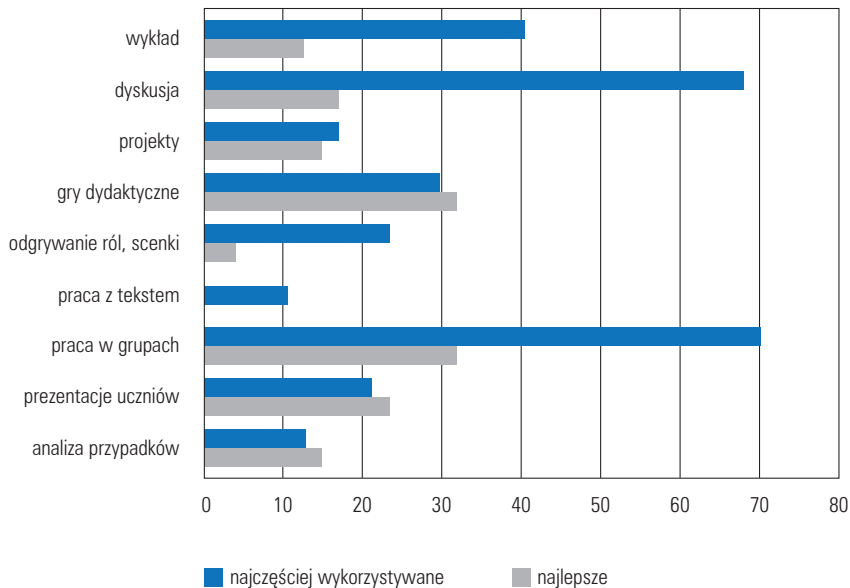
Tabela 6.6. Cechy rozwijane na lekcjach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* w opinii nauczycieli i uczniów

Cechy	Cechy rozwijane na lekcjach – opinia nauczycieli	Cechy rozwijane na lekcjach – opinia uczniów
Samodzielność	38,3	31,5
Skłonność do ryzyka (podejmowanie ryzyka)	25,5	17,8
Optymizm	14,9	18,3
Chęć działania, aktywność	55,3	31,2
Pomysłowość	48,9	30,7
Zaangażowanie w realizowane działania (angażowanie całej energii w wykonanie zadania, pasja w działaniu)	23,4	22,2
Otwartość	27,7	21,7
Chęć uczenia się	17,0	28,0
Umiejętność pracy zespołowej	40,4	39,0
Przystosowywanie się do sytuacji	34,0	23,7
Ambicja	8,5	13,3
Pewność siebie	27,7	14,4
Odwaga	6,4	9,8
Zdolność przewodzenia	12,8	18,1
Zaradność	29,8	17,8
Bystrość	2,1	14,7
Sumiennność	12,8	16,5
Skuteczność	8,5	14,6
Solidność	10,6	18,0
Uczciwość	8,5	12,4

Źródło: opracowanie własne

Opinie wymienionych powyżej grup badawczych nie do końca są zgodne, przynajmniej w ważności podanych cech. Według badań nauczycieli na pierwszych miejscach plasują się „Chęć działania, aktywność” (55,3% wskazań), „Pomysłowość” (48,9%) oraz „Samodzielność” (38,3%), uczniowie wybierali przede wszystkim „Umiejętność pracy zespołowej” (39,0%), „Samodzielność” (31,5%) oraz „Chęć działania, aktywność” (31,2%). Niepokojący pozostaje fakt klasyfikacji na jednej z ostatnich pozycji według nauczycieli, takich cech, jak: bystrość, odwaga, a przede wszystkim uczciwość, skuteczność i ambicja (wszystkie poniżej 10% wskazań).

Na rysunku 6.16 zaprezentowano najczęściej wykorzystywane i najlepsze w opinii nauczycieli metody prowadzenia zajęć. Nie obserwuje się generalnie korelacji pomiędzy tymi dwoma kategoriami, co wskazuje na konieczność zmiany metod dydaktycznych wykorzystywanych w czasie lekcji *Podstaw Przedsiębiorczości*. W dotychczasowej praktyce dominują praca w grupach, dyskusja oraz wykład. Jako najlepsze wskazane zostały natomiast gry dydaktyczne, praca w grupach (jednak o innym charakterze niż dotychczas stosowany – aktywne formy pracy) oraz praca pozalekcyjna uczniów zwieńczona prezentacją uzyskanych efektów na zajęciach.

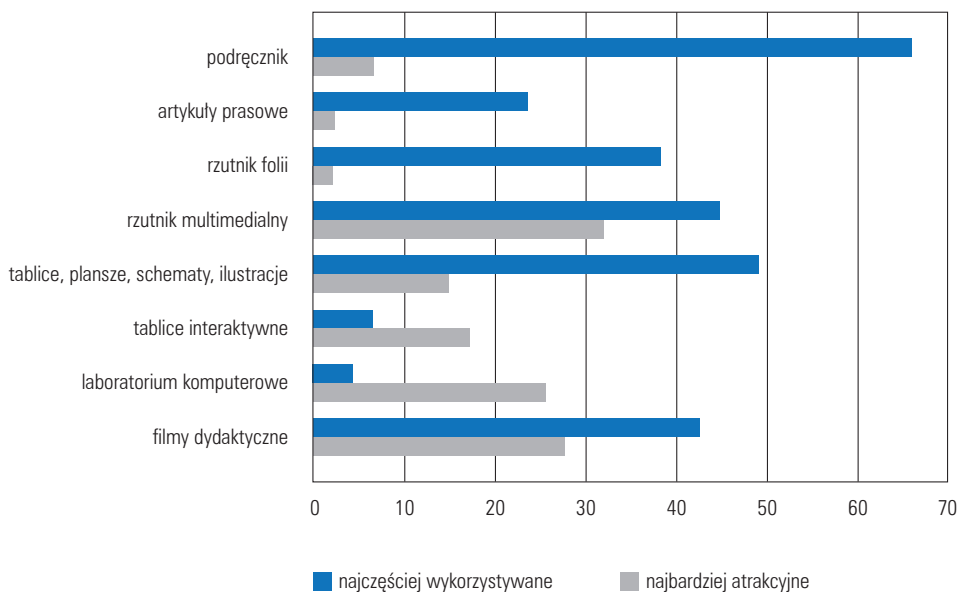
Rysunek 6.16.

Najczęściej wykorzystywane metody w trakcie lekcji z *Podstaw Przedsiębiorczości*, metody najlepsze w opinii nauczycieli

Źródło: opracowanie własne

Wybór powyżej wymienionych, jako najlepszych metod wynikał głównie z następujących przesłanek: zmuszają do samodzielnego wyciągania wniosków, uczą pracy w zespole, aktywizują do działania, uczą samodzielności, rozwijają kreatywność, angażują w działanie, dają pewność siebie, pozwalają na sprawdzenie zjawisk ekonomicznych w praktyce, pozwalają na poznanie realiów gospodarczych, kształtują umiejętność planowania i logistyki, oraz samodzielnego myślenia, kształtują umiejętność podejmowania decyzji, powodują zaangażowanie, uczą samodzielności, wzmacniają asertywność, prezentowane treści są lepiej przyswajane przez uczniów, uczniowie zyskują umiejętność wystąpień publicznych, motywują nawet słabszych uczniów do poznania problemu, pobudzają aktywność poznawczą.

Najczęściej wykorzystywanymi środkami dydaktycznymi są: podręcznik, tablice oraz rzutnik multimedialny (por. rys. 6.17). W opinii nauczycieli nie wszystkie z nich są najatrakcyjniejszymi środkami, najlepiej wspomagającymi proces nauczania, dającymi najlepsze efekty. Do takich w świetle badań można zaliczyć przede wszystkim: rzutnik multimedialny, filmy dydaktyczne oraz laboratoria komputerowe z dostępem do Internetu. Wśród argumentów dla powyższych rozwiązań wymieniono przede wszystkim: dobry udział w utrwalaniu wiedzy, przemawianie do wyobraźni, korzyści płynące z wykorzystania nowoczesnych technologii, możliwość samodzielnego wykonywania zadań, uatrakcyjnienie lekcji, łatwość przekazu (rzutnik), dostęp do informacji o aktualnej sytuacji gospodarczej (Internet), możliwość pracy indywidualnej, rozwój samodzielności, podnoszenie sprawności zapamiętywania, chęć działania przez ucznia, łatwiejsze przyswajanie wiedzy, rozwijanie zaangażowanie oraz fakt, że obraz wzmacnia przekaz i percepcję.

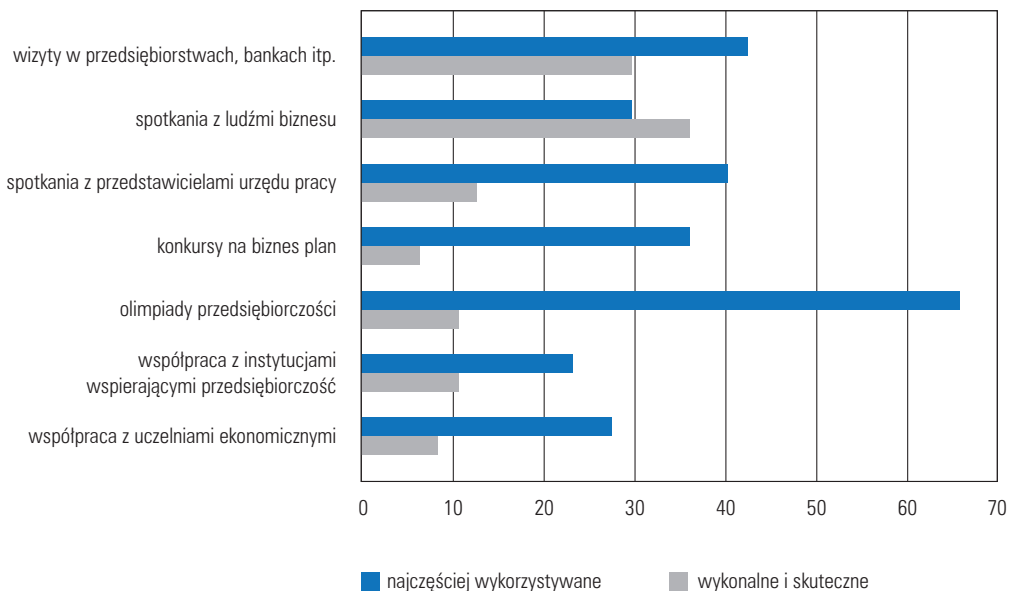
Rysunek 6.17.

Najczęściej wykorzystywane środki w trakcie lekcji z *Podstaw Przedsiębiorczości*, środki najbardziej atrakcyjne w opinii nauczycieli

Źródło: opracowanie własne

Spośród realizowanych dotychczas działań dodatkowych wspierających nauczanie *Podstaw Przedsiębiorczości* nauczyciele wymienili, podobnie jak uczniowie, przede wszystkim Olimpiady przedsiębiorczości (por. rys. 6.18). Na kolejnych miejscach znalazły się Wizyty w firmach oraz spotkania z przedstawicielami urzędów pracy. Jednak w opinii uczących najkorzystniejsze i najatrakcyjniejsze byłoby realizowanie takich aktywności, jak na pierwszym miejscu Spotkania z ludźmi biznesu, następnie Wizyty w przedsiębior-

stwach, bankach itp. Główne argumenty przemawiające za proponowanymi rozwiązaniami, to: możliwość wzmocnienia kształcenia postaw przedsiębiorczych, pokazania jak zacząć własną działalność gospodarczą, uczenie samodzielności i skuteczności, możliwość obserwacji wiedzy w praktyce, mobilizacja uczniów, poznanie przez nich realiów, kształtowanie kreatywności, pokazanie styku teorii z rzeczywistością. Podkreślić również należy, że osoby z praktyki, np. z rynku pracy, są przekonujące, pomagają planować przyszłość.

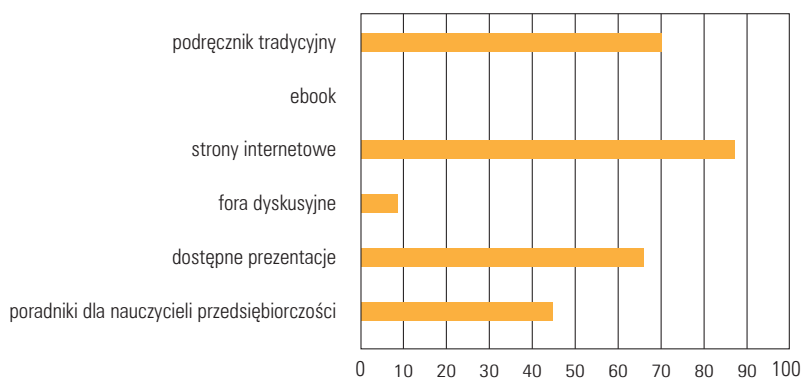

Rysunek 6.18.

Najczęściej wykorzystywane działania dodatkowe na lekcjach z *Podstaw Przedsiębiorczości*, działania wykonalne i najbardziej skuteczne w opinii nauczycieli

Źródło: opracowanie własne

Nauczycieli proszono również o podanie głównych źródeł, z jakich korzystają przygotowując się do lekcji (por. rys. 6.19). Główne źródła to strony internetowe (85% wskazań), tradycyjne podręczniki (70%) oraz ogólnie dostępne prezentacje (65%). Należy zwrócić uwagę, że w badanej grupie badawczej żadna z osób nie korzystała z ebooków.

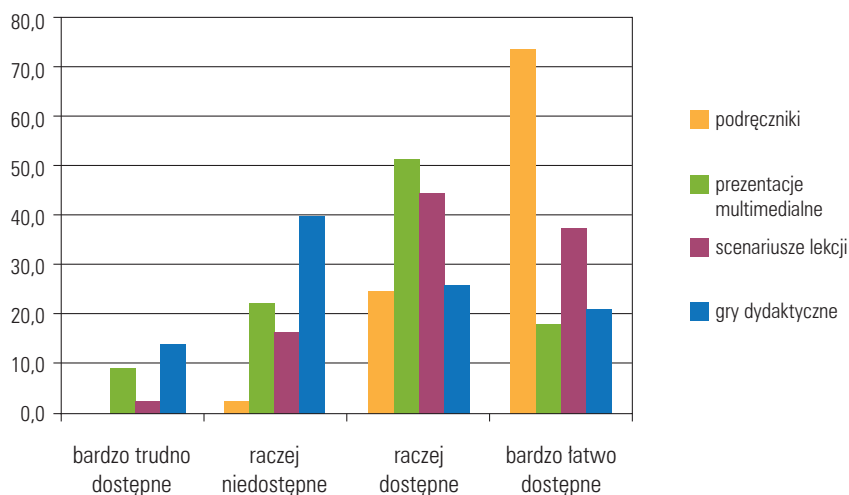

Rysunek 6.19.

Źródła wiedzy materiałów dydaktycznych wykorzystywanych przez nauczycieli *Podstaw Przedsiębiorczości* przy przygotowywaniu lekcji

Źródło: opracowanie własne

Ocena istniejącego wsparcia dydaktycznego wypada korzystnie jedynie w ograniczonym zakresie (por. rys. 6.20 i 6.21). Łatwo dostępne są przede wszystkim podręczniki, połowa ankietowanych nauczycieli podała również w miarę łatwy dostęp do gotowych prezentacji multimedialnych. Kłopot w dostępności występuje przede wszystkim w przypadku gier dydaktycznych.

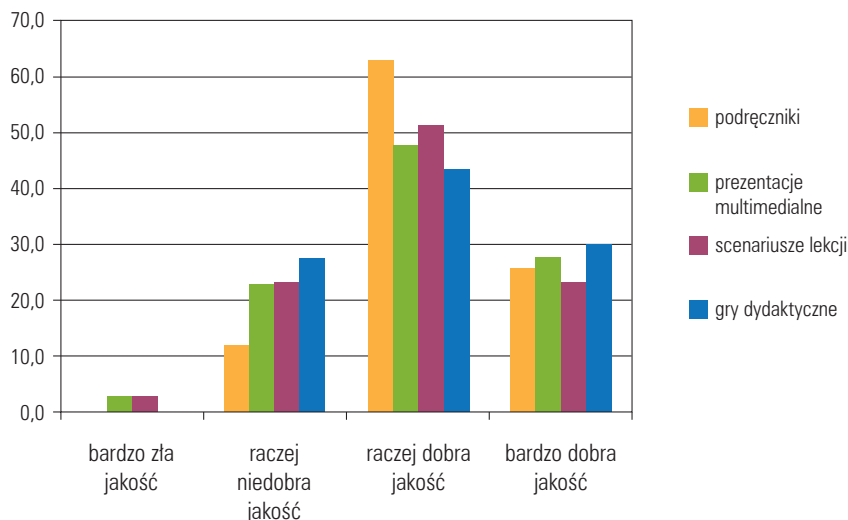

Rysunek 6.20.

Ocena istniejącego wsparcia dydaktycznego przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* – dostępność oferty

Źródło: opracowanie własne

Gorzej wypada ocena jakości oferty w zakresie wsparcia dydaktycznego nauczycieli *Podstaw Przedsiębiorczości*. Około 25% respondentów negatywnie ocenia jakość gier dydaktycznych i prezentacji multimedialnych. Dodatkowo ponad 20% nie jest usatysfakcjonowana jakością ogólnie dostępnych scenariuszy zajęć.

Rysunek 6.21.

Ocena istniejącego wsparcia dydaktycznego przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* – jakość oferty

Źródło: opracowanie własne

W uwagach dodatkowych nauczyciele podkreślili następujące kwestie problemowe: za mało godzin przeznaczonych na przedmiot, zbyt liczne klasy – konieczność podziału na grupy, brak możliwości korzystania z nowoczesnych technologii, brak pomocy naukowych, trudności w dostępie do atrakcyjnych środków dydaktycznych, małe zainteresowanie firm wycieczkami informacyjnymi. Jednocześnie zaznaczano mile widziany udział w lekcjach specjalistów, zarówno praktyków biznesu, jak i przedstawicieli szkół wyższych.

Podsumowanie

Wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w ramach projektu okazały się bardzo interesujące we wszystkich grupach respondentów. Najwięcej przydatnych w pracy nad nową formułą programu nauczania przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* spostrzeżeń można sformułować na podstawie analizy ankiet uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Główne z nich to:

- Kształtowanie postaw przedsiębiorczych oraz właściwe przygotowanie uczniów w zakresie tematycznym przedmiotu jest niezmiernie ważne dla ich skutecznego startu na rynku pracy. Na pytanie o charakter przyszłej pracy blisko 36% uczniów wskazało bowiem prowadzenie własnej działalności gospodarczej (częściej chłopcy niż dziewczęta). Analiza wyników badań uczniów wskazuje jednak, że przedmiot ten prowadzony jest w sposób nie do końca odpowiedni i dostosowany do aktualnych potrzeb.
- Uczniowie dostrzegają co prawda ważność poszczególnych tematów poruszanych w ramach przedmiotu, znacznie gorzej jednak oceniają ich atrakcyjność.
- Głównym środkiem dydaktycznym wykorzystywanym w trakcie lekcji jest podręcznik (blisko 70% respondentów wskazało ten wariant odpowiedzi). Jest to sygnał niepokojący. Świadczyć może bowiem o braku pewności siebie i sposobów na bardziej aktywne prowadzenie zajęć przez nauczycieli. Wskazuje również na brak stosownego zaplecza dydaktycznego (scenariusze, gry, oprogramowanie), które mogłoby być adaptowane przez prowadzących ten przedmiot, i tym samym uatrakcyjnić jego formułę. Może także oznaczać konieczność stworzenia atrakcyjnych kursów doszkalających nauczycieli tego przedmiotu.
- Uczniowie nie widzą praktycznego przełożenia przedmiotu na ich przyszłe życie zawodowe i powodzenie na rynku pracy. Uczniowie nie są zainteresowani prowadzeniem przedmiotu w sposób wymagający zaangażowania ich dodatkowego czasu. Ponadto ponad 55% respondentów nie dostrzega wpływu tego przedmiotu na swoje zainteresowania i plany zawodowe. Sytuacja w tym obszarze jest jednak wyraźnie zróżnicowana ze względu na typ szkoły. Uczniowie szkół zawodowych tylko w 25% nie widzą przełożenia przedmiotu na ich plany zawodowe, podczas gdy ten wariant odpowiedzi wybierany był aż w 67% przez uczniów liceów ogólnokształcących.
- Można zaobserwować duże zróżnicowanie metod dydaktycznych stosowanych w szkołach zawodowych od metod wykorzystywanych w pozostałych typach szkół. Według wyników badań w szkołach zawodowych znacznie częściej prowadzi się analizę przypadków oraz dyskusję z uczniami. Jednak z drugiej strony częściej też na lekcjach czytane są zadane teksty z książek. Rzadziej natomiast stosuje się pracę w grupach i gry dydaktyczne.
- Uczniowie preferują metody aktywne prowadzenia zajęć. Za najlepsze metody

stosowane w ramach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* wskazano bowiem dyskusję i wymienianie poglądów, pracę w grupie oraz analizę przypadków.

- Można zaobserwować duże rozbieżności między tym, co jest oferowane uczniom w ramach przedmiotu jako działania dodatkowe, a oczekiwaniami uczniów w tym zakresie. W ramach działań dodatkowych uczniowie spotykają się najczęściej z olimpiadami przedsiębiorczości (ponad 45% odpowiedzi), podczas gdy oczekivaliby przede wszystkim spotkań z przedstawicielami biznesu oraz wizyt w przedsiębiorstwach. Dodatkowo niski procent odpowiedzi odnośnie form współpracy z instytucjami otoczenia biznesu może wskazywać na niską znajomość tych podmiotów i obszaru ich działalności przez uczniów (prawdopodobnie również przez nauczycieli).

Główne spostrzeżenia z ankietowania pozostałych grup respondentów można streścić następująco:

- Nauczyciele nie korzystają z ebooków; w przypadku realizacji innowacyjnego programu potrzebują kompleksowego wsparcia (szkolenia, podręczniki, scenariusze lekcji, prezentacje); nie do końca pozytywnie oceniają istniejące ogólnodostępne środki dydaktyczne, szczególnie w zakresie ich jakości; uważają, że liczba godzin przedmiotu jest niewystarczająca w kontekście realizowanych treści; uważają, że dotychczasowe sposoby prowadzenia przedmiotu (metody, środki, działania dodatkowe) nie wpływają na kształtowanie postaw przedsiębiorczych; uważają, że brakuje atrakcyjnych form wsparcia przedmiotu oddziałujących na zaangażowanie uczniów; uważają, że uczniowie preferują aktywne formy pracy na zajęciach (za szczególnie pożądane uznano gry dydaktyczne).
- Zdaniem rodziców kształtowanie postaw przedsiębiorczych oraz właściwe przygotowanie uczniów w zakresie tematycznym przedmiotu jest niezmiernie ważne dla ich skutecznego startu na rynku pracy. Rodzice jeszcze w większym niż uczniowie stopniu wskazali na możliwość założenia własnej firmy przez ich dzieci w przyszłości jako drogi wejścia na rynek pracy.
- W ankietach studenckich wskazywano na konieczność większego zwrócenia uwagi w programie na obszary związane z zakładaniem i prowadzeniem własnej firmy, w tym przede wszystkim na zarządzanie firmą. To, co niepokojące, to fakt przywiązywania małego znaczenia do takich cech jak sumienność, uczciwość czy solidność jako cech niezbędnych dla grupy przedsiębiorców. Małe znaczenie przypisywane cechom osobowościowym, wręcz najważniejszym z punktu widzenia etyki biznesu, było niestety obserwowane również w innych grupach respondentów ankiety.
- Pracodawcy praktycznie w każdej odpowiedzi podkreślali znaczenie odnoszenia się do praktycznych rozwiązań zwrócenia szczególnej uwagi w programie na aspekty związane z zakładaniem i prowadzeniem firmy, a także z pozyskaniem i wykorzystaniem kapitału.

7. PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ A PŁEĆ

Według raportu Komisji Europejskiej *Równość Kobiet i Mężczyzn* (2010) kobiety nadal są gorzej traktowane na rynku pracy. Niższe wskaźniki zatrudnienia kobiet w stosunku do mężczyzn praktycznie we wszystkich krajach Unii oraz dysproporcje w wynagrodzeniu na porównywalnych stanowiskach pracy to najczęściej podawane „twarde” dowody istnienia problemu dyskryminacji kobiet na rynku pracy. Decyzja kobiet o założeniu własnej firmy wynika zwykle z jednego z trzech głównych powodów: chęci usamodzielnienia i zdobycia niezależności (m.in. związanych z możliwością realizacji aktywności niemożliwej do rozpoczęcia w innych okolicznościach), zagrożenia utratą obecnej pracy i trudnościami w znalezieniu kolejnej oraz negatywnymi doświadczeniami z obecnego miejsca pracy (ucieczka przed przejawami dyskryminacji, chęć sprostania aktualnym wyzwaniom rynku, itp.). W Polsce przeważa druga i trzecia opcja. Za koniecznością promocji idei przedsiębiorczości w najbliższych latach, zwłaszcza przedsiębiorczości kobiet przemawia wiele czynników. Najczęściej wymieniane są: zwiększenie mobilności pracowników w gospodarce opartej na wiedzy (konieczność wykonywania w życiu zawodowym kilku profesji, konieczność elastycznego dostosowania się do aktualnych potrzeb), zmniejszająca się podaż miejsc pracy w obszarze administracyjno-biurowym (związana z postępowaniem technicznym i upowszechnieniem zdobyczy techniki, zwłaszcza technologii informacyjno-komunikacyjnych) oraz dynamiczne zmiany na rynku pracy i związana z nimi mniejsza stabilizacja warunków.

Jak pokazują wyniki badań ankietowych Polka, która jest przedsiębiorcą to kobieta po czterdziestce mająca odchowane dzieci, często stanu wolnego, dobrze wykształcona, często znacznie lepiej niż ich mężczyźni odpowiednicy (83% ma co najmniej średnie wykształcenie). Najczęściej prowadzi mikroprzedsiębiorstwo o charakterze usługowym lub handlowym. Są mniej pewne siebie niż mężczyźni i rzadziej wykorzystują pojawiające się na rynku okazje. Lepiej dbają o zapewnienie właściwej atmosfery pracy i cechuje je większa empatia.

Kobiety rzadziej niż mężczyźni decydują się na założenie własnej firmy. Zapewne wiąże się to zarówno z mniejszą skłonnością do podejmowania ryzyka, z większym zakresem obowiązków domowych, jak i funkcjonującymi w danym społeczeństwie uwarunkowaniami o różnym charakterze. Autorzy licznych opracowań z zakresu przedsiębiorczości wskazują zwykle następujące uwarunkowania przedsiębiorczości (por. m.in. *Przedsiębiorczość ...*, 2010):

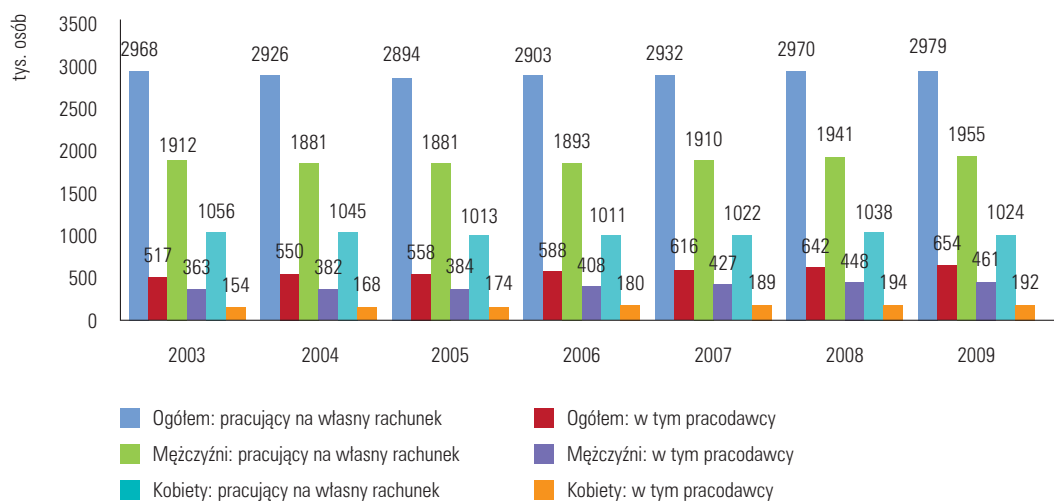
1. Uwarunkowania polityczno-prawne charakteryzujące stopień opiekuńczości państwa wobec osób potencjalnie zainteresowanych założeniem i prowadzeniem własnej firmy. Wśród tych uwarunkowań wymienić można przede wszystkim takie elementy jak odpowiednie zapisy prawa podatkowego czy prawa pracy, stopień prawnej ochrony przed nieuczciwą konkurencją, sprawność funkcjonowania instytucji i urzędów otoczenia biznesu oraz funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. W Polsce wysoko ocenia się zapisy ustawy z 21 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, które gwarantują skuteczną ochronę interesów osób prowadzących działalność gospodarczą. Z drugiej strony wskazuje się jednak na niestabilność prawa, nadmiernie rozbudowaną sprawozdawczość oraz niski stopień poszanowania praw własności intelektualnej. Uwarunkowania polityczno-prawne tworzą ramy funkcjonowania na danym obszarze, w równym stopniu oddziałują na decyzje podejmowane przez kobiety i mężczyzn. Jednakże specyfika przedsiębiorczości kobiet wymuszająca konieczność godzenia życia zawodowego z rodzinnym, w tym przede wszystkim z wychowywaniem dzieci i opieką nad osobami zależnymi powoduje, że decyzje o założeniu własnej firmy często blokowane są przez brak stosownych zapisów prawnych. Dotyczy to przede wszystkim zapisów odnośnie zrównania praw kobiet prowadzących działalność gospodarczą i kobiet zatrudnionych na umowę o pracę w zakresie zasiłków i urlopów macierzyńskich i wychowawczych, jak i upowszechnienia elastycznych form zatrudnienia.
2. Uwarunkowania ekonomiczne czyli czynniki makroekonomiczne, mikroekonomiczne oraz czynniki związane z funkcjonowaniem rynku pracy. Do najważniejszych czynników ekonomicznych należą stan gospodarki, uwarunkowania popytowo-podażowe na danym rynku, programy pomocowe wspierające przedsiębiorców (finansowo i/lub merytorycznie) oraz skuteczność ich funkcjonowania, a także dostępność kredytów. Kolejne to koszty pracy, podaż siły roboczej, wielkość majątku, postęp techniczny i technologiczny, jakość zarządzania, liczba zgłaszanych patentów oraz współpraca pracodawców z nauką, w tym głównie z uczelniami. Ciągłe większy odsetek kobiet w grupie bezrobotnych, i to niezależnie od poziomu wykształcenia, świadczy o ich gorszej sytuacji na rynku pracy. W Polsce jako jeden z hamulców przedsiębiorczości wymienia się niski stopień współpracy i wzajemnego zainteresowania nauki i praktyki. Dotyczy to zwłaszcza sektora małych i średnich przedsiębiorstw, gdzie jakiegokolwiek formy współpracy z uczelniami czy instytucjami badawczymi wciąż należą do rzadkości. Problem

jest złożony, a jedną z głównych jego przyczyn jest zapewne trudność w dostrzeżeniu korzyści ze wzajemnej współpracy, niestety po obu stronach. Działający system finansowania szkolnictwa wyższego nie wymusza konieczności współpracy z praktyką. Wielu naukowców nie widzi wręcz potrzeby kontaktowania się z praktyką i konsultowania zakresu i tematyki badań wynikających z praktycznych potrzeb gospodarki. Pracodawcy zaś w małym stopniu zainteresowani są współfinansowaniem prac badawczych bo nie widzą praktycznego wykorzystania ich efektów. Niski poziom wiedzy w zakresie możliwości komercjalizacji wyników badań naukowych na polskich uczelniach również dodatkowo opóźnia proces zmian w tym obszarze. Środki z Europejskiego Funduszu Społecznego dedykowane w obszarze transferu wiedzy, komercjalizacji wyników badań naukowych, rozwoju przedsiębiorczości akademickiej czy promocji zdobyczy nauki i techniki mogą przyczynić się do szybkiej poprawy sytuacji. Ważne jest jednak aby były one wykorzystane przede wszystkim na wypracowanie praktycznych rozwiązań w zakresie współpracy, a nie kolejne diagnozowanie potrzeb w tym zakresie. W obecnym okresie programowania wiele środków przeznaczonych zostało na system stypendiów pozwalających na odbycie staży pracownikom przedsiębiorstw na wyższych uczelniach oraz pracownikom naukowym w przedsiębiorstwach. Jak na razie zainteresowanie obu stron jest raczej znikome, co niestety jest efektem powyżej opisanych zależności. Uwarunkowania ekonomiczne oddziałują w równym stopniu na kobiety i mężczyzn.

3. Uwarunkowania infrastrukturalne czyli główne czynniki decydujące o konkurencyjności działań gospodarczych na danym obszarze. Wymienia się tu przede wszystkim stan dróg oraz poziom transportu i komunikacji, a także możliwości wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych. W Polsce największym problemem, i największym hamulcem w obszarze przedsiębiorczości, jest stan dróg. Według opinii wielu inwestorów z krajów Unii Europejskiej polskie drogi należą do najgorszych w Europie. Komunikacja telefoniczna, Internet oraz inne udogodnienia wynikające z rozwoju nowoczesnych technologii nie odbiegają od średniej europejskiej. Uwarunkowania infrastrukturalne oddziałują w równym stopniu na kobiety i mężczyzn.
4. Uwarunkowania społeczno-kulturowe czyli wzorce i stereotypy zachowań. Wymienia się tu przede wszystkim wzorce współżycia społecznego, obowiązujący system wartości, normy społeczne, wzorce postępowania, zwłaszcza w obszarze obowiązków zawodowych, poszanowanie pracy, stopień zaufania społecznego oraz wiedzę, kwalifikacje i przedsiębiorczość kadry kierowniczej. Ten rodzaj uwarunkowań jest decydujący dla wykształtowania się postaw przedsiębiorczych wśród kobiet w danym społeczeństwie. Uwarunkowania społeczno-kulturowe są w Polsce niekorzystne dla przedsiębiorczości kobiet. Mają na to wpływ przede wszystkim funkcjonujące stereotypy odnośnie tradycyjnej roli kobiety w rodzinie i w społeczeństwie. Stereotypy te niestety pielęgnowane są przez Kościół

i inne ważne instytucje w państwie. Główne utrudnienia wynikają z funkcjonowania tradycyjnego podziału pracy ze względu na płeć. Kolejną ważną kwestią jest segmentacja rynku ze względu na płeć i istnienie tzw. „męskich” zawodów, czyli profesji zarezerwowanych dla panów. Niestety nie bez znaczenia jest też postrzeganie przez pracodawców kobiet jako mniej efektywnych pracowników, co m.in. wiąże się z funkcjonowaniem tzw. „przywilejów” dla kobiet. W opiniach pracodawców kobiety są mniej mobilne i potrzebują więcej czasu na wykonywanie obowiązków rodzinnych wynikających z wychowywania dzieci czy opieki nad osobami zależnymi.

Dla potrzeb niniejszego opracowania dokonano analizy aktywności ekonomicznej Polek i Polaków pod kątem ich zainteresowań związanych z postawami przedsiębiorczymi. Jak pokazują dane statystyczne (por. rys. 7.1) ogólna liczba osób pracujących na własny rachunek od 2003 r. nie uległa zmianie (w 2003 r. 2,968 mln osób, a w 2009 r. 2,979 mln osób, czyli relatywny wzrost o 0,37%). Jednak uwzględniając cechę płeć można powiedzieć, że w okresie tym zaobserwowano względny przyrost liczby mężczyzn o ok. 2,25% przy jednoczesnym spadku liczby kobiet pracujących na własny rachunek relatywnie o ok. 3%. Z drugiej strony analizując grupę pracodawców można stwierdzić relatywny bardzo duży przyrost ich liczby w badanym okresie – z 517 tys. osób w 2003 r. do 654 tys. osób w 2009 r. czyli aż o ok. 26%. W grupie mężczyzn przyrost ten jest na poziomie 27%, a w grupie kobiet na poziomie 25%. W dalszej kolejności analizie poddano osoby pracujące, w tym pracujące na własny rachunek z uwzględnieniem najświeższych danych pochodzących z II kwartału 2010 r.

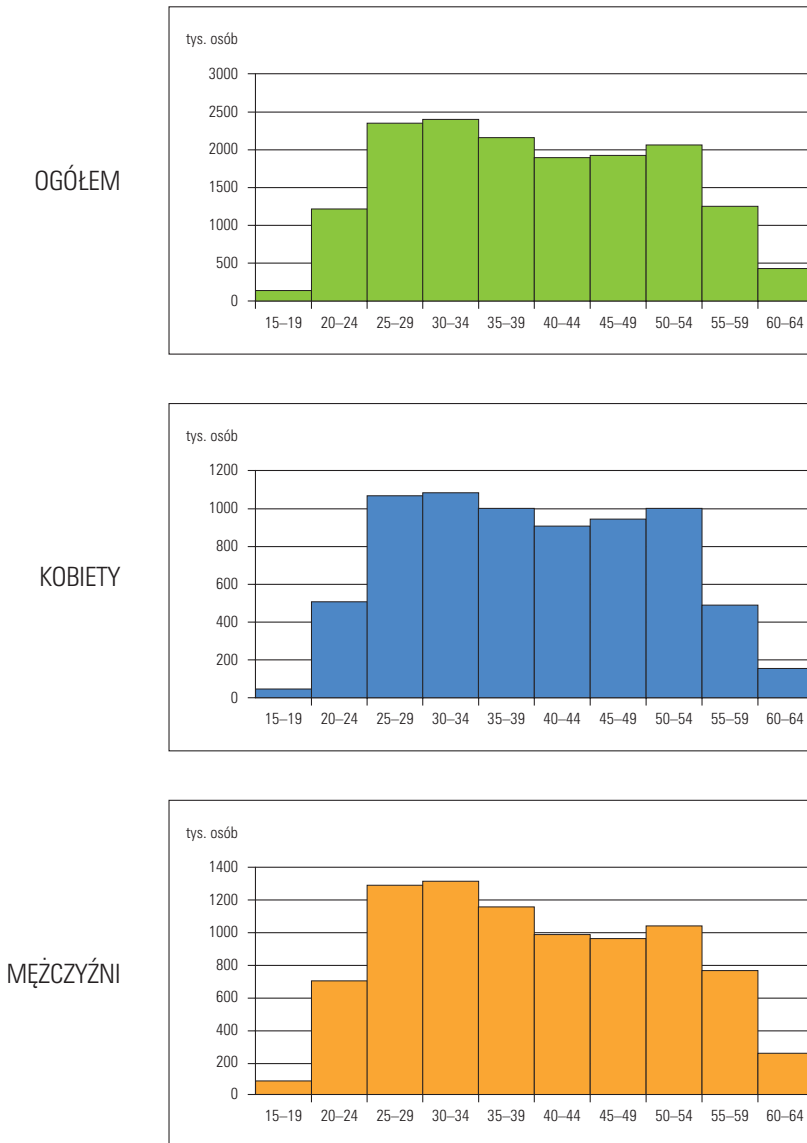

Rysunek 7.1.

Pracujący na własny rachunek, w tym pracodawcy, przeciętna w roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Aktywność ..., 2010].

Na rys. 7.2 przedstawiono pracujących ogółem w Polsce w II kwartale 2010 r. według przedziałów wiekowych z uwzględnieniem cechy płci. Analiza rysunku oraz podstawowych statystyk opisowych wskazuje we wszystkich grupach (ogółem, kobiety, mężczyźni) rozkład lekko prawostronnie asymetryczny. Średni wiek osoby pracującej w Polsce to 39 lat, mediana wynosi 38 lat, natomiast wartością najczęściej występującą jest wiek 31 lat. Warto podkreślić, że nie obserwuje się statystycznie istotnych różnic pomiędzy populacjami kobiet i mężczyzn.

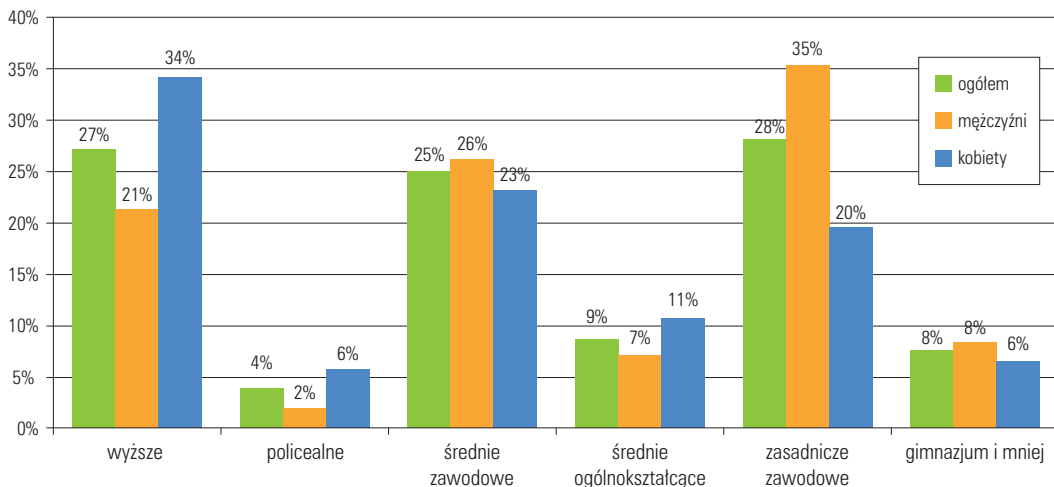

Rysunek 7.2.

Pracujący ogółem w Polsce w II kwartale 2010 r. według grup wiekowych, cecha płeć

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Aktywność ..., 2010].

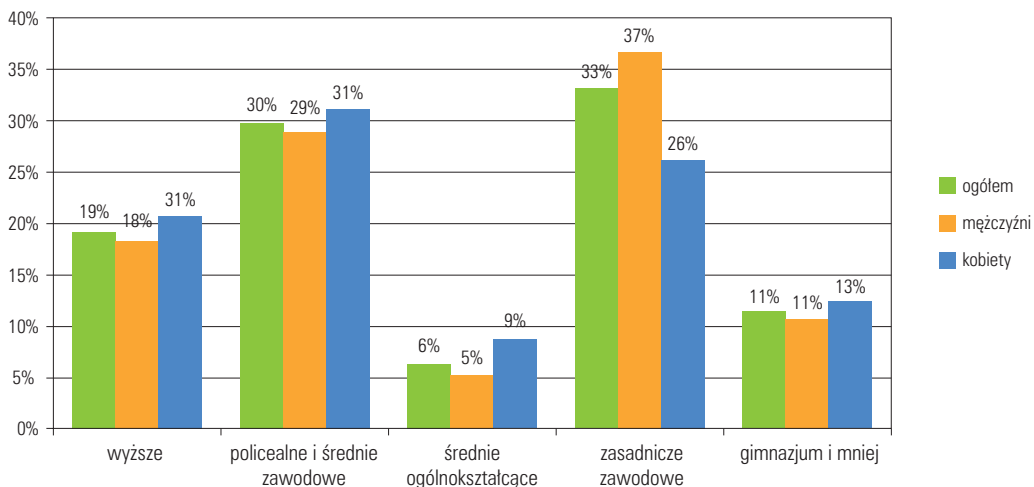
Bardzo ciekawych informacji dostarcza analiza pracujących w Polsce z uwzględnieniem poziomu wykształcenia (por. rys. 7.3). W grupie pracujących ogółem 27% posiada wykształcenie wyższe, a 38% wykształcenie średnie różnego typu. Występuje silne zróżnicowanie w poziomie wykształcenia ze względu na płeć. W populacji kobiet aż 34% posiada wykształcenie wyższe i jest to najliczniejsza grupa dla tej zbiorowości. W populacji mężczyzn tylko 21% ma wykształcenie wyższe, a najliczniejszą grupę stanowią osoby z wykształceniem zawodowym zasadniczym (35%). Analogiczne dane dla grupy pracujących na własny rachunek przedstawiono na rys. 7.4.

Rysunek 7.3.

Struktura pracujących ogółem w Polsce w II kwartale 2010 r. według wykształcenia, cecha płeć

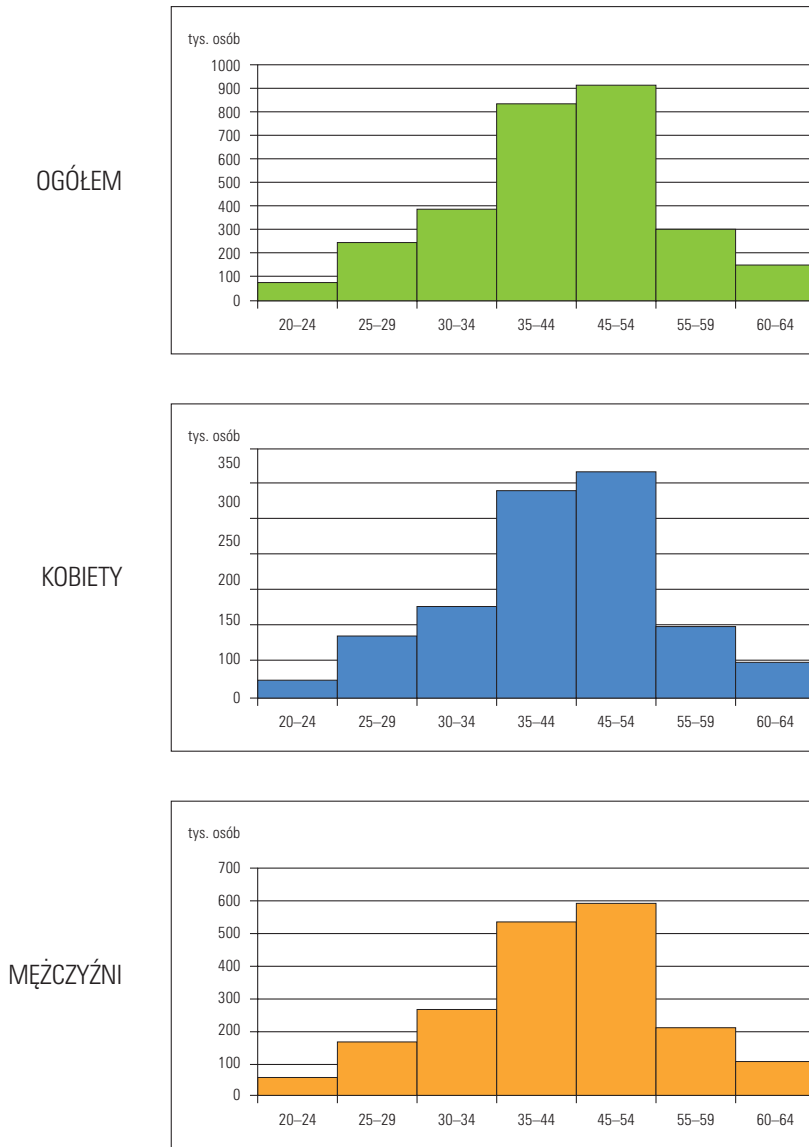
Źródło: [Aktywność ..., 2010].

Rysunek 7.4. Struktura pracujących na własny rachunek w Polsce w II kwartale 2010 r. według wykształcenia, cecha płeć

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Aktywność ..., 2010].

Analiza danych z rys. 7.4 wskazuje na dwie kwestie: niższy odsetek osób z wykształceniem wyższym niż w przypadku grupy osób pracujących ogółem oraz praktycznie brak różnicowania w populacjach kobiet i mężczyzn.

Rysunek 7.5.

Pracujący na własny rachunek w Polsce w II kwartale 2010 r. według grup wiekowych, cecha płeć

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Aktywność, 2010].

Na rysunku 7.5 przedstawiono pracujących na własny rachunek w Polsce w II kwartale 2010 r. według przedziałów wiekowych z uwzględnieniem cechy płeć. Analiza rysunku

oraz podstawowych statystyk opisowych wskazuje, inaczej niż dla pracujących ogółem, we wszystkich grupach (ogółem, kobiety, mężczyźni) rozkład lekko lewostronnie asymetryczny. Średni wiek osoby pracującej na własny rachunek w Polsce to 43 lata, mediana wynosi 44 lat, natomiast wartością najczęściej występującą jest wiek 46 lat. Warto podkreślić, że również nie zaobserwowano statystycznie istotnych różnic pomiędzy populacjami kobiet i mężczyzn.

Tab. 7.1. Zestawienie danych ilościowych odnośnie pracujących na własny rachunek w Polsce, cecha płeć

Grupa	struktura		udział w pracujących ogółem		udział osób z wykształceniem wyższym			
	pracujący na własny rachunek	w tym pracodawcy	pracujący na własny rachunek	w tym pracodawcy	ogółem	pracujący	pracujący na własny rachunek	w tym pracodawcy
ogółem	100%	100%	18,8%	4,2%	17,8%	27,1%	19,2%	32,7%
mężczyźni	66%	72%	22,7%	5,6%	15,5%	21,2%	18,2%	31,5%
kobiety	34%	28%	14,1%	2,7%	19,8%	34,2%	21,0%	36,3%

Źródło: [Aktywność ..., 2010].

W tabeli 7.1 przedstawiono dane ilościowe charakteryzujące osoby pracujące na własny rachunek w Polsce według stanu na II kwartał 2010 r. Dane te wskazują na znacznie mniejszą aktywność kobiet w tym obszarze niż mężczyzn. W grupie pracujących na własny rachunek blisko 2/3 stanowią mężczyźni (66%). Patrząc na strukturę pracodawców można zaobserwować jeszcze większe dysproporcje na niekorzyść kobiet – tylko nieco ponad ¼ pracodawców (28%) to kobiety. Udział pracujących na własny rachunek w ogólnej liczbie pracujących w Polsce wynosi 18,8%, przy czym stanowią oni 22,7% pracujących mężczyzn i tylko 14,1% pracujących kobiet. W populacji pracodawców można zaobserwować ponad dwukrotnie wyższy odsetek mężczyzn aniżeli kobiet – pracodawcy stanowią średnio 4,2% osób pracujących, przy czym 5,6% pracujących mężczyzn to pracodawcy, a tylko 2,7% pracujących kobiet pełni tę rolę. Analiza danych ze względu na wykształcenie wskazuje, że pracodawcy należą do osób znacznie lepiej wykształconych niż prezentują to dane średnie dla kraju. Średnio w Polsce 17,8% osób ma wykształcenie wyższe, w grupie pracujących odsetek ten wynosi 27,1%, natomiast w grupie pracodawców aż 32,7% (w tym dla kobiet 36,3%).

PODSUMOWANIE

Wyniki badań i analiz prowadzonych w ramach pierwszego etapu projektu utwierdziły zespół projektowy co do potrzeby jego realizacji. Na etapie pogłębionej diagnozy potwierdzenie znalazły wszystkie, zawarte we wniosku aplikacyjnym niedoskonałości związane z nauczaniem podstaw przedsiębiorczości w polskich szkołach. Co więcej, badania ankietowe i fokusy zrealizowane w projekcie pokazały, że problem niskiej dotychczasowej efektywności nauczania przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* jest głębszy i wymaga poważniejszych modyfikacji. Kwestie problemowe dotyczą zarówno potrzeb zgłaszanych przez nauczycieli przedmiotu, jak i przez samych uczniów.

Wstępne rozpoznanie sytuacji, poprzedzające przygotowanie projektu innowacyjnego, pozwoliło na zaplanowanie realizacji innowacji w różnych obszarach. Z analizy dostępnych informacji wynikało, że przede wszystkim konieczne jest wprowadzenie innowacji metodycznych. Założono więc, jako warunek konieczny kształtowanie postaw przedsiębiorczych i szersze wykorzystanie metod aktywnych w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości*. W założeniach projektu duże znaczenie miały także odgrywać innowacje programowe, głównie zorientowane na poszerzenie treści wynikających z podstawy programowej. Takie wstępne, przedprojektowe zdiagnozowanie sytuacji pozwoliło wpisać do projektu zadania realizujące postulat innowacji metodycznych i w drugiej kolejności innowacji programowych oraz w najmniejszym stopniu organizacyjnych.

W szczególności innowacje metodyczne ukierunkowane są na:

- przygotowanie niezbędnych do realizacji lekcji narzędzi informatycznych w postaci prezentacji multimedialnych,
- przygotowanie symulacji biznesowych,
- opracowanie e-podręczników dla nauczycieli (podręcznik do pracy na lekcjach z uczniami, zeszyt zadań oraz zbiór scenariuszy lekcji – przygotowanie zakresu tematycznego, scenariuszy lekcji i metod prowadzenia zajęć),
- opracowanie przykładowych projektów edukacyjnych,

- opracowanie obudowy dydaktycznej ICT wspomagającej prowadzenie lekcji.

Innowacje programowe to:

- poszerzenie zakresu treści określonych w podstawie programowej,
- nacisk na kształtowanie postaw, zachowań i umiejętności przedsiębiorczych.

Innowacje organizacyjne to z kolei nowa formuła lekcji uwzględniająca dodatkowe zajęcia z wykorzystaniem aktywnych form, w szczególności symulacji.

Przeprowadzone badanie potrzeb wskazało na wiele dodatkowych problemów i potrzeb ważkich dla grup docelowych projektu. W grupie nauczycieli zidentyfikowano problemy i potrzeby w odniesieniu do programu nauczania, metod i środków kształcenia, warunków organizacyjnych prowadzenia lekcji oraz potrzeb szkoleniowych. W obszarze programu nauczania, główne problemy wskazane przez nauczycieli można podsumować następująco:

- zbyt rozbudowana i niedopasowana do specyfiki szkoły podstawa programowa – założenia niemożliwe do zrealizowania,
- pokrywanie się materiału z innymi przedmiotami (zwłaszcza w szkołach ekonomicznych),
- kładzenie nacisku bardziej na zdobywanie wiedzy teoretycznej niż kształtowanie postaw i rozwijanie umiejętności praktycznych.

W obszarze metod i środków kształcenia jako główne problemy wskazano:

- zbyt mały odsetek zajęć praktycznych i ćwiczeń,
- brak zajęć poszerzających wiedzę (kontakty z firmami, wyjazdy edukacyjne itp.),
- nieatrakcyjność obecnie dostępnych scenariuszy lekcji i prezentacji,
- niedostosowanie obecnych programów i narzędzi do kształtowania umiejętności i postaw (bardziej nastawione są na wpojenie wiedzy),
- niedostępność lub niska jakość gier dydaktycznych i symulacji,
- brak jednego źródła pozyskiwania interesujących materiałów do prowadzenia lekcji (np. platforma edukacyjna dla nauczycieli *Podstaw Przedsiębiorczości* oferująca dostęp do materiałów). Nauczyciele nie korzystają z ebooków i oczekują kompleksowego wsparcia procesu dydaktycznego (szkolenia, scenariusze, prezentacje, zestawy zadań),
- niski poziom wykorzystania nowoczesnych technologii informacyjnych.

W obszarze warunków organizacyjnych nauczania podstawowe problemy to:

- zbyt mały wymiar godzinowy na przedmiot (zalecana jest realizacja *Podstaw Przedsiębiorczości* w starszych klasach lub przez cały okres nauczania),
- brak układu w planie zajęć przedmiotu zblokowanego po 2 godziny lekcyjne,
- zbyt liczne klasy,
- niski status przedmiotu w porównaniu z innymi przedmiotami,
- brak wyposażenia (komputer, rzutnik) – potrzeba sprzętu multimedialnego.

W obszarze szkolenia i doształcania nauczycieli ustalono następujące obszary wymagające doskonalenia: przykłady z praktyki, wiedza z ekonomii, funkcjonowanie giełdy, psychologia pracy zespołowej, metodyka prowadzenia gier i symulacji, szkolenia z metodyki, szkolenie z obsługi platformy, lekcje pokazowe.

W grupie uczniów przeprowadzone badania pozwoliły ustalić, że głównymi problemami:

- w obszarze treści programu są: przeładowany program bez konkretów i szczegółów oraz potrzeba jego modyfikacji w kierunku kształtowania postaw przedsiębiorczych uczniów,
- w obszarze metod dydaktycznych są nieatrakcyjne metody prowadzenia zajęć.

Uczniowie nie chcą czytać tekstów i pracować w domu nad projektami, chcą pracować tylko na lekcjach metodami aktywnymi, w innym przypadku nie widzą możliwości kształtowania postaw i umiejętności. Głównie korzystają z podręcznika i sygnalizują potrzebę uatrakcyjnienia instrumentarium (rzutnik multimedialny, tablica interaktywna). Ogólnie, uczniowie oceniają lekcje jako mało atrakcyjne, nie widzą też związku z przyszłym życiem zawodowym i powodzeniem na rynku pracy.

Podsumowując, diagnoza potrzeb pozwala stwierdzić, że oczekiwania grup docelowych znacznie wykraczają poza zakres zadań przewidzianych do realizacji w projekcie, zwłaszcza w odniesieniu do różnorodności metod nauczania oraz gotowych pomysłów na zadania, ćwiczenia czy gry dydaktyczne. Zespół projektowy zamierza uwzględnić większość zgłaszanych przez grupy docelowe obszarów problemowych i zmodyfikować realizację projektu na etapie testowania i upowszechniania tak, aby jak najlepiej wpisać się w oczekiwania uczniów i nauczycieli.

- Rysunek 1.1. Struktura respondentów – uczniowie
- Rysunek 5.1. Stożek Dale'a (piramida zapamiętywania)
- Rysunek 5.2. Stożek Dale'a (piramida zapamiętywania) – wersja szczegółowa
- Rysunek 5.3. Deklarowane przez nauczycieli metody pracy stosowane na lekcjach przedsiębiorczości
- Rysunek 5.4. Źródła informacji na tematy gospodarczo – ekonomiczne wykorzystywane przez uczniów
- Rysunek 6.1. Struktura próby badawczej uczniów
- Rysunek 6.2. Ocena programu przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*
- Rysunek 6.3. Najczęściej wykorzystywane metody dydaktyczne na lekcjach *Podstaw Przedsiębiorczości*
- Rysunek 6.4. Najlepsze w opinii uczniów metody dydaktyczne w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości* – procent wyboru
- Rysunek 6.5. Najlepsze w opinii uczniów metody dydaktyczne w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości* – udział we wszystkich odpowiedziach, zróżnicowanie ze względu na płeć
- Rysunek 6.6. Środki dydaktyczne najczęściej wykorzystywane na lekcjach z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*
- Rysunek 6.7. Najlepsze w opinii uczniów środki dydaktyczne w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości*
- Rysunek 6.8. Działania dodatkowe wykorzystywane na lekcjach z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*
- Rysunek 6.9. Najlepsze w opinii uczniów działania dodatkowe wykorzystywane na lekcjach z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*
- Rysunek 6.10. Wpływ przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* na zainteresowania i plany uczniów
- Rysunek 6.11. Wpływ przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* na zainteresowania i plany uczniów – zróżnicowanie ze względu na płeć
- Rysunek 6.12. Wpływ przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* na zainteresowania i plany uczniów – zróżnicowanie ze względu na typ szkoły
- Rysunek 6.13. Planowany kierunek kontynuowania edukacji
- Rysunek 6.14. Wyobrażenia uczniów o przyszłej pracy
- Rysunek 6.15. Wyobrażenia uczniów o przyszłej pracy – zróżnicowanie ze względu na płeć
- Rysunek 6.16. Najczęściej wykorzystywane metody w trakcie lekcji z *Podstaw Przedsiębiorczości*, metody najlepsze w opinii nauczycieli
- Rysunek 6.17. Najczęściej wykorzystywane środki w trakcie lekcji z *Podstaw Przedsiębiorczości*, środki najbardziej atrakcyjne w opinii nauczycieli
- Rysunek 6.18. Najczęściej wykorzystywane działania dodatkowe na lekcjach z *Podstaw Przedsiębiorczości*, działania wykonalne i najbardziej skuteczne w opinii nauczycieli
- Rysunek 6.19. Źródła wiedzy materiałów dydaktycznych wykorzystywanych przez nauczycieli *Podstaw Przedsiębiorczości* przy przygotowywaniu lekcji
- Rysunek 6.20. Ocena istniejącego wsparcia dydaktycznego przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* – dostępność oferty
- Rysunek 6.21. Ocena istniejącego wsparcia dydaktycznego przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* – jakość oferty
- Rysunek 7.1. Pracujący na własny rachunek, w tym pracodawcy, przeciętna w roku
- Rysunek 7.2. Pracujący ogółem w Polsce w II kwartale 2010 r. według grup wiekowych, cecha płeć
- Rysunek 7.3. Struktura pracujących ogółem w Polsce w II kwartale 2010 r. według wykształcenia, cecha płeć
- Rysunek 7.4. Struktura pracujących na własny rachunek w Polsce w II kwartale 2010 r. według wykształcenia, cecha płeć
- Rysunek 7.5. Pracujący na własny rachunek w Polsce w II kwartale 2010 r. według grup wiekowych, cecha płeć

- Tabela 1.1. Liczba respondentów – badania kwestionariuszowe
- Tabela 4.1. Człowiek przedsiębiorczy
- Tabela 4.2. Rynek – cechy i funkcje
- Tabela 4.3. Instytucje rynkowe
- Tabela 4.4. Państwo, gospodarka
- Tabela 4.5. Przedsiębiorstwo
- Tabela 4.6. Rynek pracy
- Tabela 5.1. Wybrane formy e-learningu
- Tabela 5.2. Zestawienie pozytywnych i negatywnych stron różnych metod
- Tabela 5.3. Analiza porównawcza metod nauczania
- Tabela 6.1. Ocena przydatności i atrakcyjności poszczególnych elementów przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* – skumulowany procent odpowiedzi na warianty raczej przydatny/atrakcyjny oraz bardzo przydatny/atrakcyjny
- Tabela 6.2. Cechy osoby przedsiębiorczej oraz cechy rozwijane w ramach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* w opinii uczniów – procent wyboru
- Tabela 6.3. Cechy osoby przedsiębiorczej w opinii uczniów – procent wyboru, zróżnicowanie w odpowiedziach uczennic i uczniów
- Tabela 6.4. Najczęściej wykorzystywane metody dydaktyczne na lekcjach *Podstaw Przedsiębiorczości* – zróżnicowanie ze względu na typ szkoły
- Tabela 6.5. Ocena elementów programu przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* i potrzeb doskonalenia ich przez nauczycieli
- Tabela 6.6. Cechy rozwijane na lekcjach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* w opinii nauczycieli i uczniów
- Tabela 7.1. Zestawienie danych ilościowych odnośnie pracujących na własny rachunek w Polsce, cecha płeć

BIBLIOGRAFIA

1. *Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski*, GUS, Warszawa, 2007
2. *Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski*, GUS, Warszawa, 2009
3. *Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski*, GUS, Warszawa, 2010
4. Andrzejczak A. *Skuteczność nauczania przedsiębiorczości w szkołach średnich*, w: Wachowiak M. Dąbrowski B. Majewski P. (red.) *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*, SGH, Warszawa, 2007
5. *Badanie środowisk szkolnych w zakresie realizacji edukacji ekonomicznej w polskich szkołach ponadgimnazjalnych*, Raport zbiorczy, CODN, Materiał powielony, 2006
6. Czapka P. *Wykorzystanie komputera w nauczaniu podstaw przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych*, Publikacja umieszczona w Serwisie Publikacji Nauczycieli „ODA” <http://awans.uniwersytet.pl/> (18.10.2010)
7. Dale E. *Audiovisual methods in teaching*, Dryden, New York, 1969
8. Felder R. *Matters of style*, American Society of Electrical Engineers, Prism, nr 6(4), 1996
9. Felder R. *Reaching the Second Tier: Learning and Teaching Styles in College Science Education*, College Science Teaching, nr 23(5), 1993
10. Gmerek R. *Podstawy przedsiębiorczości w szkolnictwie ponadgimnazjalnym*, www.odn.poznan.pl/doradcy/warsztat/pliki/gmerek1.doc (20.10.2010)
11. Hałabuz N. *MEN obcina zajęcia z przedsiębiorczości, choć grozi to inwazją gospodarczych nieuków*, <http://gospodarka.gazeta.pl/gospodarka/> (21.10.2010)
12. Honey P. Mumford A. *The Manual of Learning Styles*, Peter Honey Publications, Maidenhead 1986
13. <http://www.spdabrowka.iap.pl/referaty/nauczycieli/metody/aktywne/calosc.htm> (19.10.2010)
14. http://www.wychowawca.pl/miesiecznik_nowy/2006/01-2006/06.htm (19.10.2010)
15. Isachsen A. Hamilton C. Gylfason T. *Zrozumieć gospodarkę rynkową*, Wydawnictwo Modena, Gdańsk, 1992
16. Kawecki Z. *Podstawy przedsiębiorczości powinny być na maturze*, Rzeczpospolita 23.11.2009.
17. *Kobięca przedsiębiorczość – wielki nie w pełni wykorzystany potencjał polskiej gospodarki*, www.prportal.pl (15.07.2009)
18. Koch R. *Słownik Zarządzania i Finansów. Narzędzia, terminy, techniki od A do Z*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków, 1997
19. Kolb D. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1984
20. Kolb D. Fry R. *Toward an Applied Theory of Experiential Learning*, w: Cooper C. (ed.) *Theories of Group Process*, Wiley, London, 1975
21. Kolb D. *Learning Style Inventor*, McBer, Boston, 1981
22. Kolb D. *The Learning Style Inventory: Technical Manual*, McBer, Boston, 1976
23. Koźmiński A. *Zarządzanie w warunkach niepewności*, PWN, Warszawa, 2005
24. Kruszewski K. *Najpotrzebniejsze zasady dydaktyczne*, w: Kruszewski K. (red.) *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa, 1994
25. Kupisiewicz Cz. *Podstawy dydaktyki*, PWN, Warszawa, 2005
26. Kuratko D. Hodgets R. *Entrepreneurship. A Contemporary Approach*, Dryden, New York, 1998

27. Kwiatkowski S. *Przedsiębiorczość intelektualna*, PWN, Warszawa, 2000
28. Lember P. *Szkolna kuźnia menedżerów*, „Profit” 2002, nr 9
29. Lisowska E. *Polki w biznesie – menedżerki i właścicielki firm*, SGH, Warszawa, 2008
30. *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna*, GUS, Warszawa, 2003
31. Łuszkiewicz M. *Techniki nauczania przedsiębiorczości a ich skuteczność*,
<http://mikro.univ.szczecin.pl/bp/pdf/18/24.pdf> (20.10.2010)
32. Majcherek J. *Specjaliści i manipulatorzy*, Gazeta Wyborcza, 1 października 2009
33. *Mapa edukacji finansowej i ubezpieczeniowej, Streszczenie menedżerskie*, Centrum Edukacji Bankowej i Ubezpieczeniowej przy Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu, Wydawnictwo Mimeo, styczeń 2010
34. Nagel D. *Czy szkoły wprowadzają metody nauczania XXI wieku?* <http://edunews.pl/> (13.05.2008.)
35. Nowacki T. *Aktywizujące metody w kształceniu*, CODN, Warszawa, 1994
36. Okoń W. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa, 1998
37. Perrot E. *Efektywne nauczanie. Praktyczny przewodnik doskonalenia nauczania*, WSiP, Warszawa, 1965
38. Piaget J. *Studia z psychologii dziecka*, PWN, Warszawa, 1996
39. Polak M. *Niepraktyczne podstawy przedsiębiorczości*, <http://edunews.pl/> 2008
40. Rachwał T. *Ocena projektu zmian podstawy programowej podstaw przedsiębiorczości (przedstawionej przez MEN w 2008 r. w ramach reformy systemu edukacji)*, w: Ziolo Z., Rachwał T. (red), Rola przedsiębiorczości w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego, *Przedsiębiorczość – Edukacja* nr 5, 2009
41. Raczko D. *2:88, czyli o promowaniu przedsiębiorczości w polskiej szkole*, w: Wachowiak M. Dąbrowski B. Majewski P. (red.) *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*, FPAKE, Warszawa, 2007
42. Rolnik-Sadowska E. *Przedsiębiorczość kobiet w Polsce*, Difin, Warszawa, 2010
43. Schumpeter J. *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, Cambridge, 1934
44. Sokołowska W. *Nauczanie ekonomii w XXI wieku – kształtowanie umiejętności posługiwania się wiedzą ekonomiczną (economic literacy)*, w: Kopycińska D. (red.) *Działania ekonomiczne podmiotów rynkowych – materiały konferencyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, 2007
45. Sołtys S. *Jak atrakcyjnie uczyć finansów w szkole*, Rzeczpospolita, 27 września 2006
46. Stiegler G. *The Case if Any for Economic Literacy*, *Journal of Economic Education*, vol. 1(2), (1970), pp.74-84
47. Wierzilin N. *Metodika преподавания биологии*, Moskwa, 1972
48. Wodecki A. *Po co e-learning na uczelni?* w: Dąbrowski M. Zajac M. (red.) *E-learning w kształceniu akademickim*, Materiały z II Ogólnopolskiej Konferencji „Rozwój e-edukacji w ekonomicznym szkolnictwie wyższym”, *E-mentor*, nr 5 (32), 2009
49. Wójcik E. *Metody aktywizujące stosowane w pracy grupowej w duszpasterstwie*, Łódź, 1987
50. Zaczyński W. *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa, 1995
51. Zborowski Z. *Wstęp do metodologii badań pedagogicznych*, Ossolineum, Wrocław 1973

ANEKS

SCENARIUSZ BADANIA FOKUSOWEGO

LEKCJE „PODSTAWY PRZEDSIĘBIORCZOŚCI”

WSTĘP

1.	Prezentacja moderatora, celów i warunków dyskusji.
<i>Cel:</i>	<i>Zapoznanie się z uczestnikami dyskusji. Przedstawienie celów i zasad dyskusji.</i>
<p>Dziękuję, że odpowiedzieliście Państwo na zaproszenie UE i Partnerów Projektu i że tu dziś jesteście. Nazywam się Agnieszka Finneran i mam przyjemność poprowadzić dzisiejszą dyskusję z Państwem.</p> <p>Nasze spotkanie będzie szczególnym rodzajem dyskusji. Będzie to tzw. grupowy wywiad zogniskowany, od angielskiego słowa „focused” – zogniskowany, zwany zazwyczaj badaniem fokusowym. Jak przebiega to badanie? To proste: polega to na tym, że uczestnicy – czyli tutaj Państwo – pod kierunkiem moderatora – czyli mnie – rozmawiają na dany temat.</p> <p>Na początek powiem jeszcze parę zdań o tym, jak wygląda takie badanie. Takich rozmów jak ta będzie kilka w naszym województwie. Wszystkim osobom biorącym udział w badaniu zapewniamy całkowitą anonimowość, to znaczy, że interesuje nas wyłącznie treść wypowiedzi, a nigdy to, kto konkretnie co powiedział i nigdzie nie jest to zapisywane. Jednak ze względów technicznych każda z dyskusji, i ta nasza też, jest nagrywana po to, bym potem mogła sporządzić wierny zapis wszystkich opinii czy wniosków, jakie tu padną i niczego „nie zgubiła”. Jest to też ważne ze względów praktycznych – po to, byśmy mogli swobodnie rozmawiać, a nie czekać, aż ktoś nadąży notować nasze słowa. Nagranie to jest więc tylko dla naszych celów. Czy zgadzacie się Państwo na takie nagranie, przy gwarancji anonimowości?</p> <p>Powiem jeszcze, co się będzie dalej dziać z Państwa opiniami. Gdy już przeprowadzimy wszystkie dyskusje, zrobimy zapisy z wszystkich takich badań fokusowych, to analizujemy je i po analizie sporządzamy zbiorcze wnioski, czyli tzw. raport. Raport trafi w ręce zespołu, który na podstawie tego, co Państwo nam powiedzą, będzie opracowywał innowacyjny program nauczania przedmiotu „przedsiębiorczość”.</p> <p>Państwa wiedza i doświadczenie są dla nas bezcenne, dlatego bardzo proszę – mówcie śmiało i otwarcie, dzielcie się swoimi opiniami, bo wszystkie są one naprawdę bardzo ważne! Czy możemy się tak umówić?</p>	

CZĘŚĆ I ROZPOCZĘCIE DYSKUSJI

2.	Przedstawienie Uczestników dyskusji.
<i>Cel:</i>	<i>Zaktywizowanie uczestników. Uzyskanie podstawowych informacji o Uczestnikach.</i>
<p><i>Prosimy Uczestników o przedstawienie kilku podstawowych informacji o sobie: imię, skąd przyjechali, w jakiej szkole pracują (rodzaj szkoły, nie numer), od jak dawna prowadzą lekcje PP.</i></p> <p>1. Czy oprócz PP nauczacie Państwo także innych przedmiotów? Jakich?</p> <p>2. Co spowodowało, że zostali Państwo nauczycielami Przedsiębiorczości? <i>Jeśli nie powiedzą sami, dopytać:</i> Czy zostaliście Państwo specjalnie zatrudnieni do tego przedmiotu, czy po prostu prowadziliście inny, a gdy pojawiła się potrzeba, zaczęliście prowadzić PP?)</p>	

CZĘŚĆ II PP – ZAŁOŻENIA A PRAKTYKA

3.	Idea przedmiotu wg Nauczycieli. Sprawy organizacyjne dot. nauczania PP.
<i>Cel:</i>	<i>Zebranie opinii dot. celu (idei) przedmiotu PP, wymiaru godzin nauczania itp.</i>
<p>1. Dlaczego, Państwa zdaniem, przedmiot PP jest potrzebny?</p> <p>2. Państwa zdaniem, w na którym etapie edukacji powinien pojawić się przedmiot PP; na którym poziomie szkoły (podstawowa, gimnazjum, ponadgimnazjalna)? A w tej (danej) szkole, w której klasie powinien być realizowany ten przedmiot? Dlaczego? Co Państwo o tym sądzą – czy obecnie wymiar godzinowy PP jest odpowiedni? <i>Jeśli odpowiedź „nie” dopytać</i> – Dlaczego?</p>	

4.	Podstawa programowa – założenia a praktyka.
Cel:	<p><i>Zebranie informacji i opinii Nauczycieli nt.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>założeń podstawy programowej PP, a ich realizacją w praktyce,</i> • <i>oczekiwanych zmian w zakresie nauczania PP.</i>
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Porozmawiamy o podstawie programowej. Czytaliście ją Państwo? Ja też. Jest tam zawartych mnóstwo treści: z psychologii i komunikacji, finansów i bankowości i jeszcze cała masa innych. Zadania, jakie podstawa stawia przed szkołą to (cytuję): „zapewnienie uczniom możliwości uzyskania wiedzy, umiejętności i kształtowanie przedsiębiorczej postawy”. Najważniejszym zaś zadaniem nauczyciela jest (tu znów cytuję z dokumentu Ministerstwa) „dostarczenie uczniom pełnej informacji na temat możliwych działań” w tym zakresie. Czy te założenia da się zrealizować? Jak to wygląda w praktyce? 2. Interesuje mnie Państwa osobista opinia – czego, przede wszystkim, powinien uczyć przedmiot <i>Podstawy Przedsiębiorczości</i>? 3. Proszę powiedzieć, tak z Państwa własnych doświadczeń, które elementy uważacie za zbędne, niepotrzebne? Dlaczego? 4. Mówiliśmy o tym, jakie elementy programu można by ograniczyć. Porozmawiamy teraz o tym, co – Państwa zdaniem – warto byłoby rozszerzyć? 5. Jakie zagadnienia należałoby dodać lub potraktować bardziej wnikliwie? Dlaczego? 6. W jakim stopniu programy, które Państwo stosują bazują na podstawie programowej (proszę oszacować procentowo)? 7. A do tej pory, we własnej pracy, co najczęściej modyfikowaliście Państwo w programie zajęć? Dlaczego? <i>[Jeśli mało odpowiedzi, dopytać:]</i> A jeśli chodzi o programy lekcji, dodają Państwo coś od siebie, jakieś pomysły autorskie? <i>Jeśli tak</i> – Co? Proszę o przykłady... 8. Podstawa, w ramach wspierania realizacji programu PP, proponuje wychodzenie z uczniami na wycieczki dydaktyczne do firm, a nawet wycieczkę na GPW. Jak wygląda kwestia spotkań z ludźmi biznesu, wizyt w przedsiębiorstwach, uczelniach itp.? Udaje się to Państwu organizować? <i>„Tak”</i> – jak to przebiega? <i>„Nie”</i> – co jest przeszkodą? 9. A jak wygląda kwestia wzbudzania postaw przedsiębiorczych w uczniach? Jak się to udaje w praktyce? Jakie mają Państwo pomysły na to?

CZĘŚĆ III

METODY DYDAKTYCZNE STOSOWANE W NAUCZANIU PP

5.	Cele, metody nauczania i pomoce dydaktyczne.
<i>Cel:</i>	<i>Zebranie informacji na temat celów, jakie Nauczyciele stawiają sobie w pracy z uczniami. metod dydaktycznych oraz pomocy dydaktycznych stosowanych w nauczaniu PP.</i>
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odejdźmy już od tematu podstawy programowej. Chciałabym teraz porozmawiać o Państwa indywidualnym podejściu do nauczania tego przedmiotu. Proszę powiedzieć, jakie cele Państwo stawiają sobie, jeśli chodzi o zajęcia z PP? <i>[dopytać cele z zakresu wiedzy, umiejętności i postaw]</i> 2. Jakie metody realizacji programu przynoszą najlepsze efekty? (jeśli chodzi o cele, które sobie Państwo stawiacie) 3. A gdyby mieli Państwo uszeregować je od tych najbardziej do najmniej efektywnych, jak wyglądałby taki ranking? 4. A jak wygląda kwestia wykorzystania narzędzi informatycznych do realizacji programu PP? (gry symulacyjne, analizy rynku, budżetowanie etc.)

CZĘŚĆ IV PP A UCZNIOWIE

6.	Uczniowie – nastawienie, preferencje, problemy.
<i>Cel:</i>	<i>Zebranie informacji dot. postaw i preferencji uczniów wobec przedmiotu PP oraz problemów odbiorze treści PP.</i>
<ol style="list-style-type: none">1. A jak jest z uczniami? Jakie jest ich nastawienie do przedmiotu PP? Dlaczego? Od czego zależy to nastawienie?2. Które tematy są dla Waszych uczniów najciekawsze? Dlaczego?3. Które elementy programu zajęć z PP sprawiają uczniom najwięcej problemów? Dlaczego? Jakich uczniów to dotyczy? (Czy są jakieś prawidłowości?)4. A jeśli chodzi o uczniów nie ukierunkowanych ekonomicznie (np. tych z klas o profilach humanistycznych), które zagadnienia cieszą się wśród nich największą popularnością?5. Jak Państwo sądzą, czy jest potrzeba wprowadzenia przedmiotu PP w wersji rozszerzonej, jako przedmiot fakultatywny dla chętnych nie ukierunkowanych ekonomicznie? <i>[Ewentualnie: Czy zauważają Państwo taką potrzebę u uczniów?]</i>6. Gdy zaczynają Państwo pracę z nowymi uczniami, jak oceniacie stopień ich wiedzy z obszaru PP? Czy coś na omawiane tematy wiedzą, czy jest to dla nich wiedza zupełnie nowa? Jeśli orientują się w jakichś tematach, to jakich? A w jakich nie?	

CZĘŚĆ V

ŹRÓDŁA POZYSKIWANIA WIEDZY PRZEZ NAUCZYCIELI

7.	Źródła pozyskiwania wiedzy przez nauczycieli. Praktyka i oczekiwania.
Cel:	<p><i>Zebrań informacji nt.:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>źródeł pozyskiwania wiedzy przez nauczycieli,</i> • <i>oceny tych źródeł,</i> • <i>oczekiwań odnośnie możliwości dokształcania się przez Nauczycieli PP.</i>
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Chciałabym teraz porozmawiać na temat tego, skąd Państwo czerpią informacje na poruszane na lekcjach PP tematy? Czy uczestniczycie w kursach, szkoleniach? Jakich? Jeśli nie – co jest przyczyną? 2. Nauczyciele to ambitni ludzie i z pewnością poszukujecie też Państwo wiedzy na własną rękę? Gdzie? Jakie są Państwa ulubione źródła? (książki, portale, fora, blogi, konferencje, szkolenia, wymiana doświadczeń...?) Jak oceniacie użyteczność tych źródeł? 3. Jakimi formami poszerzania wiedzy byłibyście Państwo najbardziej zainteresowani? (Z czego chcielibyście skorzystać/mieć dostęp)? 4. Czy zdarzyło się Państwu dowiadywać czegoś o nauczaniu przedsiębiorczości w innych krajach? Albo np. w szkołach partnerskich? Czy znaleźliście jakieś interesujące inspiracje? Jakież?

CZĘŚĆ VI WSPARCIE NAUCZANIA

8.	Materialne i organizacyjne możliwości wspierania nauczania PP.
<i>Cel:</i>	<i>Zebranie pomysłów Nauczycieli w kwestii sposobów i możliwości wspierania nauczania PP.</i>
<p>1. Uniwersytet Ekonomiczny we współpracy z Unią ma przygotować – specjalnie dla Państwa – szkolenie z zakresu PP (merytoryczne i metodyczne). To bardzo ważne, proszę powiedzieć, jakie tematy chcieliby Państwo zgłębić? Na czym przede wszystkim warto byłoby się skupić?</p> <p>2. Czy w ramach wsparcia zdarza się Państwu korzystać z doświadczeń rodziców – przedsiębiorców lub zaprzyjaźnionych firm lokalnych? <i>Jeśli tak</i> – jakie są tego korzyści? <i>Jeśli nie</i> – A czy w Państwa opinii byłoby korzystne? Jakie trudności stoją na drodze? Co mogłoby pomóc je zniwelować? A jak by sobie Państwo życzyli, by ta współpraca przebiegała?</p> <p>3. Jeśli chodzi o pomoce dydaktyczne dla nauczycieli i uczniów – czego Państwu obecnie brakuje, a chcielibyście, żeby było? Konkretnie – co by Wam i Waszym uczniom ułatwiło pracę? („list do św. Mikołaja”: tablica interaktywna, gry symulacyjne, etc. Co jeszcze?)</p> <p>4. A jeśli chodzi o kwestie pozamaterialne? Np. organizacyjne, inne?</p> <p>5. Co jeszcze mogłoby Państwu pomóc w realizacji „programu marzeń”?</p> <p>6. Jeśli chcieliby Państwo coś dodać, bardzo proszę.</p>	

CZĘŚĆ VII ZAKOŃCZENIE

9.	Zakończenie.
<i>Cel:</i>	<i>Zamknięcie dyskusji, podziękowanie.</i>
Dziękuję Państwu za poświęcony czas i zaangażowanie w dyskusję!	

ANKIETA DLA NAUCZYCIELI PODSTAW PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

1. Oceń wymienione elementy programu *Podstaw Przedsiębiorczości* pod kątem przydatności w życiu zawodowym i prywatnym uczniów oraz stopnia, w jakim są one dla uczniów atrakcyjne.

(zaznacz kółkiem w odpowiednim miejscu w tabelce korzystając ze skali)

1	2	3	4	BZ
zupełnie nieprzydatne / zupełnie nieatrakcyjne	raczej nieprzydatny / raczej nieatrakcyjne	raczej przydatny / raczej atrakcyjne	bardzo przydatny / bardzo atrakcyjne	brak zdania

Treści programowe	Przydatność	Atrakcyjność
Cechy i przejawy przedsiębiorczości	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Organizacja pracy, zasady pracy zespołowej	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Funkcjonowanie rynku i gospodarki rynkowej	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Funkcjonowanie giełdy papierów wartościowych	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Gospodarstwa domowe – dochody i wydatki	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
System zabezpieczenia emerytalnego	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Ubezpieczenie zdrowotne i ubezpieczenia majątkowe	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Majątek przedsiębiorstwa. Koszty i przychody oraz zasady rozliczeń finansowych przedsiębiorstwa	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Formy pozyskiwania kapitału i jego inwestowania	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Procedury podjęcia działalności gospodarczej	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Formy organizacyjno-prawne jednostek gospodarczych	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Nawiązywanie i rozwiązywanie stosunku pracy Podstawowe prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Wzrost gospodarczy i jego mierniki	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Pieniądz i banki	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Budżet państwa – funkcje, źródła wpływów, kierunki wydatków	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Rynek pracy i bezrobocie	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Integracja z Unią Europejską	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Etyka biznesu	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ

2. Wskaż elementy programu przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*, które Pani/Pana zdaniem są zbędne oraz te, które powinny być szerzej analizowane

(zaznacz krzyżykiem 5 zbędnych, oraz 5 wymagających głębszego ujęcia)

Treści programowe	Zbędne	Wymagają głębszego ujęcia
Cechy i przejawy przedsiębiorczości		
Organizacja pracy, zasady pracy zespołowej		
Funkcjonowanie rynku i gospodarki rynkowej		
Funkcjonowanie giełdy papierów wartościowych		
Gospodarstwa domowe – dochody i wydatki		
System zabezpieczenia emerytalnego		
Ubezpieczenie zdrowotne i ubezpieczenia majątkowe		
Majątek przedsiębiorstwa. Koszty i przychody oraz zasady rozliczeń finansowych przedsiębiorstwa		
Formy pozyskiwania kapitału i jego inwestowania		
Procedury podjęcia działalności gospodarczej		
Formy organizacyjno-prawne jednostek gospodarczych		
Nawiązywanie i rozwiązywanie stosunku pracy Podstawowe prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy		
Wzrost gospodarczy i jego mierniki		
Pieniądz i banki		
Budżet państwa – funkcje, źródła wpływów, kierunki wydatków		
Rynek pracy i bezrobocie		
Integracja z Unią Europejską		
Etyka biznesu		
Inne, jakie:		

3. Wskaż elementy programu przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*, które Pani/Pan chciałaby/chciałby doskonalić (kursy, szkolenia, lepsze podręczniki, poradniki dla nauczycieli itp.)
(zaznacz krzyżykiem max 5 elementów)

Treści programowe	Chciałbym doskonalić, zdobyć nowe umiejętności
Cechy i przejawy przedsiębiorczości	
Organizacja pracy, zasady pracy zespołowej	
Funkcjonowanie rynku i gospodarki rynkowej	
Funkcjonowanie giełdy papierów wartościowych	
Gospodarstwa domowe – dochody i wydatki	
System zabezpieczenia emerytalnego	
Ubezpieczenie zdrowotne i ubezpieczenia majątkowe	
Majątek przedsiębiorstwa Koszty i przychody oraz zasady rozliczeń finansowych przedsiębiorstwa	
Formy pozyskiwania kapitału i jego inwestowania	
Procedury podjęcia działalności gospodarczej	
Formy organizacyjno-prawne jednostek gospodarczych	
Nawiązywanie i rozwiązywanie stosunku pracy Podstawowe prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy	
Wzrost gospodarczy i jego mierniki	
Pieniądz i banki	
Budżet państwa – funkcje, źródła wpływów, kierunki wydatków	
Rynek pracy i bezrobocie	
Integracja z Unią Europejską	
Etyka biznesu	
Inne, jakie:	

4. Które z poniższych cech w Pani/Pana opinii są rozwijane na lekcjach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*?

(zaznacz krzyżykiem cechę, nie więcej niż 5)

Cechy	Cechy rozwijane na lekcjach <i>Podstawy Przedsiębiorczości</i> (zaznacz x)
Samodzielność	
Skłonność do ryzyka (podejmowanie ryzyka)	
Optymizm	
Chęć działania, aktywność	
Pomysłowość	
Zaangażowanie w realizowane działania (angażowanie całej energii w wykonanie zadania, pasja w działaniu)	
Otwartość	
Chęć uczenia się	
Umiejętność pracy zespołowej	
Przystosowywanie się do sytuacji	
Ambicja	
Pewność siebie	
Odwaga	
Zdolność przewodzenia	
Zaradność	
Bystrość	
Sumienność	
Skuteczność	
Solidność	
Uczciwość	
Inne, jakie?	

5. Które z przedstawionych poniżej metod Pani/Pan wykorzystuje w trakcie lekcji z Podstaw Przedsiębiorczości?

(zaznacz krzyżykiem maksymalnie 3 najczęściej wykorzystywane)

☐ wykład	☐ praca z tekstem
☐ dyskusja	☐ praca w grupach
☐ projekty	☐ prezentacje i pokazy przygotowywane przez uczniów w domu i przedstawiane na lekcjach
☐ gry dydaktyczne	☐ analiza przypadków
☐ odgrywanie ról, scenki	
☐ inne, jakie?	

Które metody wg Pani/Pana są najlepsze w nauczaniu Przedsiębiorczości?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Dlaczego właśnie te metody? Prosimy o krótki komentarz.

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

8. Z jakich źródeł wiedzy i materiałów dydaktycznych korzysta Pani/Pan przygotowując lekcje z *Podstaw Przedsiębiorczości*?

(wskaż max 3 najczęściej wykorzystywane)

☐ podręcznik tradycyjny ☐ ebook ☐ strony internetowe ☐ inne, jakie?	☐ fora dyskusyjne ☐ dostępne prezentacje ☐ poradniki dla nauczycieli przedsiębiorczości
---	--

9. Oceń istniejące wsparcie dydaktyczne przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* korzystając ze skali:

1	2	3	4	BZ
bardzo trudno dostępne / bardzo zła jakość	raczej niedostępne / raczej niedobra jakość	raczej dostępne / raczej dobra jakość	bardzo łatwo dostępne / bardzo dobra jakość	brak zdania

	dostępność					jakość				
Podręczniki	1	2	3	4	BZ	1	2	3	4	BZ
Prezentacje multimedialne	1	2	3	4	BZ	1	2	3	4	BZ
Scenariusze lekcji	1	2	3	4	BZ	1	2	3	4	BZ
Gry dydaktyczne	1	2	3	4	BZ	1	2	3	4	BZ
Inne, jakie										

10. Jakich przedmiotów Pani/Pan uczy oprócz *Podstaw Przedsiębiorczości*?

☐ matematyka	☐ historia	☐ biologia
☐ język polski	☐ fizyka	☐ wf
☐ geografia	☐ chemia	☐ uczyć tylko <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i>
☐ inne, jakie?		
☐ inne ekonomiczne, jakie?		

DANE DEMOGRAFICZNE

Płeć:

- Kobieta Mężczyzna

Typ szkoły:

- Liceum ogólnokształcące Liceum profilowane Technikum Szkoła zawodowa

Lokalizacja szkoły (miejscowość o liczbie mieszkańców):

- do 10 000 10 000-35 000 35 000-100 000 pow. 100 000

Profil klasy:

- ogólny ścisły humanistyczny techniczny ekonomiczny
 inny

Rodzaj wykształcenia:

- pedagogiczne matematyczno-techniczne ekonomiczne humanistyczne
 inne

Staż pracy jako nauczyciel (w latach):

Staż pracy w nauczaniu przedsiębiorczości (w latach):

Stopień zawodowy:

- stażysta kontraktowy mianowany dyplomowany
 inny (jaki)

Dziękujemy za czas poświęcony na wypełnienie ankiety

DOTYCZĄCA PODSTAW PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

1. Oceń zakres tematyczny, poziom ogólności i trudność przedmiotu

Podstawy Przedsiębiorczości

(zaznacz kółkiem na skali mając opis skrajnych stanów)

Program przedmiotu jest bardzo ogólny. Obejmuje wiele elementów bez konkretów i szczegółów.	1 2 3 4	Program przedmiotu bardzo szczegółowy. Wnikliwie opisujący każdy z omawianych elementów.
Program przedmiotu jest wąski, nie zawiera wielu istotnych treści.	1 2 3 4	Program przedmiotu jest zbyt szeroki i przeładowany.
Program przedmiotu zupełnie nie spełnił moich oczekiwań. Myślałem, że będzie omawiał inne problemy.	1 2 3 4	Program przedmiotu zawiera dokładnie to, czego się po nim spodziewałem.
Przedmiot bardzo trudny, tylko uczniowie z zacięciem biznesowym sobie z nim radzą.	1 2 3 4	Każdy uczeń z łatwością przyswaja sobie treści przedmiotu.

2. Oceń wymienione elementy wskazując, w jakim stopniu mogą być przydatne w Twoim życiu zawodowym i prywatnym oraz w jakim stopniu są dla Ciebie atrakcyjne.

(zaznacz kółkiem w odpowiednim miejscu w tabelce postępując się skalą)

1	2	3	4	BZ
zupełnie nieprzydatne / zupełnie nieatrakcyjne	raczej nieprzydatny / raczej nieatrakcyjne	raczej przydatny / raczej atrakcyjne	bardzo przydatny / bardzo atrakcyjne	brak zdania

Treści programowe	Przydatność	Atrakcyjność
Funkcjonowanie gospodarki i państwa (rynek, budżet państwa)	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne i emerytalne, banki	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Zakładanie i prowadzenie własnej firmy Typy spółek i formy działalności gospodarczej	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Praca zespołowa – przywództwo, współpraca, konflikty	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Podejmowanie pracy (formy zatrudnienia, wynagrodzenie, rynek pracy)	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Podejmowanie decyzji (w tym w warunkach ryzyka)	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Pomysłowość, innowacyjność, kreatywność	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Elementy zarządzania firmą	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Zarządzanie czasem	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Pozyskiwanie funduszy z Unii Europejskiej	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ
Operatywność, umiejętność reprezentowania siebie przed instytucjami (np. starając się o kredyt, pożyczkę, zaświadczenie)	1 2 3 4 BZ	1 2 3 4 BZ

3. Które z poniższych cech według Ciebie charakteryzują osobę przedsiębiorczą oraz które są rozwijane w ramach przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości*?

(zaznacz x cechę w odpowiedniej kolumnie, **maksymalnie 5 x w jednej kolumnie**)

Cechy	Cechy osoby przedsiębiorczej (zaznacz x)	Cechy rozwijane w ramach przedmiotu <i>Podstawy Przedsiębiorczości</i> (zaznacz x)
Samodzielność		
Skłonność do ryzyka (podejmowanie ryzyka)		
Optymizm		
Chęć działania, aktywność		
Pomysłowość		
Zaangażowanie w realizowane działania (angażowanie całej energii w wykonanie zadania, pasja w działaniu)		
Otwartość		
Chęć uczenia się		
Umiejętność pracy zespołowej		
Przystosowywanie się do sytuacji		
Ambicja		
Pewność siebie		
Odwaga		
Zdolność przewodzenia		
Zaradność		
Bystrość		
Sumienność		
Skuteczność		
Solidność		
Uczciwość		
Inne, jakie?		

4. Które z przedstawionych poniżej metod są wykorzystywane na lekcjach z *Podstaw Przedsiębiorczości* w Twojej szkole?

(zaznacz x **maksymalnie 3** najczęściej wykorzystywane)

☐ nauczyciel prowadzi wykład, a my notujemy ☐ dyskutujemy, wymieniamy się poglądami ☐ robimy projekty pod okiem nauczyciela ☐ bierzemy udział w grach dydaktycznych ☐ odgrywamy role i scenki ☐ inne, jakie?	☐ czytamy zadane teksty i omawiamy je na lekcjach ☐ pracujemy w grupach nad rozwiązaniem zadania ☐ przygotowujemy prezentacje i pokazy w domu i przedstawiamy je na lekcjach ☐ analizujemy różne przypadki
<p>Które metody wg Ciebie są najlepsze w nauczaniu <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i>?</p> <p>–</p> <p>–</p> <p>–</p> <p>–</p>	

5. Jakie środki są wykorzystywane na lekcjach z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* w Twojej szkole?

(zaznacz x **maksymalnie 3** najczęściej wykorzystywane)

☐ podręcznik ☐ artykuły prasowe ☐ rzutnik folii ☐ rzutnik multimedialny ☐ inne, jakie?	☐ tablice, plansze, schematy, ilustracje ☐ tablica interaktywna ☐ laboratorium komputerowe ☐ filmy dydaktyczne
<p>Które środki wg Ciebie są najlepsze w nauczaniu <i>Podstaw Przedsiębiorczości</i>?</p> <p>–</p> <p>–</p> <p>–</p> <p>–</p>	

6. Które działania dodatkowe są wykorzystywane na lekcjach z przedmiotu *Podstawy Przedsiębiorczości* w Twojej szkole?

(zaznacz krzyżykiem maksymalnie 3 najczęściej wykorzystywane)

☐ wizyty w przedsiębiorstwach, bankach itp.	☐ spotkania z ludźmi biznesu
☐ spotkania z przedstawicielami urzędu pracy	☐ konkursy na biznes plan
☐ olimpiady przedsiębiorczości	☐ współpraca z instytucjami wspierającymi przedsiębiorczość
☐ współpraca z uczelniami ekonomicznymi	
☐ inne, jakie?	
.....	

Które działania wg Ciebie są najlepsze w nauczaniu *Podstaw Przedsiębiorczości*?

–

–

–

7. Czy przedmiot *Podstawy Przedsiębiorczości* wpłynął na Twoje zainteresowania i plany na przyszłość?

(wybierz jedną odpowiedź):

☐ tak, w dużym stopniu
☐ raczej tak
☐ raczej nie
☐ nie, w ogóle nie wpłynął

8. Odpowiedz na pytanie jakie są Twoje plany?

(wybierz jedną odpowiedź):

- zamierzam kontynuować edukację
- nie zamierzam kontynuować edukacji
- jeszcze nie zdecydowałem/am co dalej będę robić

9. Jeżeli zamierzasz kontynuować edukację, to na jakim kierunku?

(wybierz jedną odpowiedź):

- na kierunkach technicznych
- na kierunkach ekonomicznych
- na kierunkach humanistycznych
- inne, jakie?
- na kierunkach informatycznych
- na kierunkach przyrodniczych

10. Odpowiedz na pytanie, jaka powinna być Twoja przyszła praca

(wybierz jedną odpowiedź):

- prowadzenie własnego biznesu
- praca w firmie państwowej
- praca w przedsiębiorstwie prywatnym
- praca w korporacji międzynarodowej
- praca w organizacjach budżetowych (szkoła, urząd, szpital, policja, wojsko...)
- przejęcie biznesu po rodzicach
- inne, jakie?

DANE DEMOGRAFICZNE

Płeć:

- Kobieta Mężczyzna

Typ szkoły:

- Liceum ogólnokształcące Liceum profilowane Technikum Szkoła zawodowa

Lokalizacja szkoły (miejscowość o liczbie mieszkańców):

- do 10 000 10 000-35 000 35 000-100 000 pow. 100 000

Profil klasy:

- ogólny ścisły humanistyczny techniczny ekonomiczny
 inny

Dziękujemy za wypełnienie ankiety

UNIwersYTET EKONOMICZNY

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120
53-345 Wrocław

Sekcja Obsługi Projektów Rozwojowych
Budynek L: Punkt informacyjny, pokój 17
tel.: 71 36 80 857, 71 36 80 869
fax 71 36 80 754
e-mail: sopr@ue.wroc.pl
www.ue.wroc.pl

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego
Człowiek – najlepsza inwestycja

UE Uniwersytet Ekonomiczny
we Wrocławiu

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ul. Komandorska 118/120

53-345 Wrocław

Sekcja Obsługi Projektów Rozwojowych

Budynek L

tel.: 71 36 80 857, 71 36 80 869

fax 71 36 80 754

e-mail: sopr@ue.wroc.pl

www.ue.wroc.pl